

LEUVEN
BARBARAHOF
ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING

EXAMINO CVBA
2008

Colofon

Opdrachtgever:
NV Barbarahof
Belgicastraat 13
1930 Zaventem

Consulent Archeologie:
Cel Onroerend Erfgoed
Agentschap Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed, Vlaams Brabant
Mevr. Els Patrouille
Waaistraat 1
3000 Leuven

Wetenschappelijke begeleiding:
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed

Uitvoerder:
Examino cvba
Guido Gezellestraat 23
8560 Wevelgem

Auteurs:
De Maeyer Wouter
Deceuninck Marjolein
Berkers Maarten
De Langhe Kaatje
Fath Britta
Ribbens Raf
Vanholme Nele
De Groote Koen

Provincie: Vlaams-Brabant
Gemeente: Leuven
Deelgemeente: Leuven
Toponiem: Sint-Barbarastraat
Locatie: Perceel gelegen tussen Sint-Barbarastraat, Drinkwaterstraat en Parijsstraat
Kadastrale gegevens: Afdeling 4, Sectie D, Percelen 226e, 253c (gedeeltelijk) en 267f (gedeeltelijk)
Omvang terrein: ca. 0,25 ha
Opgravingsvergunning: nummer: 2007/34 t.a.v. Wouter De Maeyer
Code opgraving: 07-LEBH
Hoogte vast punt t.o.v. Oostends Peil: 22,25m +TAW
Periode: Late Middeleeuwen, Post-Middeleeuwen
Beheer en plaats van documentatie: Examino cvba, (digitaal en analoog)
Beheer en plaats van vondsten: VIOE, Doornveld 1/30, 1731 Asse-Zellik

Inhoud

1. INLEIDING	5
2. METHODIEK	7
3. HET ONTSTAAN VAN LEUVEN	21
3.1. Geografisch kader	21
3.2. Historisch kader	21
4. HISTORISCHE KENNIS VAN DE SINT-BARBARASITE	25
4.1. Algemeen	25
4.2. Kadastergegevens	25
4.3. Iconografische bronnen	43
5. DE OPBOUW VAN HET NATUURLIJKE LANDSCHAP	49
5.1. Werkwijze	49
5.2. Resultaten van de boringen	49
5.3. Interpretatie van de boringen	51
5.4. Besluit	53
6. DE RESULTATEN VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	55
6.1. Inleiding	55
6.2. De eerste sporen van bewoning	55
6.3. Ophoging van het terrein tussen 1250 en 1325	67
6.4. Bewoning na de ophoging	73
6.5. 18de en 19de eeuw	87
7. BESLUIT	101
8. VERDER ONDERZOEK	103
8.1. Conservatie en restauratie	103
8.2. Natuurwetenschappelijk onderzoek	103
8.3. Onderzoek naar de vondsten	103
8.4. Historisch onderzoek	103
9. SAMENVATTING	105
10. BIBLIOGRAFIE	111
HET AARDEWERK UIT TWEE CONTEXTEN VAN HET BARBARAHOF TE LEUVEN	113

1. Inleiding

Op vraag van het Agentschap R-O Vlaanderen werd in opdracht van de NV Barbarahof tussen 23 april en 21 september 2007 een archeologische opgraving uitgevoerd aan de Sint-Barbarastraat te Leuven door Examino cvba, in onderaanneming van VandenBorre-Lauwers bvba. Op het terrein van ca. 2500 m² zal de NV Barbarahof een nieuw complex bouwen met woon- en handelsfuncties en een ondergrondse parkeergarage, die het aanwezige bodemarchief zal vernietigen tot een diepte van ongeveer 18,25 m +TAW.

In de te onderzoeken zone had nog nooit een archeologisch onderzoek plaats gevonden. Wat verwacht kon worden, kon dus alleen afgeleid worden uit plannen, historische bronnen en iconografische documentatie. Hieruit bleek dat het terrein intensief bebouwd was en dit waarschijnlijk al vanaf de 12de eeuw. Op dat ogenblik kwam het terrein immers binnen de nieuwe 12de eeuwse stadsomwalling te liggen.

Deze historische gegevens en de geplande werken waren van die aard dat het Agentschap R-O Vlaanderen - Entiteit Onroerend Erfgoed het nodig achtte een archeologisch onderzoek gedurende een periode van 5 maanden te voorzien op de site, voorafgaand aan de eigenlijke werken. Dit gebeurde in het kader van de toepassing van de huidige wetgeving (art. 4 paragraaf 2 van het decreet van 30 juni 1993 houdende de bescherming van het archeologisch patrimonium: "De eigenaar en de gebruiker zijn ertoe gehouden de archeologische monumenten die zich op hun gronden bevinden te bewaren en te beschermen en ze voor beschadiging en

vernietiging te behoeden").

Het onderzoek werd uitgevoerd door 7 archeologen en 10 arbeiders. Wouter De Maeyer, die de dagelijkse leiding op het terrein waarnam, werd geassisteerd door Raf Ribbens, Maarten Berkers, Britta Fath, Kaat De Langhe en Nele Vanholme (archeologen), Eddy Veltens, Christophe Fondu, Osuji Josephat, Karima Kassa, Kalirana Rajinder Singh, Mario Brans, Pascal Desplenter, Felix Renier, Aimable Byiringiro, Ka Yero Birame, Abdulkadir Mukhtar Hirsi, Lakhdar Amraoui en Peter De Rycke (technisch assistenten). Tijdens de maanden juli, augustus en september werden ze bijgestaan door telkens 2 jobstudenten (Gwendy Wyns, Veerle Hendriks, Annika Devroe, Bart Bartholomieux, Gertjan Plets en Jonathan Jacops). De projectleiding lag in handen van Marjolein Deceuninck. De begeleiding van de werken gebeurde door Els Patrouille van het Agentschap R-O Vlaanderen - Entiteit Onroerend Erfgoed. De wetenschappelijke ondersteuning vanuit het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed bestond uit Anton Eryvynck en Luc Muylaert voor het bemonsteren van de sporen, Johan Van Laecke (VIOE) voor het opmeten van de sporen met *total station* en Koen Deforce (VIOE) voor het bemonsteren van de veenpakketten. Koen De Grootte (VIOE) stond mee in voor een eerste datering en interpretatie van het aardewerk. Jan Moens (VIOE) gaf zijn interpretatie over het leerafval. Natalie Cleeren en Ansjie Cools (VIOE) gaven advies voor de eerste behandeling van de vondsten. Kristof Haneca (VIOE) verzaagde de houten planken en balken.

2. Grondplan A, start van het onderzoek

3. Grondvlak A: eerste uitbreiding naar het noorden en zuiden

4. Grondvlak A: eerste uitbreiding naar het westen

5. Grondvlak A, overzicht

2. Methodiek

Bij de opgraving op het Barbarahof werden 5 opgravingsvlakken aangelegd, op verschillende niveaus, genummerd van A tot E. Tijdens het openleggen van deze vlakken werd er rekening gehouden met de vervuilingcodes die de grond na het bodemonderzoek van de firma Tauw gekregen had. De verschillende grondcodes moesten immers afzonderlijk afgevoerd worden.

De keuze tot op welke diepte elk niveau afgegraven moest worden, werd bepaald door verschillende factoren. Voor niveau A was dit het niveau waarop de eerste muren te voorschijn kwamen. Bij de andere niveaus werd telkens op voorhand in een kleine zone gekeken wat een relevant niveau zou zijn (nieuwe grondsporen, lagen of muren die zichtbaar werden) (afb. 1). Zo werd niveau D aangelegd net onder de 13de-eeuwse ophoging en niveau E werd afgegraven tot op het colluvium (cfr. infra).

1. Proefsleuf in vlak B

Niveau A werd niet in één keer opengelegd omdat bij de start van de opgraving de werken aan de palenwand nog niet waren afgerond. Er werd gestart met het deel van het terrein waar later de zand-

stenen muur aan het licht kwam. Van hieruit werd eerst uitgebreid in noordelijke en later in zuidelijke richting. Nadien werd het noordwestelijke deel afgegraven. Als laatste kwam het zuidwestelijke deel, grenzend aan de Sint-Barbarastraat, aan de beurt (afb. 2-5). In vlak A werd het zuidelijke deel, wegens de complexiteit van de stratigrafie, met de hand verdiept tot op het niveau nodig voor het plaatsen van de muurankers. Eind juni werd het werk aan grondplan A afgerond. Op dat ogenblik werd een zone van 8 meter breed langs de palenwand genivelleerd van waaruit de machine die de muurankers zou plaatsen, kon werken (afb. 6).

6. Plaatsen van de muurankers

Begin juli werd niveau B aangelegd met de graafmachine. Aan de kant van de Sint-Barbarastraat, waar al handmatig dieper was gegraven en waar de kelders van de industriële gebouwen het bodemarchief vernield hadden, werd dit vlak niet aangelegd. Ook een zone van 8 meter breed langs de oostelijke palenwand kon niet dieper onderzocht worden. Dit zou anders later problemen geven bij de bouwwerken. Deze zone was bedoeld als tuin voor de te bouwen woningen. Wel werd hierin een riolering voorzien die het bodemar-

7. Grondvlak B, rechts de niet-onderzochte zone

8. Grondvlak C, overzicht

9. Grondvlak D, noordelijke helft

10. Grondvlak D, zuidelijke helft

11. Grondvlak E, noordelijke helft

13. Opschaven van het vlak

chief zou vernietigen. De grond bleef echter ter plaatse. Een kleine sleuf die op deze plaats werd gegraven, toonde echter het potentieel die deze zone in zich had (afb. 7).

Eind juli werd gestart met het afgraven tot op niveau C. Ook dit niveau werd in 1 keer vrijgelegd. Aan het noordelijke deel van dit niveau werd gewerkt tot 20 augustus. Aan het zuidelijke deel tot 23 augustus (afb. 8).

Met het aanleggen van niveau D werd gestart op 20 augustus. Eerst werd het noordelijk deel van het terrein afgegraven, later het zuidelijke. In het midden bleef een muur staan om de circulatie te vergemakkelijken (afb. 9-10).

Op 5 september werd het noordelijke deel van het terrein afgegraven tot op niveau E. Dit deel van het terrein was afgewerkt op 14 september. Op 12 september werd als laatste het zuidelijke deel van het terrein open gelegd op niveau E. Dit deel werd afgewerkt op 21 september (afb. 11-12).

12. Grondvlak E, zuidelijke helft

De vlakken werden volledig geschaafd en de muren opgekuist zodat alle sporen steeds goed leesbaar waren (afb. 13). Nadien werden van alle niveau's digitale overzichtsfoto's genomen, zowel vanop het dak van het aanpalende KBC-gebouw

als vanop het terrein zelf. Ook werden zoveel mogelijk sporen en structuren in detail gefotografeerd.

Niveau A werd met uitzondering van de zuidwestelijke hoek volledig met de hand op schaal 1/20 ingetekend. De complexiteit van de site met oversnijdingen en verbouwingen van muren maakten het te ingewikkeld om te tekenen met *total station*. Nadien werden met een hoogtemeter de dieptes gemeten.

De andere niveaus werden volledig ingemeten met *total station* (afb. 14). Nadien werden de plannen afgedrukt op schaal 1/20 en overgetekend op polyesterkalk. Dit om de fouten te kunnen verbeteren en ontbrekende sporen gemakkelijk te kunnen aanvullen op het terrein zelf. De dieptes werden bij de opmeting met *total station* steeds mee opgenomen. Alle opmetingen zijn samen met de dieptes en de spoornummers geregistreerd op de digitale plannen.

14. Inmeten met *total station*

Alle sporen couperen was in het beschikbare tijdsbestek niet mogelijk. Er werd dan ook op het terrein een eerste evaluatie gemaakt en beslist welke sporen wel en welke niet gecoupeerd zouden worden. Deze aanpak was noodzakelijk omdat anders het volledige terrein niet onderzocht

19. Bemonstering voor pollen

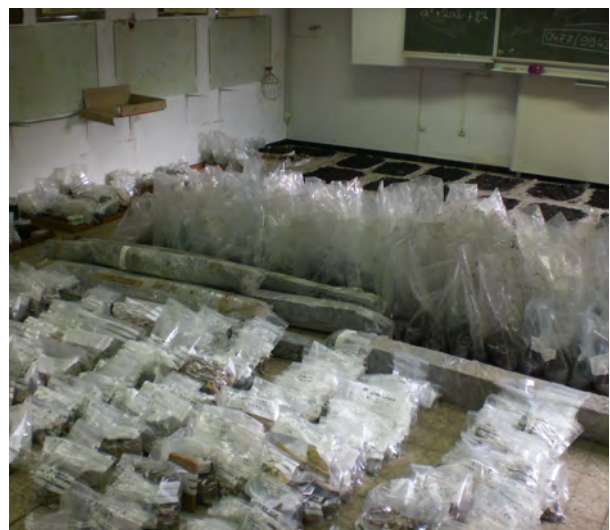
20. Bemonstering voor houtdeterminatie en dendrochronologie

21. Wassen van de vondsten

22. Zeven van bodemmonsters

23. Overzicht depot

zou kunnen worden.

De coupes werden ingetekend op schaal 1/10 of 1/20. Ze werden na de opgraving ook gedigitaliseerd. Elke coupe werd digitaal gefotografeerd.

Tijdens de opgraving werd een doorlopende spoornummering gehanteerd. Dit wil bijvoorbeeld zeggen dat een spoor een nummer in het vlak kreeg. Als bleek dat er bij het couperen nieuwe lagen te voorschijn kwamen, kregen die het eerstvolgende nummer dat beschikbaar was. Dit betekende dat spoornummers ook konden gebruikt worden als inventarisnummer omdat ze slechts één keer voorkwamen.

Bij het beschrijven van de sporen werd gebruik gemaakt van de Harrismatrix. Elke actie in het verleden kreeg dus een spoornummer. Concreet betekende dit dat bij een kuil niet alleen de vulling, maar ook de uitgraving een nummer kreeg en dat bij een muur niet alleen de muur, maar ook de afbraak een nummer kreeg.

Bij de start van de opgraving werd om het beschrijven gemakkelijker en consequenter te laten verlopen een beschrijvingsfiche opgesteld voor laag/doorsnijding, muur/vloer en hout (afb. 15-17). Op deze fiches is steeds een verwijzing terug te vinden naar het plannummer waarop het spoor staat. De fiches zijn zo opgesteld

18. Beschrijven van sporen

dat er bijna niets ingevuld moet worden. Per beschrijvingscategorie heeft men verschillende opties die men kan omcirkelen. Vanzelfsprekend is er nog plaats voor commentaar en een interpretatie. Deze fiches zijn eveneens gedigitaliseerd (afb. 18).

Uit elke relevante context werden stalen genomen voor determinatie van fauna en floraresten, pollen,... (afb. 19). Alle houten palen en planken werden bijgehouden (afb. 20) en nadat ze beschreven en gefotografeerd waren, verzaagd door Kristof Haneca (VIOE). Er werden ook enkele steen-, mortel- en andere stalen genomen.

De grote hoeveelheid vondsten noodzaakte ons om al tijdens de opgraving vondsten te wassen en bodemstalen te zeven. Elke dag werd er op het terrein door minstens 1 persoon vondsten gewassen (afb. 21) en door 1 persoon gezeefd (afb. 22). Na de opgraving zette 1 werkmans dit werk gedurende zes weken verder. Alle monsters werden gezeefd op 0,5 mm. Van bijna elke gezeefde context werd minstens 1 emmer bewaard als "nat staal".

Al het materiaal werd geïnventariseerd (afb. 23) en opgeborgen in dozen of emmers (zie inventaris). Dit duurde in totaal 8 weken (1 persoon). Een eerste voorlopige datering van het aardewerk gebeurde door Koen De Grootte. Dit nam 4 dagen in beslag.

Tijdens de opgraving werden het aantal gepresteerde uren bijgehouden. Dit leverde de volgende resultaten op. De archeologen werkten 3.885 uren aan de opgraving en de arbeiders 5.800 uren. De jobstudenten tijdens de maanden juli, augustus en september presteerden samen 1.010 uren, terwijl de vrijwilligers samen 815

LAAG

DOORSNIJDING

1) Compactheid:

Vrij/Zeer Hard/Vast/Los

2) Kleur:

Homogeen/Heterogeen

Licht/Donker

Rozig/Rodig/Gelig/Bruinig/Groenig/Blauwig/Grijzig

Roos/Rood/Geel/Bruin/Groen/Blauw/Wit/Grijs/Zwart

Bijmenging (grond): Gelaagd/Vlekjes/Vlekken Kleur/Soort:

3) Samenstelling:

Fijn/Grof

Zandig/Lemig/Kleiig/Venig/Humeus/Puinig

Zand/Zandleem/Klei/Leem/Sintels/Veen/Puin/Beer/Mest

4) Inclusies:

Baksteen: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Kalkmortel: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Houtskool: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Verbrande Leem: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Daktegel: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Dakpan: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Tegel: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Leisteen: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Zandsteen: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Kalkzandsteen: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Doornikse kalksteen: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Schelpen/Slakken: Vrij/Zeer Veel/Weinig Welke:

Keien: Vrij/Zeer Veel/Weinig Spikkels/Brokjes/Brokken

Andere: Vrij/Zeer Veel/Weinig Welke:

5) Aflijning:

Duidelijk/Onduidelijk

6) Andere opmerkingen:

____	____	____	____	____	____	____	____	____	____
	Dit	is	Nr.	____					
____	____	____	____	____	____	____	____	____	____

Interpretatie:

Context dezelfde als:

Context gelijktijdig met:

Tekeningnummer:

Initialen:

Datum:

MUUR/HFI van MUUR:

VLOER

1)Fundering/Opgaande muur

2)Materiaal:

Baksteen/Baksteen taps/ Arduin/Doornikse
kalksteen/Zandsteen/ IJzerzandsteen/Kalksteen/
Tegel/Daktegel/Leisteen/Kalkzandsteen/Cement
Andere:

3)Formaat: Brokken: Ja/Neen

x x cm en x x cm

4)Metselverband: Correct/Incorrect

Engels/Frans/Halfsteens/Ketting/ Kruis/Vlaams/
Kleזור met staande tand/Koppen/Visgraat
Kleזור met vallende tand/Staand/Onregelmatig/Niet
zichtbaar

5)Mortelsoort:

-vrij/zeer harde/zachte
-weinig/vrij/zeer zandige
-zandmortel/kalkmortel/asmortel/cement/tras/leem
-met kalkstippen/houtskool/
chamotte/andere:
- kleur: Licht/Donker
Rozig/Rodig/Gelig/Bruinig/Groenig/Blauwig/Grijzig
Roos/Rood/Geel/Bruin/Groen/Blauw/Wit/Grijs/Zwart

6)Herbruik-elementen:

ja/neen welke:

7)Pleister TEGEN muur:

ja/neen

Afwerking: ja/neen welke:

8)Mortel OP muur:

ja/neen

9)Commentaar:

1)Bewaringstoestand:

slecht/matig/goed/zeer goed

2)Patroon: Correct/Incorrect

Visgraat/halfsteens/keper/
dambord steens haaks/dambord steens
diagonaal/dambord halfsteens/
steens/onregelmatig/Niet zichtbaar/andere:

3)Versiering:

ja/neen welke:

4)Materiaal:

Baksteen/Baksteen taps/IJzerzandsteen/
Arduin/Cement/Doornikse kalksteen/Zandsteen/
Kalksteen/Tegel/Daktegel/Leisteen/Kalkzandsteen/
Cementtegel/Andere:

5)Formaat: Brokken: ja/neen

x x cm en x x cm

6)Mortelsoort:

-vrij/zeer harde/zachte
-weinig/vrij/zeer zandige
-zandmortel/kalkmortel/asmortel/cement/tras/leem
-met kalkstippen/houtskool/chamotte/
Andere:

-kleur: Licht/Donker

Rozig/Rodig/Gelig/Bruinig/Groenig/Blauwig/Grijzig
Roos/Rood/Geel/Bruin/Groen/Blauw/Wit/Grijs/Zwart

7)Commentaar:

Dit is Nr.

Interpretatie:

Context dezelfde als:

Context gelijktijdig met:

Tekening nummer:

Initialen:

Datum:

HOUT

1)Type:

Paal/plank/vlechtwerk/balk/staak/andere:

2)Positie:

Verticaal/horizontaal/diagonaal: °

Originele positie: ja/nee

3)Oriëntatie (lengte): (niet indien verticaal)

N/NO/O/ZO/Z/ZW/W/NW

N/NO/O/ZO/Z/ZW/W/NW

4)Doorsnede:

Vierkant/rechthoek/cirkel/ovaal/andere:

5)Bewaring:

Slecht/matig/goed/zeer goed

Verbrand/verkoold/sporen insecten/versleten/andere:

6)Afmetingen:

cm x cm x cm

7)Bewerking:

Geheel/gehalveerd/kwart/radiaal gezaagd/kernhout/half kernhout/kwart

kernhout/tangentiaal gezaagd/aangepunt

8)Bewerkingssporen:

zaag/bijl/dissel/beitel/andere:

9)Samenvoegings- en Bevestigingselementen:

Nagels/Pen en gat/andere:

10)Merken:

Ja/nee

Waar:

11)Oppervlaktebehandeling:

Ja/nee

Verf/pek/witkalk/afbranden/gevormd/gebeeldhouwd

12)Herbruik:

Ja/nee Welke:

13)Commentaar:

Tekening doorsnede:

Kernhout ja/nee

Spinhout ja/nee

Schors ja/nee

Tekening merk:

Dit is Nr.

Interpretatie:

Context dezelfde als:

Context gelijktijdig met:

Tekeningnummer:

Initialen:

Datum:

25. Rondleiding op woensdag namiddag

26. Infobord aan de werfomheining

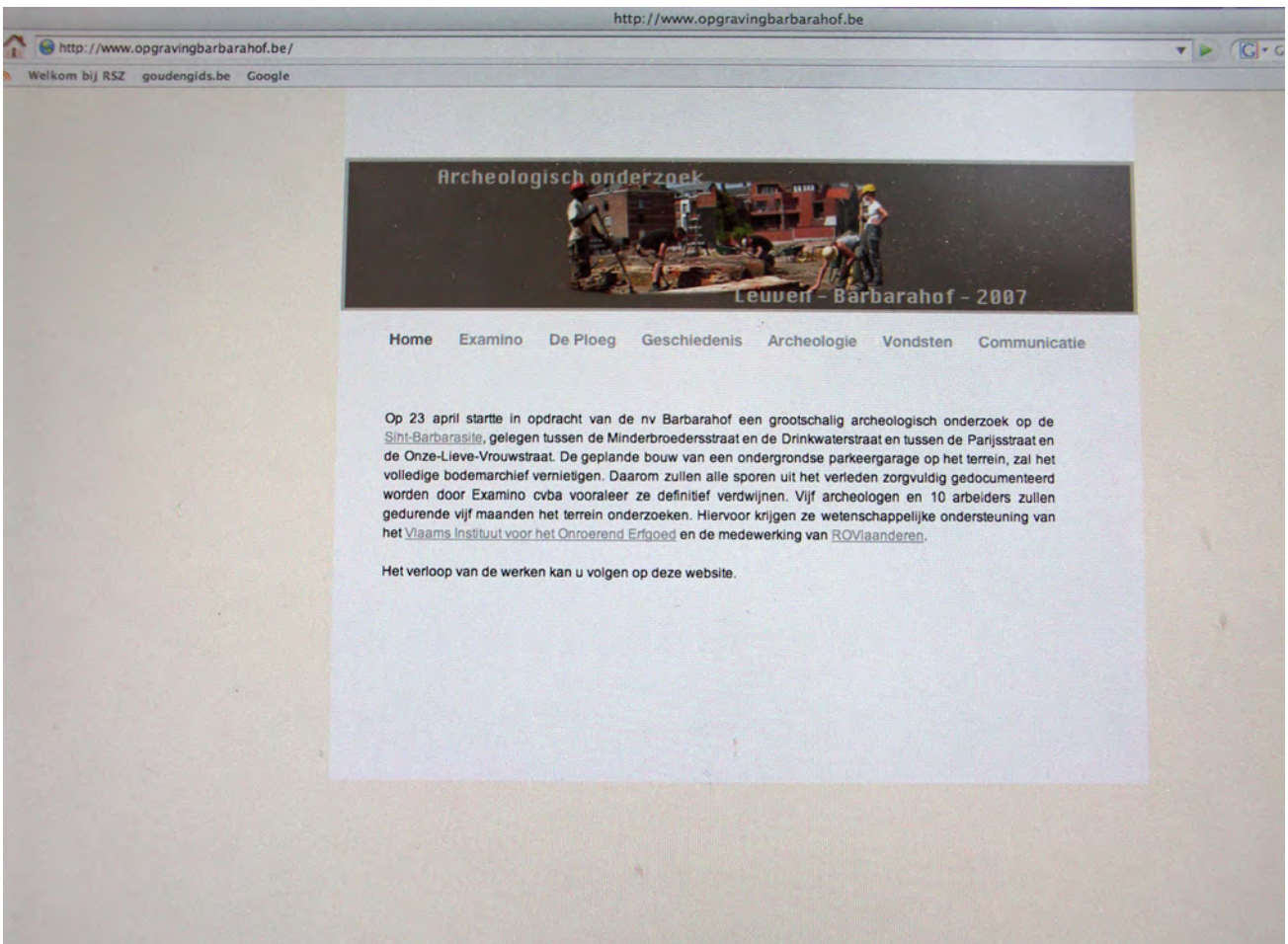
24. Afgraven van het terrein

uren aanwezig waren. De topograaf van het VIOE werkte 62 uren aan de opmeting van de sporen op het terrein. De assistentie bij de staalname, door Luc Muylaert, nam 236 uren in beslag. Een graafmachine van 25 ton op rupsbanden werkte 286 uren aan het afgraven van het terrein (afb. 24). Hierin is het laden van vrachtwagens niet meegerekend aangezien dit voor reke-

ning van de aannemer was.

De publiekswerking tijdens de opgraving bestond uit rondleidingen die in samenwerking met de dienst toerisme van de stad Leuven en de gidsenbond werden georganiseerd. Elke woensdagmiddag was tussen 15u en 16u de opgraving gratis te bezoeken met een gids. Aan de 14 rondleidingen die werden georganiseerd, namen in totaal 600 mensen deel (afb. 25).

Naast deze rondleidingen werd er ook een infopaneel voorzien aan de opgraving (afb. 26) en werd er een website opgestart (www.opgravingbarbarahof.be) waarop de voorlopige resultaten te lezen waren (afb. 27).

27. Screenshot van de website

28. Digitaal hoogtemodel

3. Het ontstaan van Leuven

3.1. Geografisch kader

Leuven ligt op het raakvlak van drie geografische gebieden: de vlakke van Laag-België in het noorden, de ijzerzandsteenueuvels van het Hageland in het oosten en het Brabantse leemplateau in het zuiden en zuidwesten, waarin de Dijle en haar bijrivieren diep zijn ingesneden. Bij het verlaten van dat plateau stroomt de Dijle door de stad, waar zich in de alluviale vlakke een aantal zijarmen en ook eilanden gevormd hebben. De historische stadskern ligt zowel in de alluviale vlakke als op de hoger afgevlakte delen van het plateau, zodat binnen de stad steile hellingen voorkomen¹ (afb. 28). Belangrijk is ook dat vanaf Leuven de Dijle bevaarbaar was en dat de stad langs de belangrijke economische route lag van Brugge naar Keulen².

3.2. Historisch kader

Van de oorsprong en de vroege ontwikkeling van Leuven is weinig geweten. Tot aan de bouw van de eerste stadsomwalling zwemmen historici in een bad van onwetendheid.

De naam van de stad gaat vermoedelijk terug tot in de IJzertijd, en wordt door taalkundigen afgeleid van Lubanios, "de geliefde", een uit een persoonsnaam afgeleid toponiem uit het zogenaamde Belgisch, een substraattaal die voor de komst van de Romeinen in onze streken gesproken werd. Leuven wordt voor de eerste maal in 884 vermeld, wanneer de nederzetting bezoek krijgt van de Noormannen. Abt Regino van de abdij van Prüm schrijft

hierover in zijn kroniek dat de Noormannen in 884 hun kamp hebben opgeslagen "in loco qui dicitur Lovon", "in de omgeving van een plaats die Leuven genoemd wordt"³. In de *Annales Fuldenses* wordt ook kort een verslag gegeven van een veldslag tussen de Noormannen en de legers van Arnulf van Carinthië in 891. Uit deze tekst blijkt duidelijk dat de legers van Arnulf de rivier oversteken. Vermoed wordt dat het Noormannenkamp zich dus op de linkeroever van de Dijle heeft bevonden⁴. Dat deze veldslag en de definitieve verdrijving van de Noormannen in de buurt van Leuven plaats heeft gevonden is alleszins geen toeval. Leuven was immers een graafschap dat in het begin van de 11de eeuw als zodanig in de bronnen verschijnt. De dynastie van de Leuvense graven, die het in het begin van de 12de eeuw tot hertogen van Neder-Lotharingen schopten, is de enige in het historische Brabant (met als grens in het westen de Schelde, in het oosten de Dijle of de Gete) die kan teruggevoerd worden tot de hoogste adel in het Karolingische rijk⁵.

De zetel van het graafschap, de versterking van waaruit de graaf regeerde, wordt algemeen gesitueerd in of nabij de plaats Hove, nabij de Sint-Quintenskerk, op basis van het toponiem Oude Burg. Een exacte lokalisatie is op basis van die gegevens echter niet mogelijk. Na 1015 wordt de zetel verplaatst naar het 's Hertogeneiland, dat gelegen is tussen twee Dijlearmen, waar zich nu ondermeer de Predikherenkerk bevindt. Dit gebeurt onder het be-

¹ La Rivière (2006): 13.

² Van Ermen 1997: 10-11.

³ Van Ermen 1997: 9.

⁴ Vander Linden 1975: 3-4.

⁵ Van Ermen 1997: 10-11.

wind van de eerste erfelijke graaf van Leuven⁶, Lambert met de Baard. In 1156 wordt Leuven op kosten van de stad ommuurd. De eerste stenen muur is 2.740 m lang en heeft 11 poorten en 32 torens. Hij is klaar in 1161. Leuven evolueert hierdoor in de 12de eeuw naar een vrije stad.

De burcht op 's Hertogeneland valt vanaf dan binnen de stadsmuren⁷. In de 13de eeuw beslissen de hertogen van Brabant (Hendrik I), om de burcht een tweede maal te verplaatsen, ditmaal naar de Keizersberg. Pas rond het midden van de 14de eeuw wordt de uitgebreide stadskern omsloten door een nieuwe stadsomwalling, die grosso modo het tracé volgt van de Leuvense Ring nu⁸.

Welke invloed de lokalisatie van de opeenvolgende burchten op het aantrekken van handelaars, ambachten en dergelijke meer had, is niet geweten. Men kan vermoeden dat de verplaatsing van de burcht ook de verplaatsing van de handelswijken tot gevolg had tot wanneer de nederzetting binnen een omwalling was gefossiliseerd.

Onafhankelijk van de grafelijke kern, ontwikkelde zich in de buurt of eerder in de ruimere omgeving van de Sint-Pieterskerk een burgerlijke nederzetting. De enige archeologische opgraving die indirect een beetje licht heeft geworpen op de aanwezigheid ervan werd uitgevoerd in de Sint-Pieterskerk zelf: er werden graven ontdekt die ouder zijn dan de Romaanse kerk, die zelf in de eerste helft van de 11de eeuw werd opgericht. Dat deze burgerlijke nederzetting ook de randen van de Dijle-vallei, niet ver van de kerk, innam, is aannemelijk.

---

⁶ Aanvankelijk was deze titel niet erfelijk.

⁷ Van Ermen 1997: 11.

⁸ Van Ermen 1997: 13.

29. Kadaster 1829

4. Historische kennis van de Sint-Barbara-site

4.1. Algemeen

Voor de start van de opgravingen op het Barbarahof werd een beperkt inleidend historisch onderzoek gedaan. Hierbij werden voornamelijk de archiefbronnen van het kadaster en de bouwaanvragen in het stadsarchief van Leuven (SAL) uitgeplozen. Ook de bestaande historische werken werden nagelezen. Hier zal alleen ingegaan worden op de onderdelen die van toepassing zijn op de onderzochte archeologische zone.

Voor de vroegste geschiedenis van het terrein zijn er slechts een paar fijne streepjes licht die door de duisternis schijnen. Zo weten we dat het doodlopende straatje "Rattemanspoort", vermoedelijk genoemd is naar de familie Ratteman, een adellijke Leuvense familie. Deze patriciërsfamilie bekleedde in de 13de en 14de eeuw een aantal voorname functies in de stad en bezat dan ook een residentie. Dit soort residenties was meestal volledig in steen gebouwd, een eerder uitzonderlijk fenomeen voor die periode en lag centraal op een groot erf. Daarop bevonden zich meestal nog een aantal bijgebouwen en het geheel kon met een muur afgesloten zijn van de omliggende stadswijk. Dit diende niet alleen ter bescherming, maar evenzeer als uiting van de adellijke voorrechten die binnen de muren golden⁹.

Een volkstelling uit 1597 vertelt dan weer iets over de toenmalige bewoners. Zo zien we dat de bewoners bijna allemaal hun huis huurden en het niet zelf in eigendom

hadden. Ook hun beroepen zijn vermeld. We ontmoeten onder meer een zager, een brouwer, een wasvrouw, de stadsomroeper en een naaister maar ook een aantal huizen die onbewoonbaar zijn of zelfs ingestort. Opmerkelijk zijn de studenten die een kamer huurden bij deze mensen. Ook toen al werd er immers "op kot" gezeten¹⁰.

Vanaf 1829 hebben we meer informatie over de activiteiten op de site. Die worden ons voornamelijk geleverd door het archief van het kadaster en het stadsarchief van Leuven.

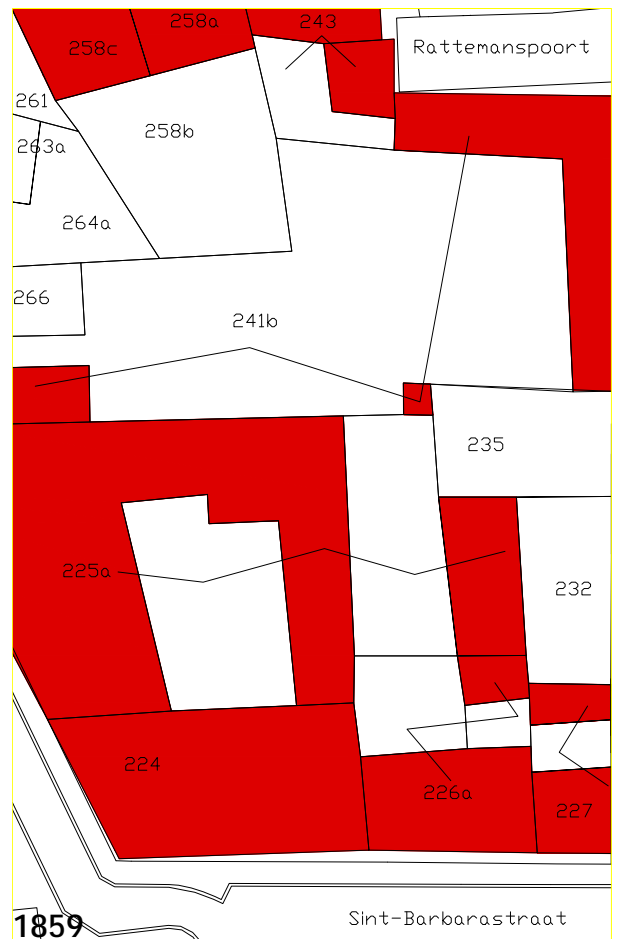
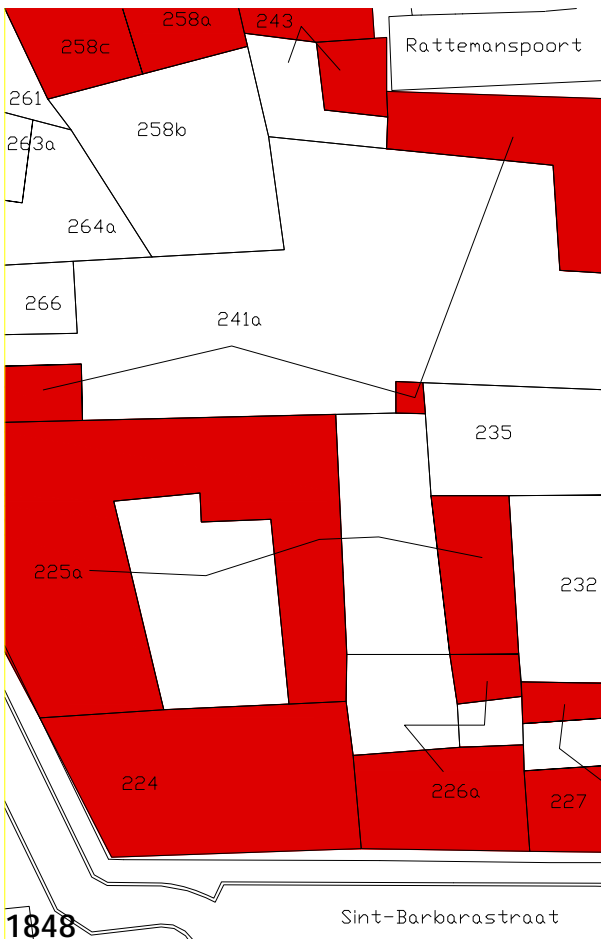
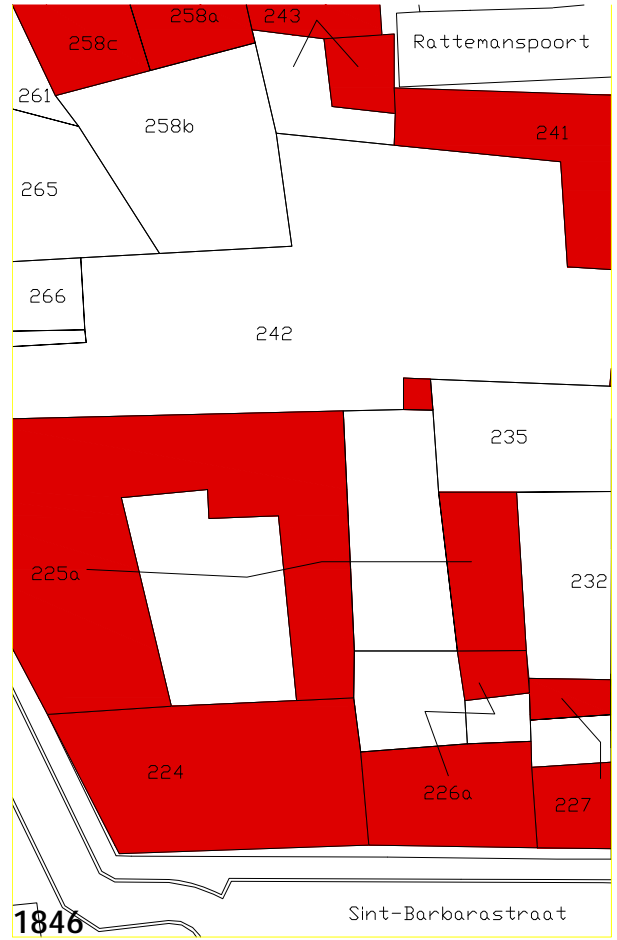
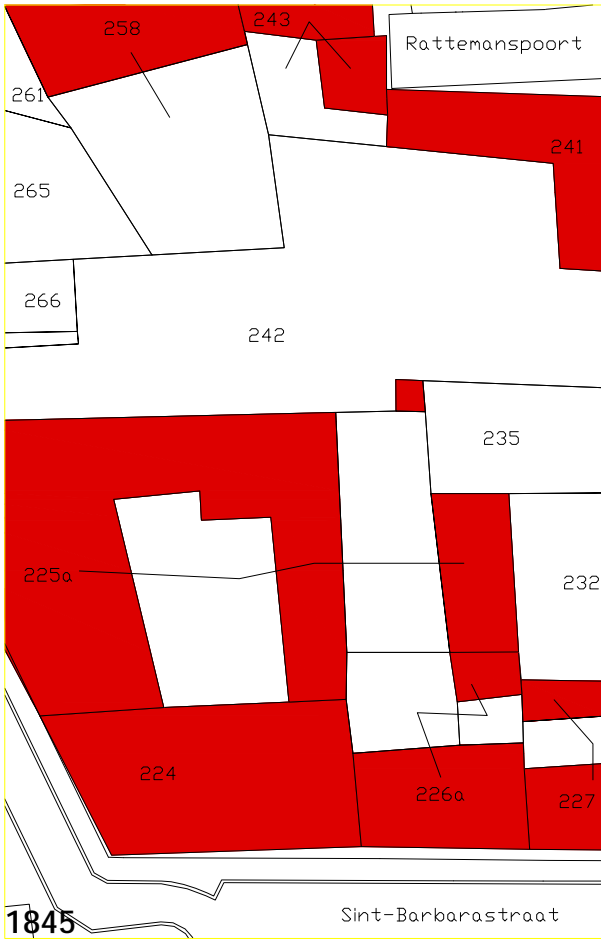
4.2. Kadastergegevens

Het oudste nog bewaarde kadasterplan van Leuven dateert uit 1829 (afb. 29). Vanaf die datum zijn ook alle wijzigingen bijgehouden. Deze kadastergegevens hebben als basis gediend voor het opstellen van verschillende plannen (per jaar dat er een wijziging gebeurde) tussen 1829 en 1948. Aan de hand van deze plannen zal getracht worden om waar mogelijk de aanwezige 19de en 20ste eeuwse muurresten te dateren. Dit onderzoek is ook van belang voor de percelering die, zo zal blijken, teruggaat tot de laat-middeleeuwse situatie (cfr. infra).

In de oorspronkelijke aanwijzende tafel der grondeigenaren komen we iets te weten over de functie van de gebouwen die zich toen op de site bevonden. De nummers 224, 225, 227, 235, 241, 243, 258, 261 en 266 zijn huizen (al dan niet met tuin),

⁹ Meulemans, Meulemans en Reekmans 2004: 59-60.

¹⁰ Van Even 1880: 336-338.

de nummers 232, 242 en 265 zijn tuinen. In nummer 226 is op dat moment een brouwerij gevestigd¹¹.

De eerste wijziging van deze situatie vindt plaats in 1845. Op dat ogenblik verandert perceel 225 in nummer 225a. De kadastrale legger vermeldt hier dat de functie van het gebouw een brouwerij is en dat ze gedeeltelijk wordt afgebroken¹². Ook nummer 226 verandert en wordt 226a. Ook dit gebouw wordt gedeeltelijk afgebroken en de functie is die van 'huis'¹³.

In 1846 wordt 258 opgesplitst in 258a, 258b en 258c¹⁴ en in 1848 worden 241 en 242 samengevoegd tot 241a. Op dit laatste perceel wordt er aan de kant van de Sint-Barbarastraat een deel bijgebouwd¹⁵. Van perceel 265 wordt de tuin opgesplitst. Dit gebeurt samen met veranderingen aan de percelen 262, 263 en 264. Zij krijgen elk een deel van de tuin¹⁶.

In 1859 vindt er een wijziging plaats op perceel 241a (wordt 241b). Op dit ogenblik wordt het gebouw vergroot¹⁷. In 1862 verandert 241b opnieuw en wordt 241c. Het

---

¹¹ Kadaster Leuven, Afd. 4, Sec. D: Oorspronkelijke aanwijzende tafel der grond-eigenaren en der ongebouwde en gebouwde vaste eigendommen

¹² Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 225: 1004-8/1845.

¹³ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 226: 1004-9/1845.

¹⁴ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 258: 1168-14/1846.

¹⁵ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241a: 799-3 en 4/1848.

¹⁶ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 265: 495-4/1848 en Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 264: 495-3/1848 en Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 263: 495-2/1848 en Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 262: 495-1/1848.

¹⁷ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241a: 886-2/1859.

gebouw aan de Sint-Barbarastraat wordt afgebroken en het perceel wordt vergroot door een deel van perceel 266 op te nemen¹⁸.

De volgende wijziging vindt pas tien jaar later plaats, in 1872. Op dat ogenblik wordt perceel 235 opgesplitst in 235a en 235b. De voorkant van dit perceel grenst aan de Parijsstraat. 235b is een gebouwtje dat achteraan in de tuin verschijnt¹⁹. In 1873 verandert de woning aan de Parijsstraat van structuur en de bijbehorende tuin (235a) krijgt een nieuw nummer (235c)²⁰. In dat jaar wijzigt ook perceel 241c. De functie blijft nog steeds die van huis, maar er wordt een nieuw deel bijgebouwd. Dit krijgt het nummer 241e. De bestaande gebouwen en de resterende tuin krijgen nummer 241d²¹.

In 1875 wijzigt de structuur van de woning aan de Parijsstraat opnieuw. Deze wijziging zorgt ervoor dat 235b, 235d en 235c, 235e wordt²². In 1880 treden er grote wijzigingen op aan perceel 241d. Het gebouw wordt vergroot. Hiervoor wordt zelfs een deel van perceel 243 ingenomen. Perceel 241d krijgt de nummers 241f en 241g en perceel 243 wordt perceel 243a²³.

De percelen 235d en 235e veranderen in

---

¹⁸ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241b: 886-4/1862.

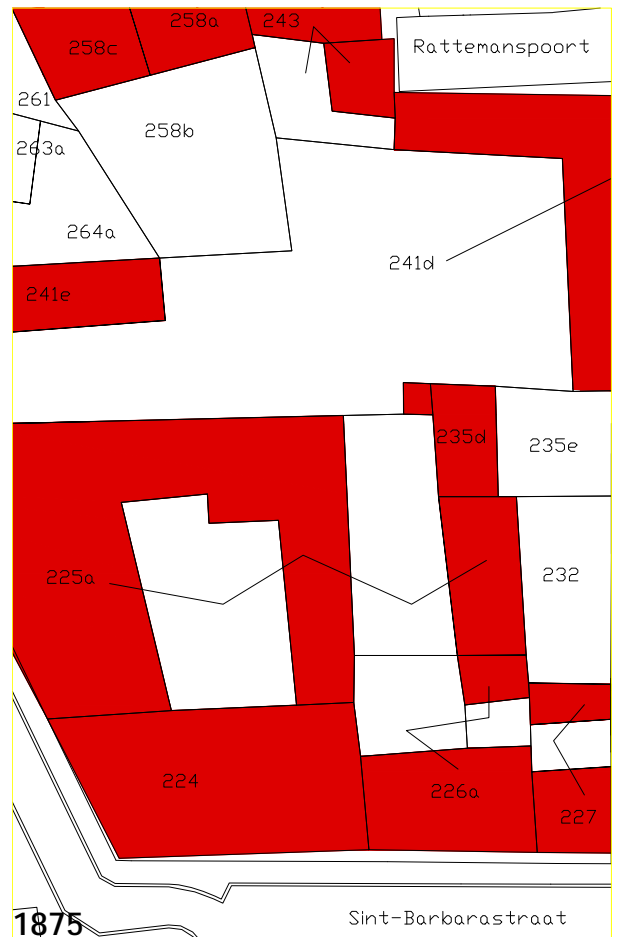
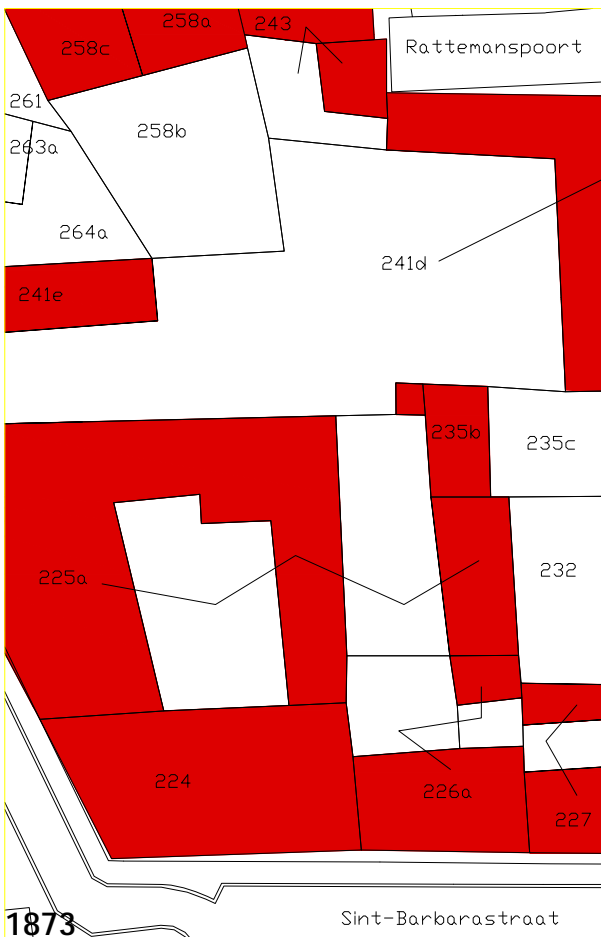
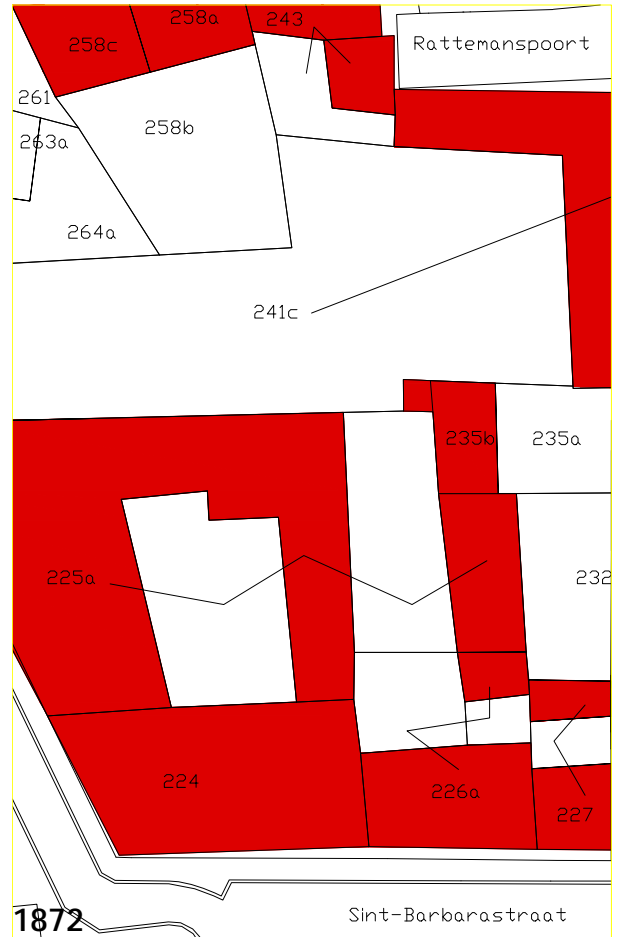
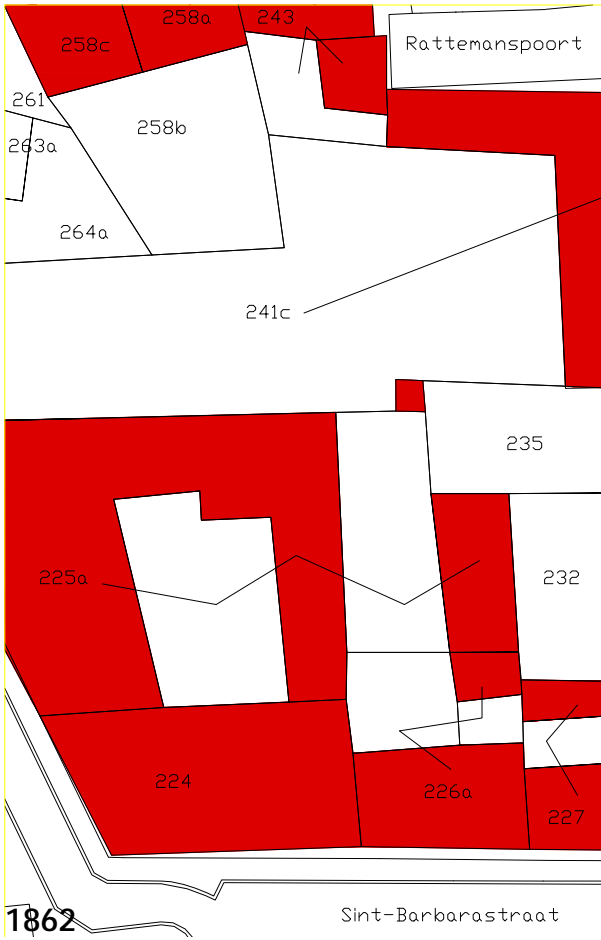
¹⁹ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 235: 1023-4/1872.

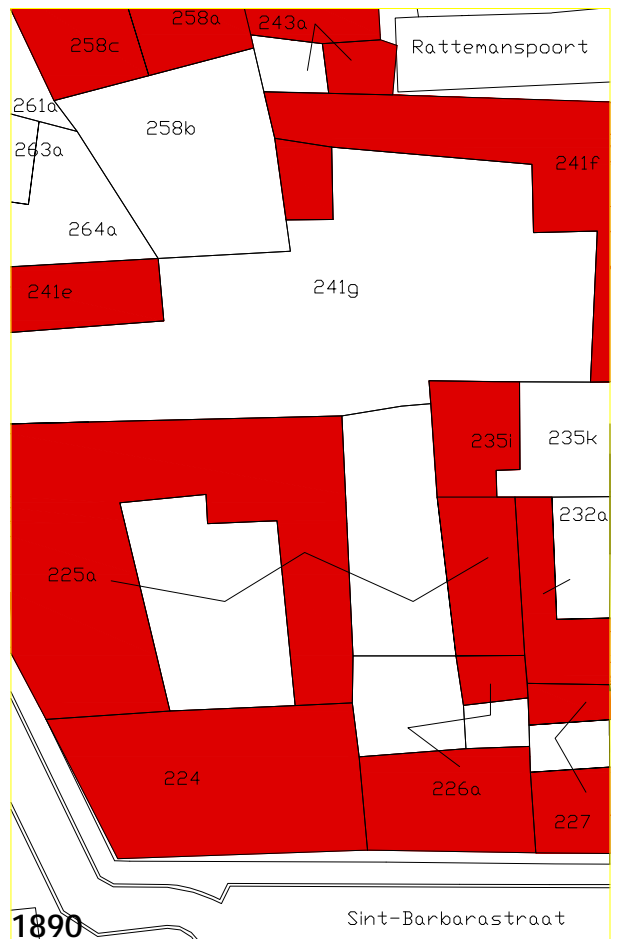
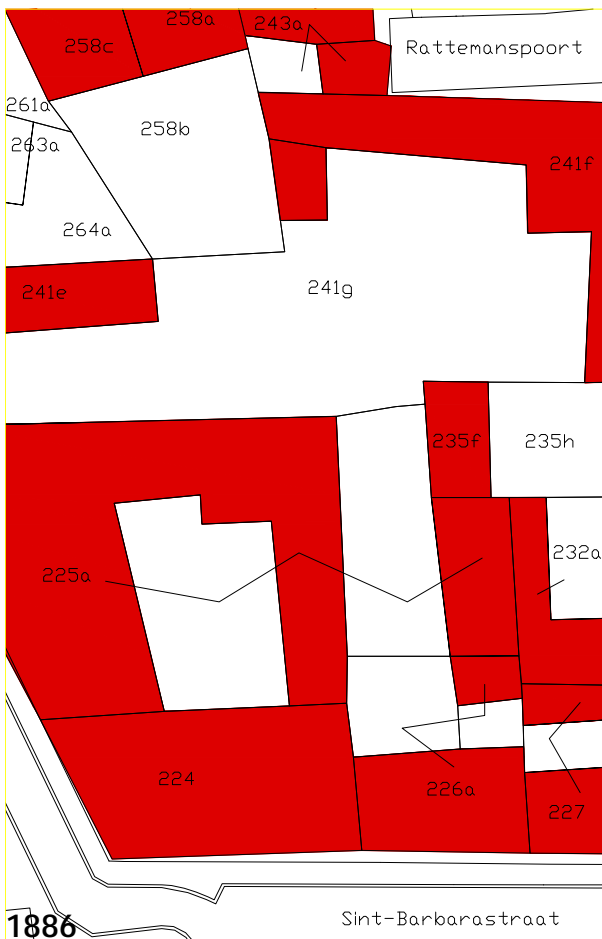
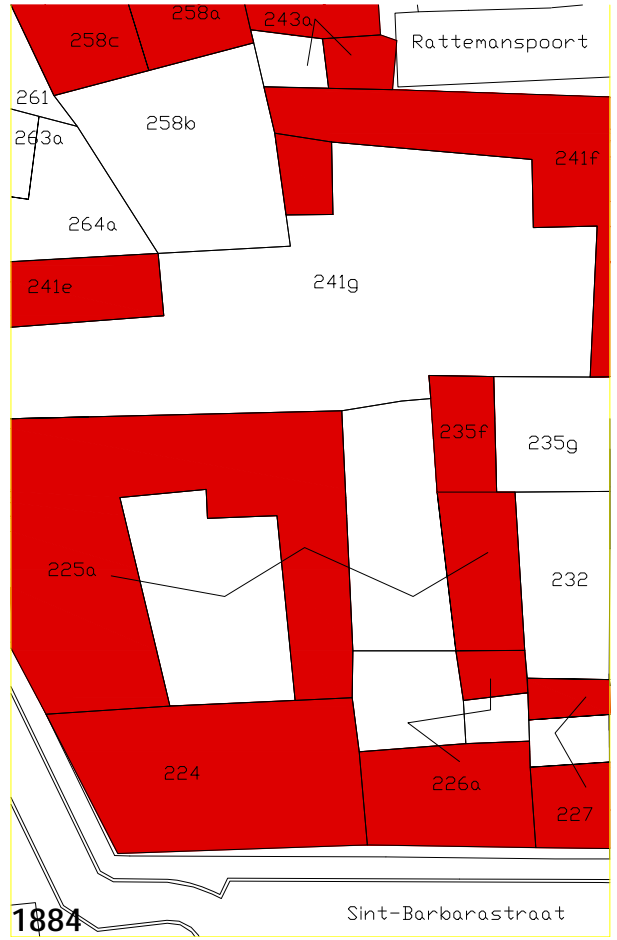
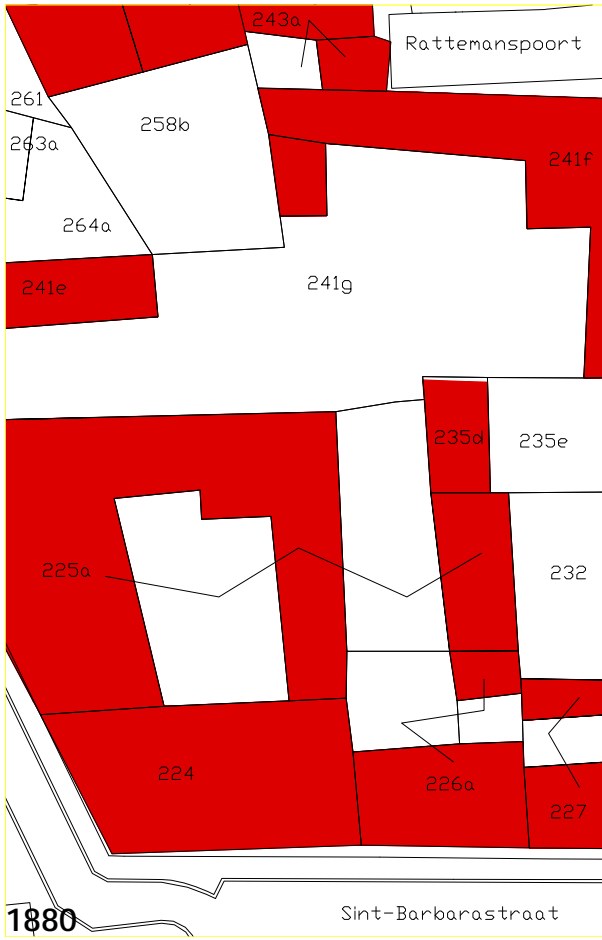
²⁰ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 235a: 1023-3/1873.

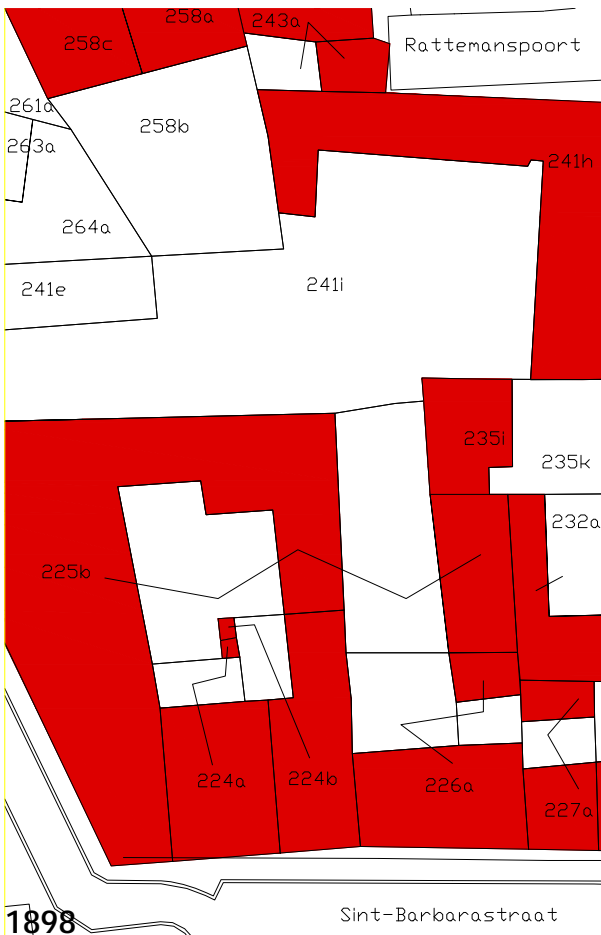
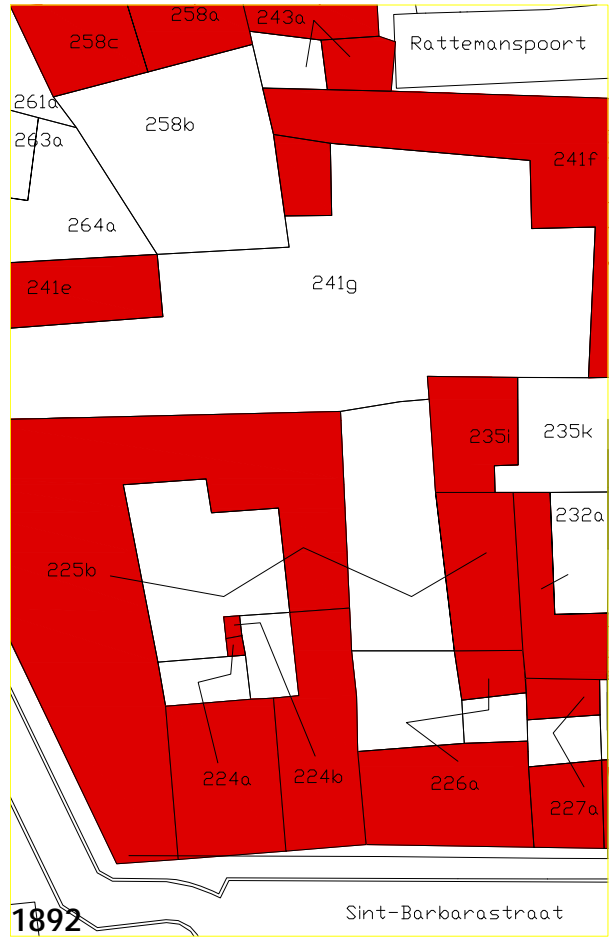
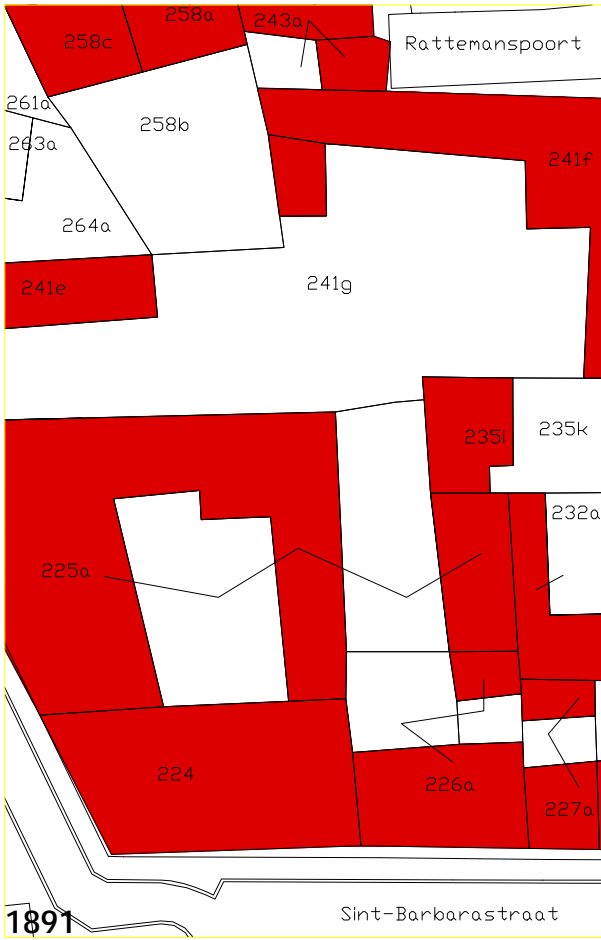
²¹ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241c: 886-5/1873

²² Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 235b en c: 1023-4/1875.

²³ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241d: 886-7/1880 en Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 243: 886-3/1880.

1884 respectievelijk in 235f en 235g. Het deel gelegen op de Barbarasite ondergaat geen wijzigingen²⁴. Twee jaar later ondergaat het gebouw aan de Parijsstraat opnieuw een verandering, waardoor perceel 235g, 235h wordt. Opnieuw heeft deze wijziging geen invloed op het deel van dit terrein gelegen op de Barbarasite²⁵. Op perceel 232, tot dan toe een tuin, verschijnt in dat jaar ook een gebouw²⁶. Het deel van perceel 261 gelegen op het opgravingsterrein verandert dat jaar gewoon van nummer. In de kadastrale legger wordt een “*erreur de configuration*” vermeld²⁷.

In 1890 wijzigt het deel van de percelen 235f en 235h, gelegen op de Barbarasite, wel van uitzicht. Het bestaande gebouw wordt iets vergroot en de tuin bijgevolg verkleind. De nieuwe nummers zijn respectievelijk 235i en 235k²⁸.

Een jaar later, in 1891, wordt het perceel 227 opgesplitst in 227a en 227b. Bij de functie van dit gebouw wordt nog steeds huis vermeld²⁹.

In 1892 worden de percelen 224 en 225a allebei verkocht en herverdeeld. 224a en 224b krijgen allebei de functie van huis, 225b, dat al sinds 1848 veranderd was in

---

²⁴ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 235d en e: 1023-8/1884.

²⁵ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 235g: 1023-9/1886.

²⁶ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 232: 2025-9/1886.

²⁷ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 261: 1566-5/1886.

²⁸ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 235f en h: 1023-34/1890.

²⁹ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 227: 2121-4/1891.

een magazijn³⁰, blijft dit³¹.

1898 is het jaar waarin er grote veranderingen gebeuren aan de gebouwen op nummer 241f (wordt 241h) en 241g (wordt 241i). 241f wordt vergroot en de grens met 241g wordt veranderd. De functie van 241f (en later 241h) is huis en school³². 241g (en later 241i) blijft tuin³³.

Drie jaar later, in 1901, worden perceel 258a en 258b opnieuw samengevoegd en krijgen ze het nummer 258d³⁴.

In 1904 verandert er zeer veel aan het zuidelijke deel van de Sint-Barbarastraat. Perceel 226a wordt verkocht, vergroot en de grens met 225b wordt veranderd. Het zo ontstane perceel krijgt nummer 226b³⁵. Perceel 224a wordt ook verkocht, vergroot en de grens met 225b wordt veranderd³⁶. 224b wordt verkocht en gedeeltelijk verbouwd. Ook hier verandert de grens met 225b³⁷. Op perceel 225 tenslotte worden, na de verkoop, de gebouwen gedeeltelijk afgebroken en verandert de grens met 224a, 224b en 226a³⁸. Dit laatste gebouw

---

³⁰ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 225a: 1004-15/1848.

³¹ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 224: 1004-7/1892 en Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 225a: 1004-18/1875.

³² Dit gebouw wordt vanaf 1891 vermeld als school in de bronnen van het kadaster (Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241f: 886-11/1881).

³³ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241g: 886-12/1898 en Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241f: 886-18/1898.

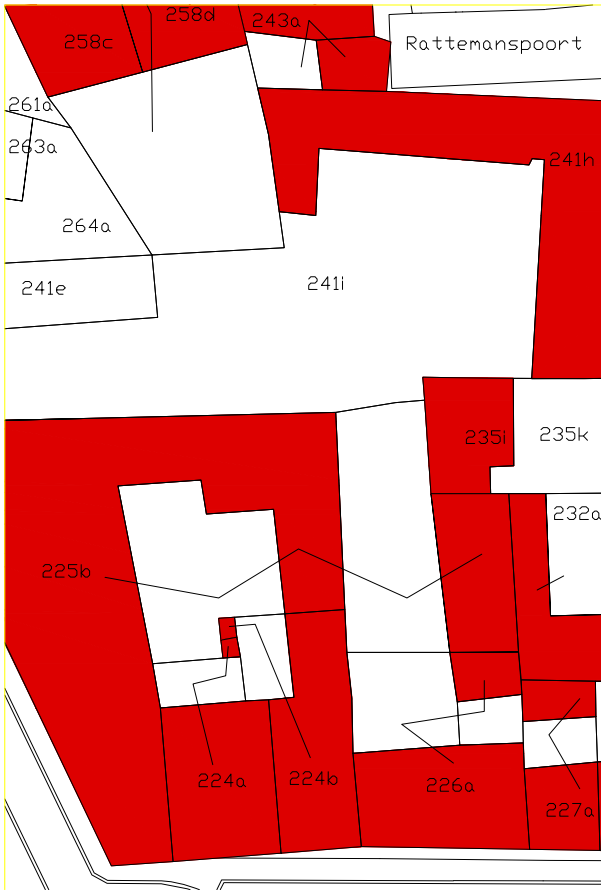
³⁴ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 258 a en b: 1168-8/1901.

³⁵ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 226a: 2990-2/1904.

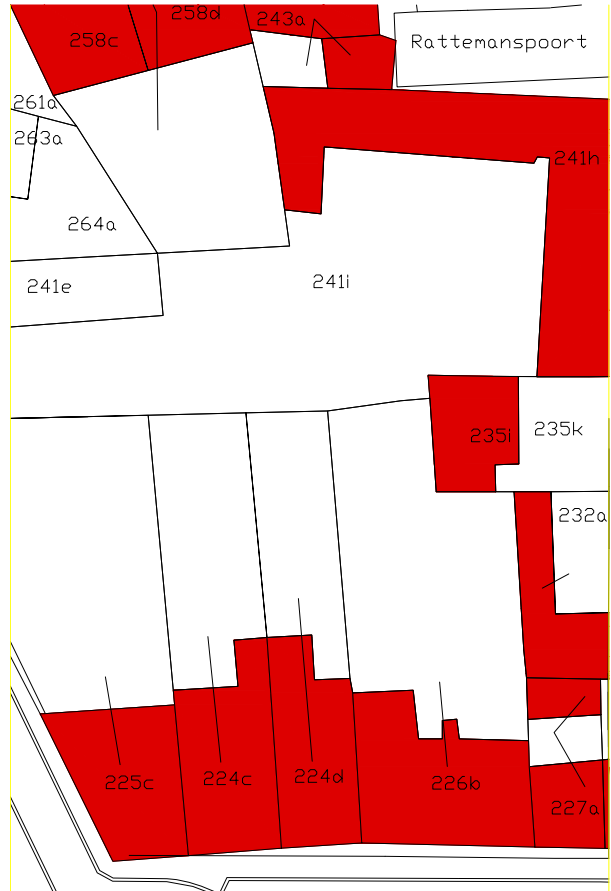
³⁶ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 224a: 2990-3/1904.

³⁷ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 226a: 2990-4/1904.

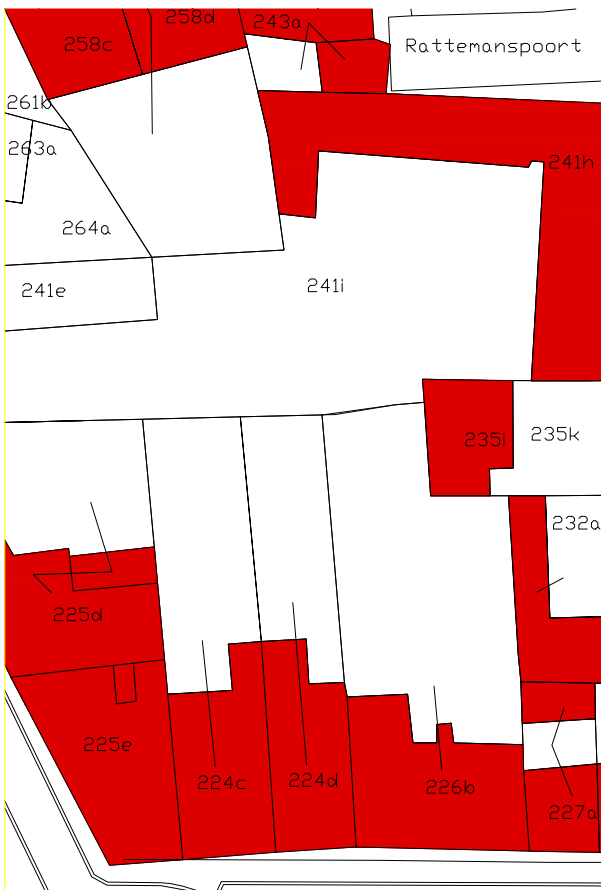
³⁸ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 226a: 2990-5/1904.

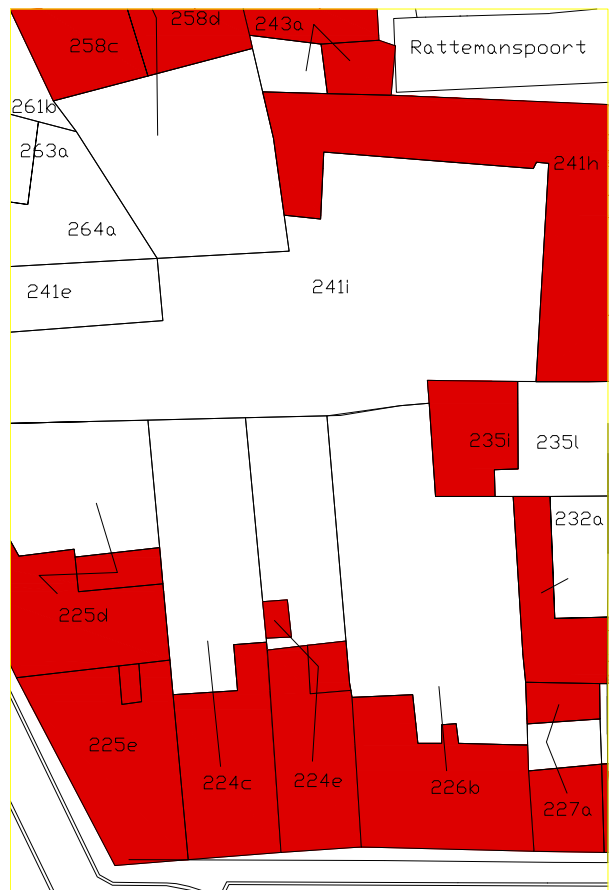
1901

1904

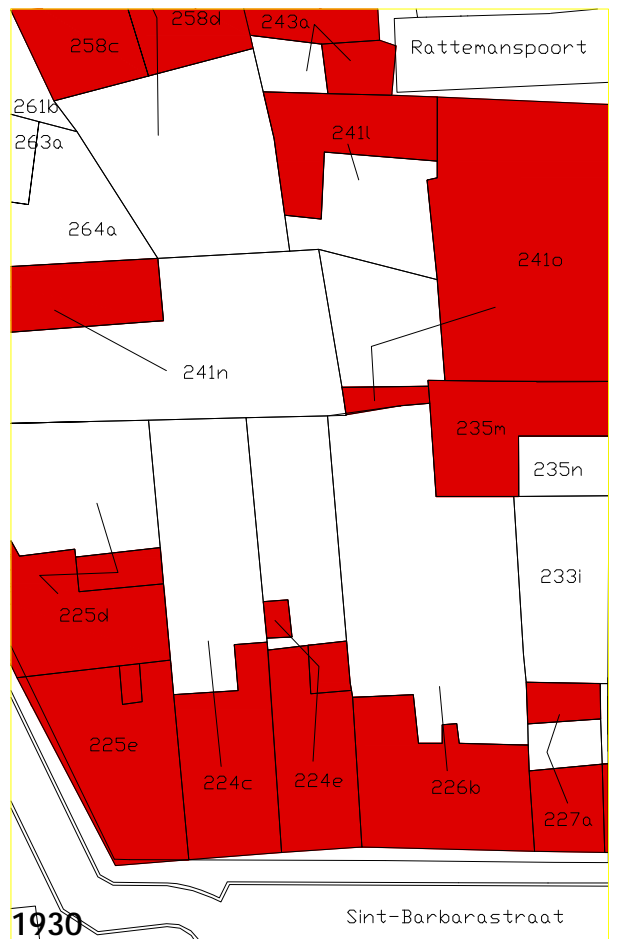
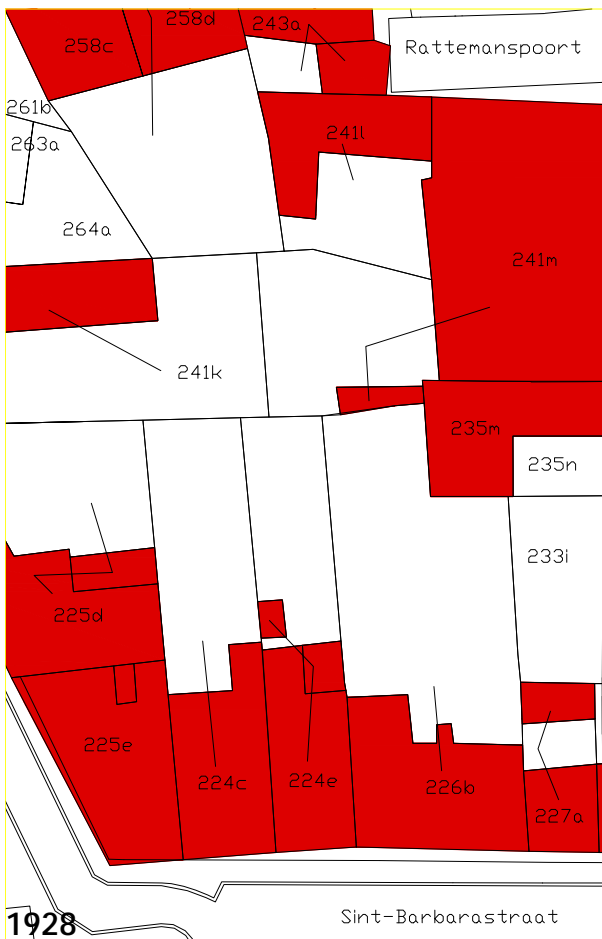
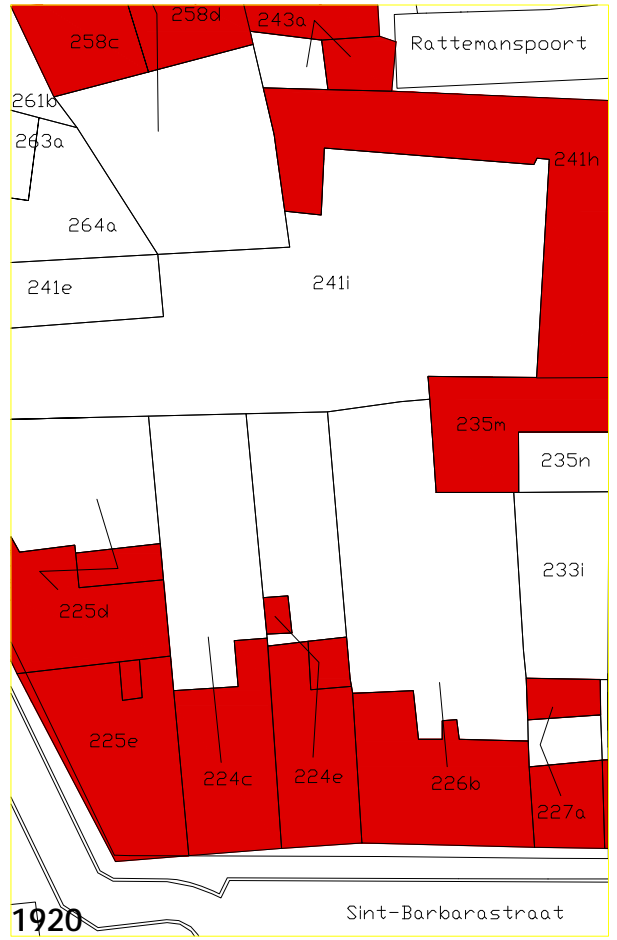
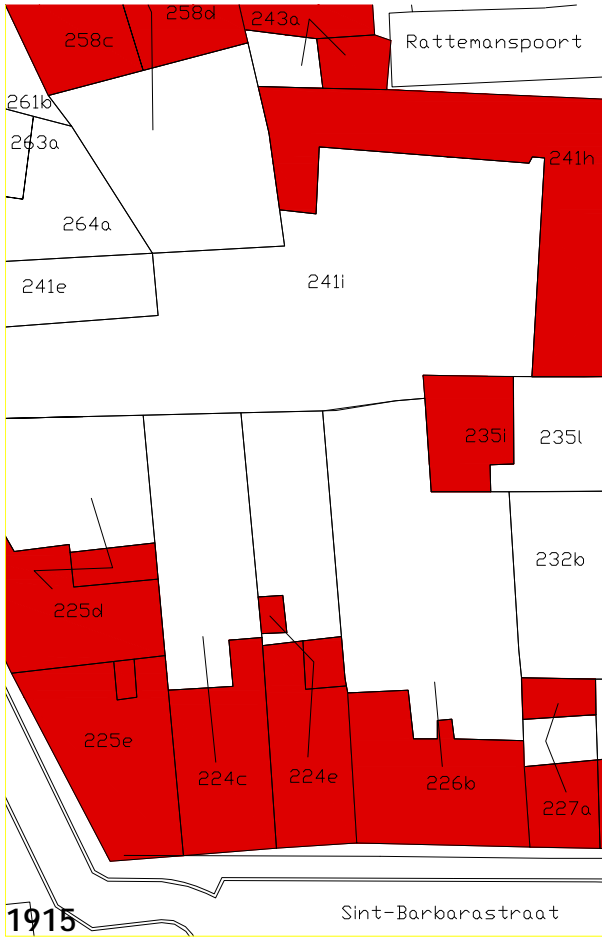

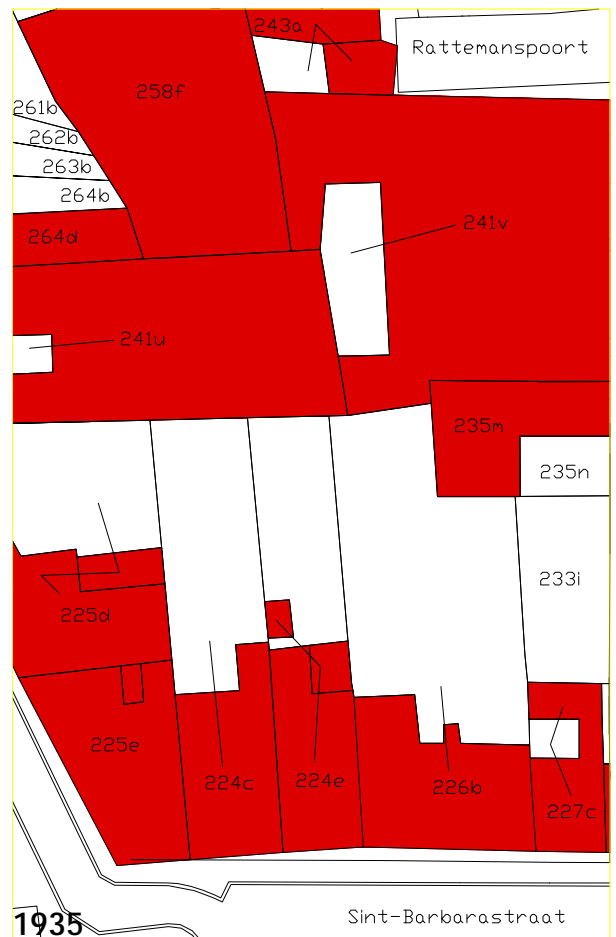
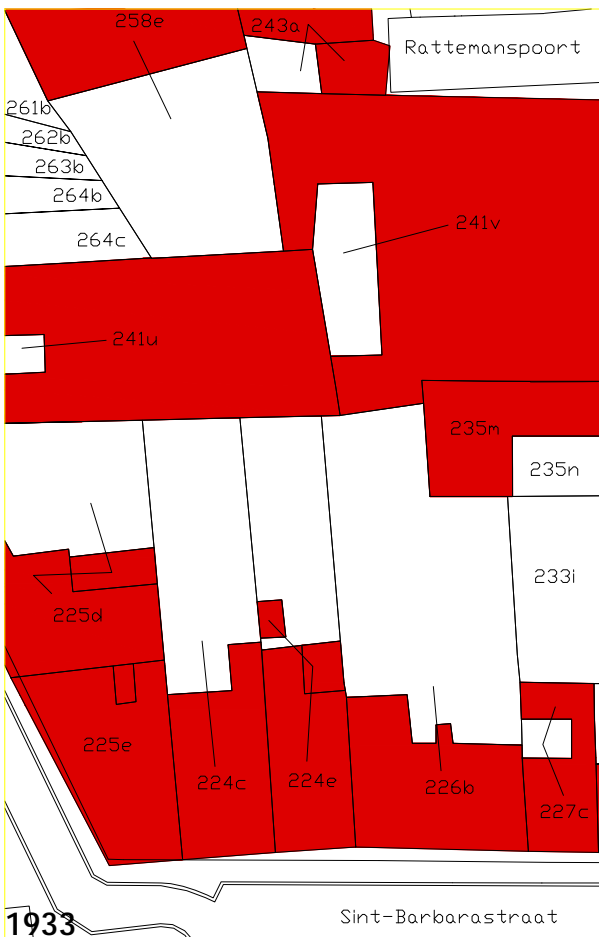
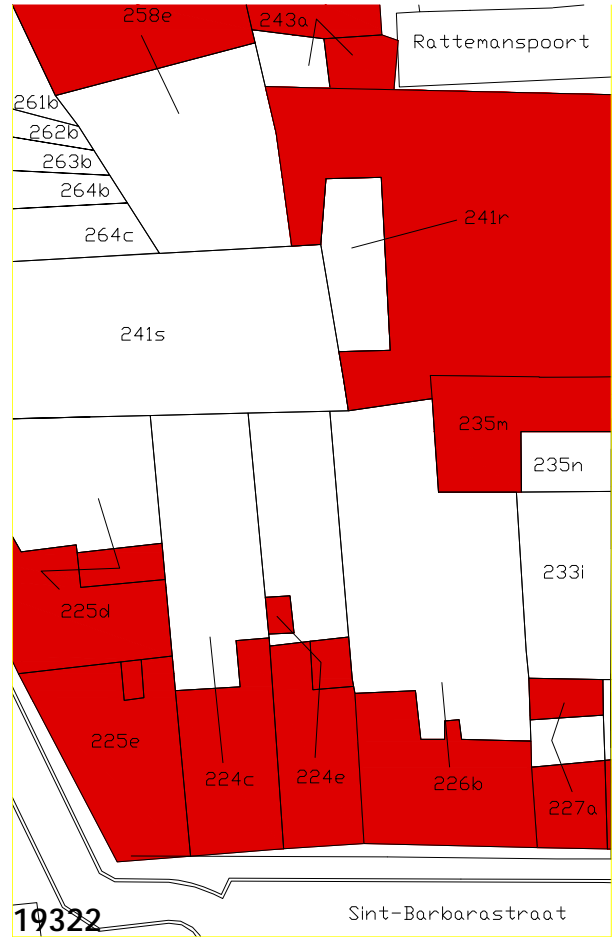
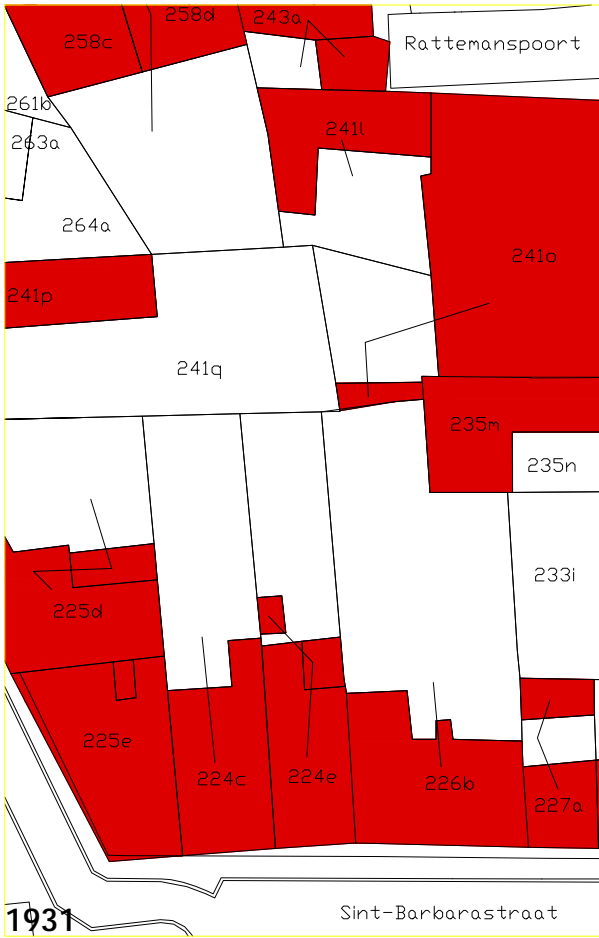
1907

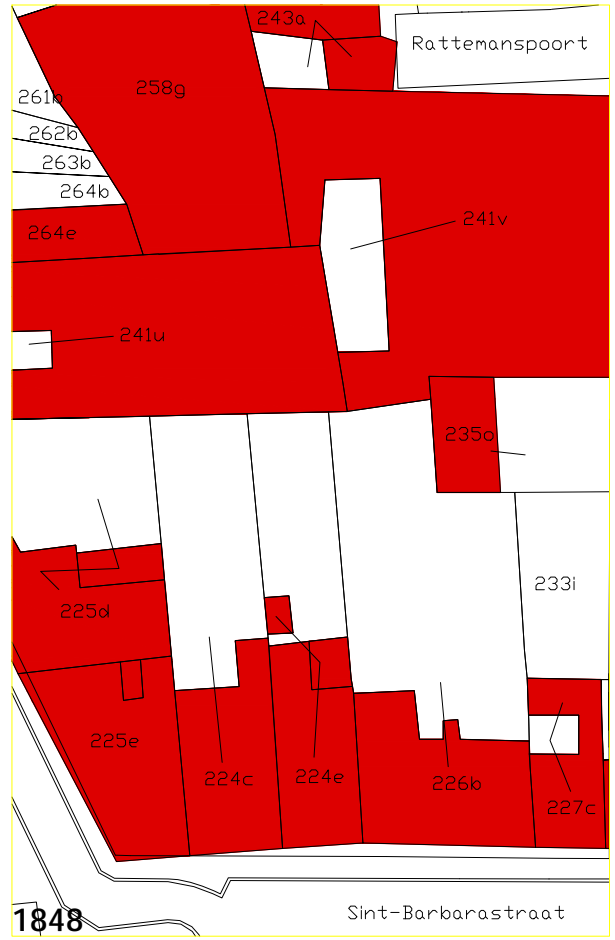
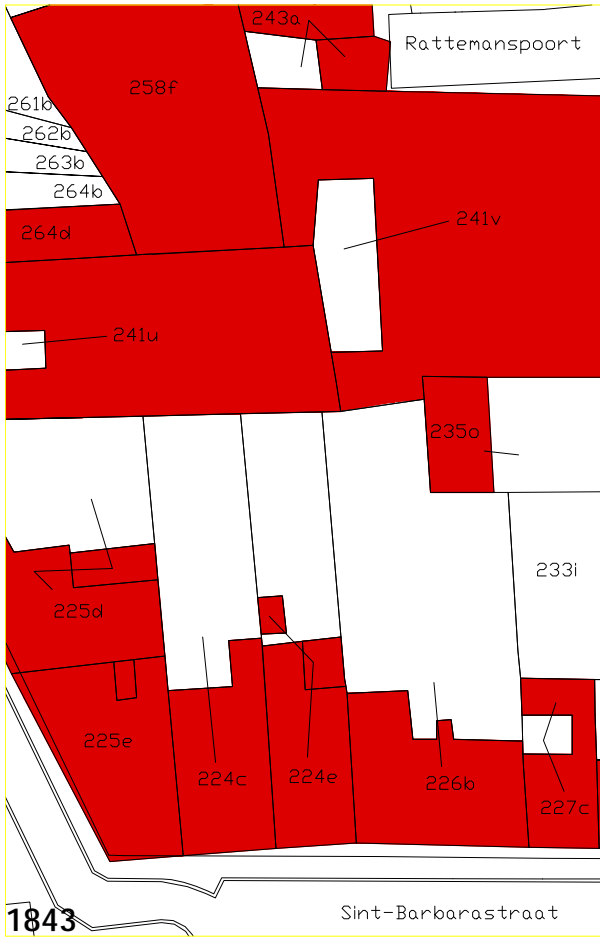

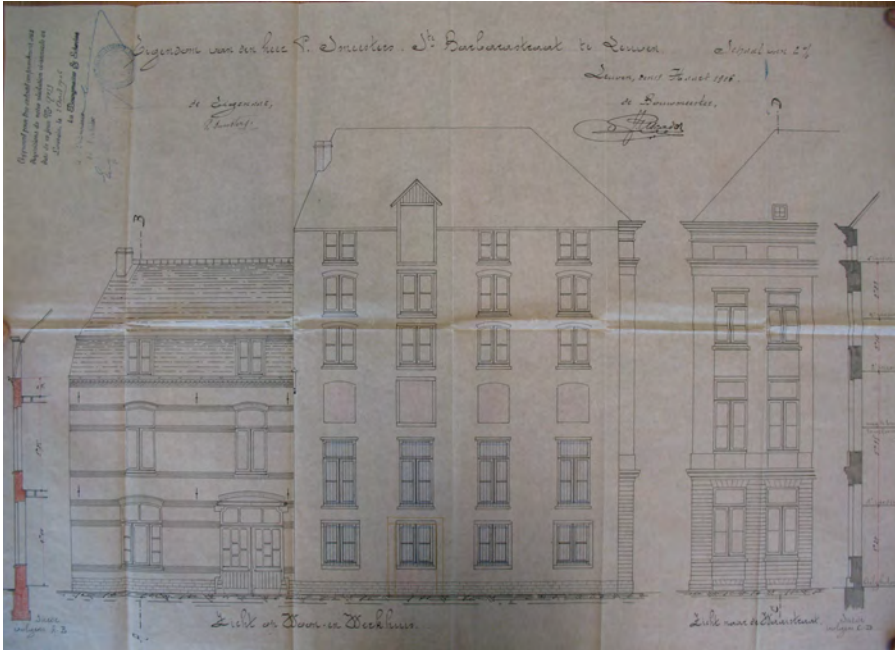
1914

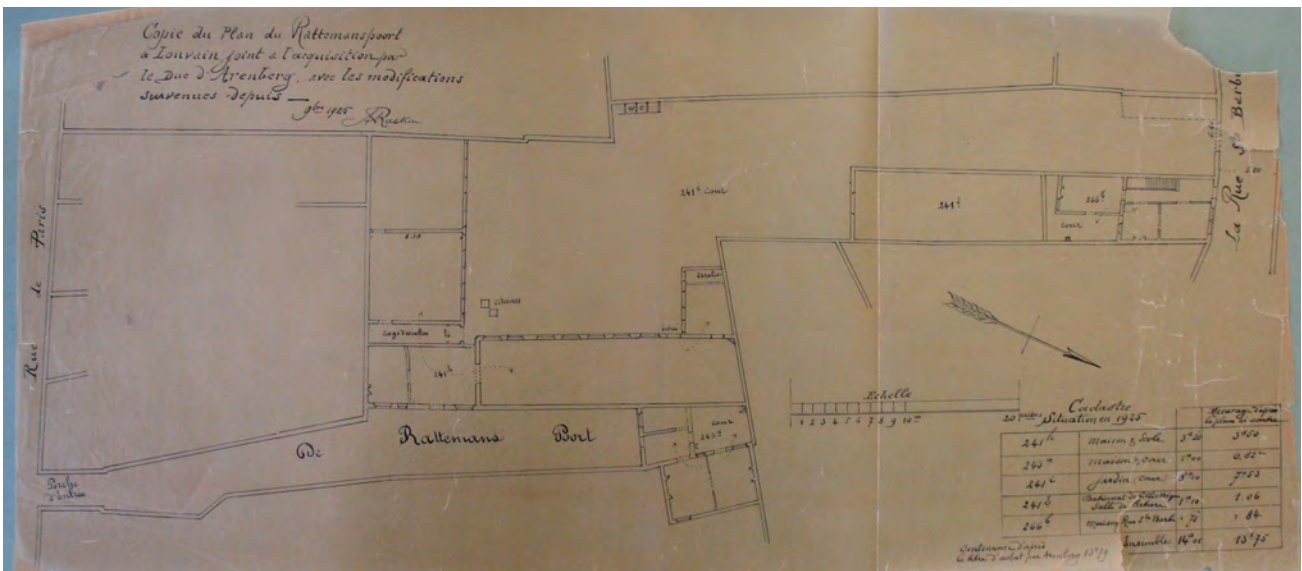

30. Bouwaanvraag voor wijziging perceel 225c naar d en e, aanzicht

31. Bouwaanvraag voor wijziging perceel 225c naar d en e, grondplan

32. Grondplan van perceel 241 in 1925

behoudt zijn functie als magazijn. De andere gebouwen zijn gewone huizen.

Al in 1907 zal er aan het magazijn 225c (wordt 225e) een woonhuis (225d) gebouwd worden. Dit gebeurt na de verkoop in 1906³⁹. Het magazijn wordt op dat ogenblik een drukkerij "*met gaz machien*"⁴⁰. Van deze verbouwing zijn in het stadsarchief in Leuven ook de bouwaanvragen bewaard⁴¹. Hierop is te zien dat het magazijn een imposant gebouw, met zes verdiepingen, moet zijn geweest (afb. 30 en 31).

In 1914 wordt het huis 224d vergroot en krijgt het nummer 224e⁴². Ook het huis aan de Parijsstraat, perceel 235k, ondergaat een verandering en krijgt nummer 235l. Op het deel van dit perceel, gelegen op de Barbarasite, heeft dit geen invloed⁴³.

Een jaar later, in 1915, verdwijnt het gebouw op perceel 232a. Het deel van dit perceel, gelegen op de Barbarasite, wordt terug tuin⁴⁴.

In 1920 wordt het gebouw 235i vergroot en krijgt het nummer 235m. De bijbehorende tuin (235l) wordt hierdoor kleiner en krijgt nummer 235n⁴⁵. Perceel 232b wordt samengevoegd met perceel 233g en 233h

---

³⁹ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 225c: 2809-10/1906.

⁴⁰ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 225c: 3594-1 en 3/1907.

⁴¹ SAL, SBS18, 02-04-1906, Smeesters.

⁴² Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 224d: 2809-13/1914.

⁴³ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 235k: 3827-6/1914.

⁴⁴ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 232a: 3883-3/1915.

⁴⁵ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 235i en l: 3827-2/1920.

en wordt perceel 233i⁴⁶.

Voor het jaar 1925 beschikken we niet over kadasterplannen maar wel over een opmetingsplan van het volledige perceel 241, dat wordt bewaard in het Rijksarchief te Brussel⁴⁷ (afb. 32). De gebouwen die voor het laatst veranderd werden in 1898 staan hierop aangeduid evenals hun indeling en voor sommige delen staat zelfs de functie vermeld.

Deze opmeting diende waarschijnlijk als basis voor de opdeling van de gebouwen en tuin van perceel 241. Zo wordt in 1928 perceel 241i, de tuin, verdeeld over 3 nieuwe percelen: 241k, 241l en 241m. Perceel 241e wordt opnieuw bebouwd en wordt 241k. Perceel 241h wordt opgedeeld in twee gebouwen, 241l en 241m. Hierbij wordt 241m flink uitgebreid⁴⁸.

In 1930 wijzigt de perceelsscheiding tussen 241k en 241m reeds. Ze schuift op naar het oosten. Perceel 241k wordt dus groter en krijgt nummer 241n, perceel 241m wordt kleiner en krijgt nummer 241o⁴⁹.

In 1931 wordt 241n gesplitst in een gebouw (241p) en een tuin (241q)⁵⁰.

Ook 1932 is een jaar van veel veranderingen op de Barbarasite. Gebouw 241p wordt afgebroken. Het perceel krijgt nu nummer 241s. 241l en 241o worden op-

---

⁴⁶ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 232b: 3883-36/1920.

⁴⁷ Archives de la série des cartes, plans, tableaux et documents iconographiques. Archives du Palais d'Arenberg à Bruxelles, nr. 388.

⁴⁸ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241e: 5581-1/1928 en Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241h: 5581-1/1928 en Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241i: 5581-1/1928.

⁴⁹ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241k: 5959-7/1930 en Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241m: 5581-7/1930.

⁵⁰ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241n: 5969-7/1931.

nieuw samengevoegd en uitgebreid. Zij krijgen het nieuwe nummer 241r⁵¹.

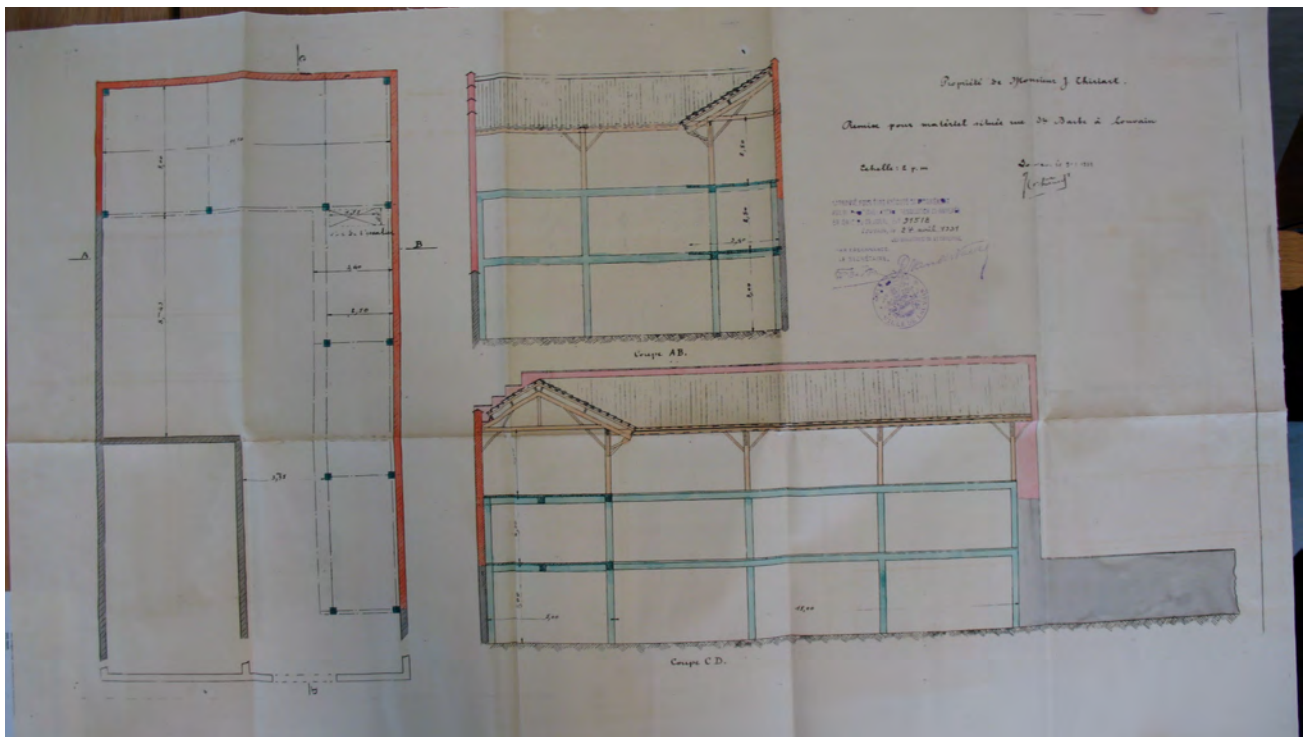
Verder worden 258c en d opnieuw samengevoegd. Zij krijgen nummer 258e⁵². In datzelfde jaar worden ook de tuinen van 263a en 264a opgesplitst zodat elk huis nu een tuin heeft. Ze krijgen de nummers 262b, 263b, 264b en 264c⁵³.

Een jaar later, in 1933, wordt perceel 241s bijna volledig bebouwd⁵⁴. Hierover weten we iets meer aangezien de bouw aanvraag hiervan in het stasarchief van Leuven bewaard is gebleven. Hieruit blijkt dat de verbouwing in twee fasen gebeurde. Eén in 1931 en één in 1932. In 1931 werd een L-vormige werkplaats, op poeren, achteraan op het perceel gebouwd (afb.

33-34)⁵⁵. In 1932 wordt deze aanzienlijk vergroot (afb. 35)⁵⁶.

Op perceel 227a wordt het huis verbonden met de werkplaats⁵⁷. Ook hiervan zijn de bouwaanvragen bewaard gebleven. Hieruit blijkt dat er, naast de doorgang naar de werkplaats, ook een verdieping werd bijgebouwd op de woning (afb. 36 en 37)⁵⁸.

Van perceel 226b zijn in het stadsarchief twee bouwaanvragen terug te vinden: één uit 1925⁵⁹ (afb. 38) en één uit 1935⁶⁰ (afb. 39-40). De aanvraag uit 1925 betreft het verhogen van de oorspronkelijke woning met 2 verdiepingen. In 1935 wil men de achterbouw veranderen. Wat opvalt is dat van deze wijzigingen niets terug te vin-

34. Detail grondplan en doorsnede van de L-vormige werkplaats op perceel 241

⁵¹ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241p-241l-241o: 5969-8/1932.

⁵² Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 258c en d: 5785-9/1932.

⁵³ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 262a-263a-264a: 4212-11/1932.

⁵⁴ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 241s-241r: 5969-10/1933.

⁵⁵ SAL, SBS16, 24-04-1931, Thiriart.

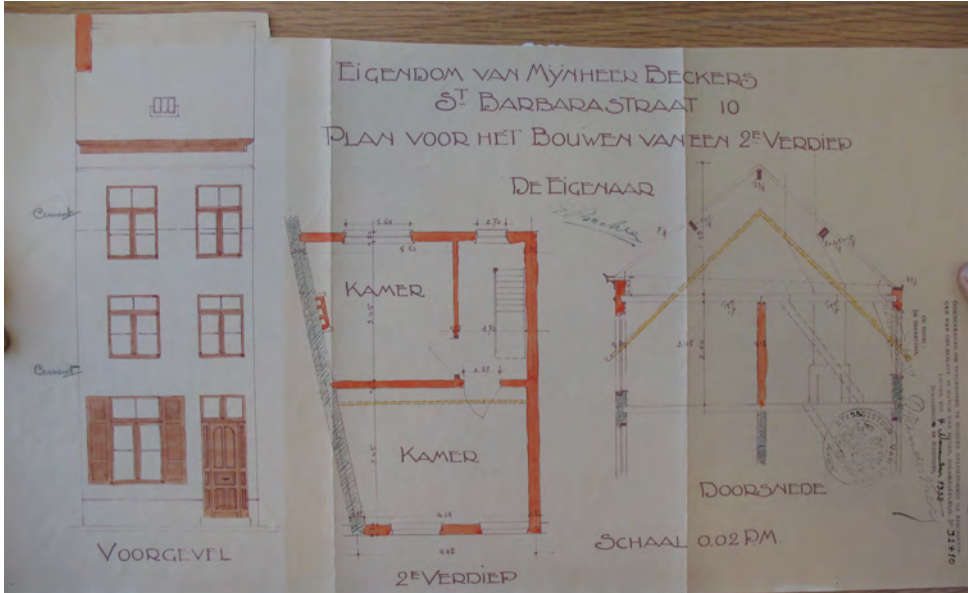
⁵⁶ SAL, SBS26, 10-10-1932, Thiriart.

⁵⁷ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 227a: 3190-9/1933.

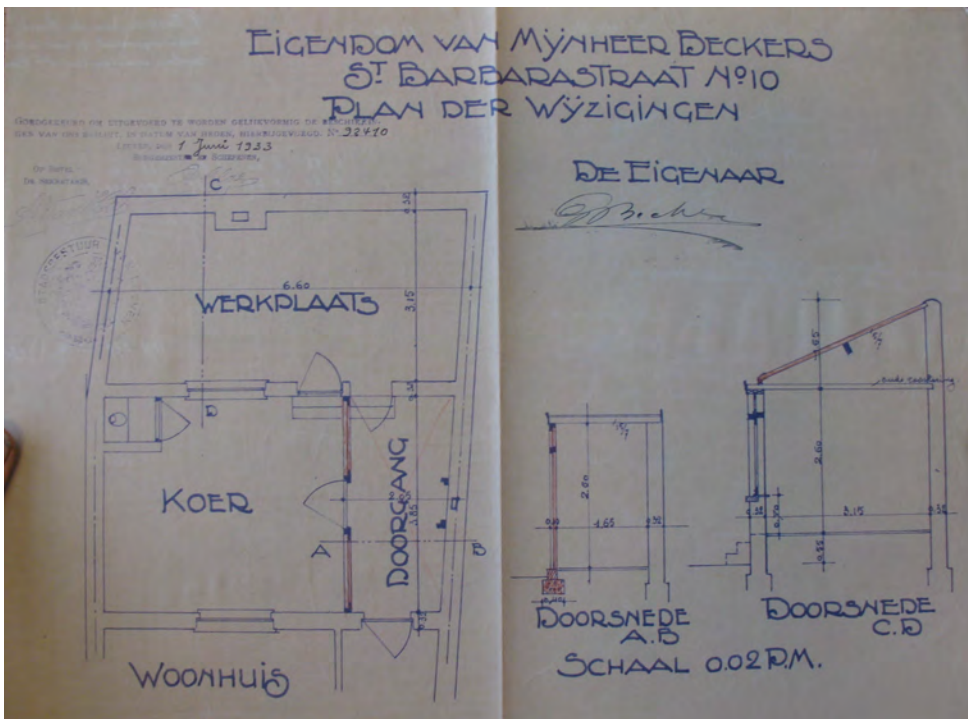
⁵⁸ SAL, SBS10, 04-11-1932, Beckers en SAL, SBS10, 01-06-1933, Beckers.

⁵⁹ SAL, SBS12, 09-10-1925, De Mol.

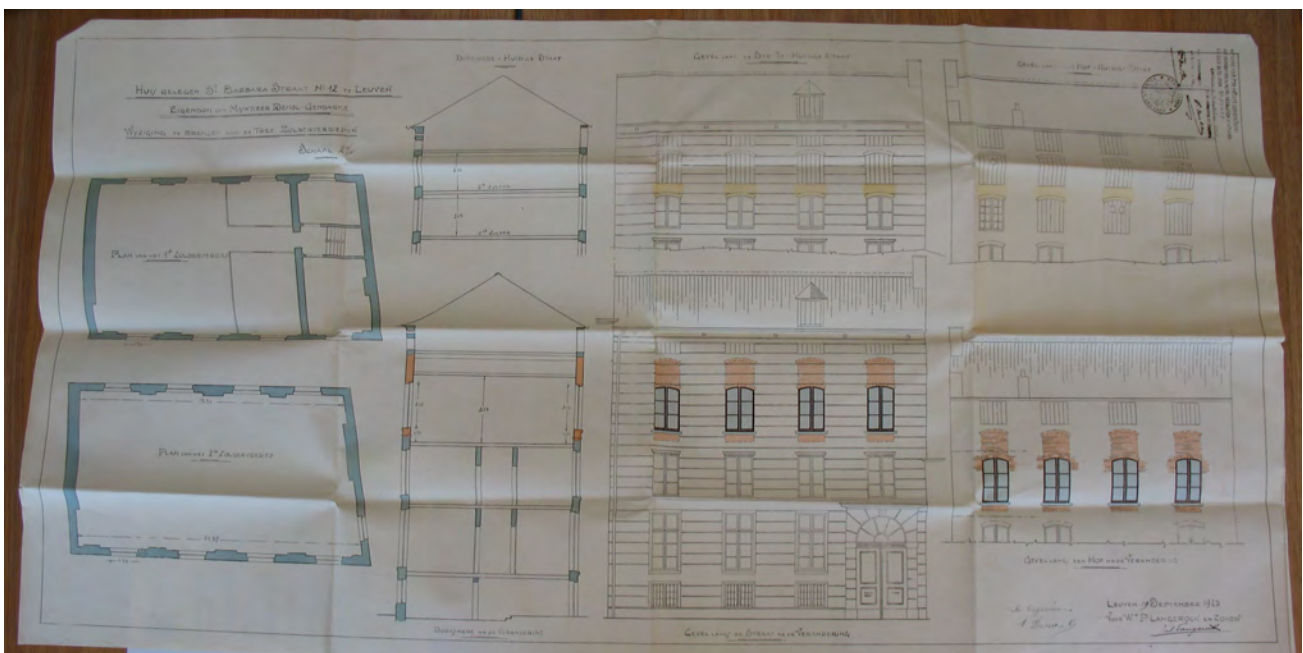
⁶⁰ SAL, SBS12, 12-08-1935, Vissenaekens.

36. Bouwaanvraag per-
ceel 227a

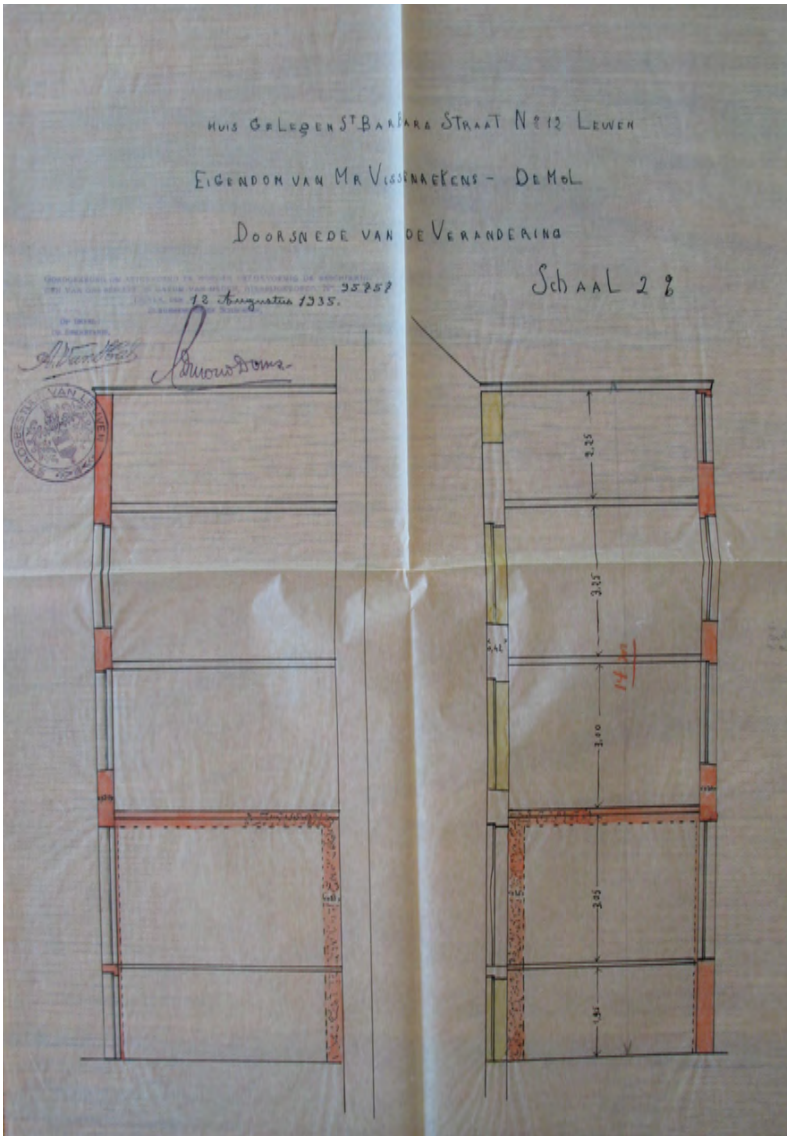

37. Bouwaanvraag per-
ceel 227a

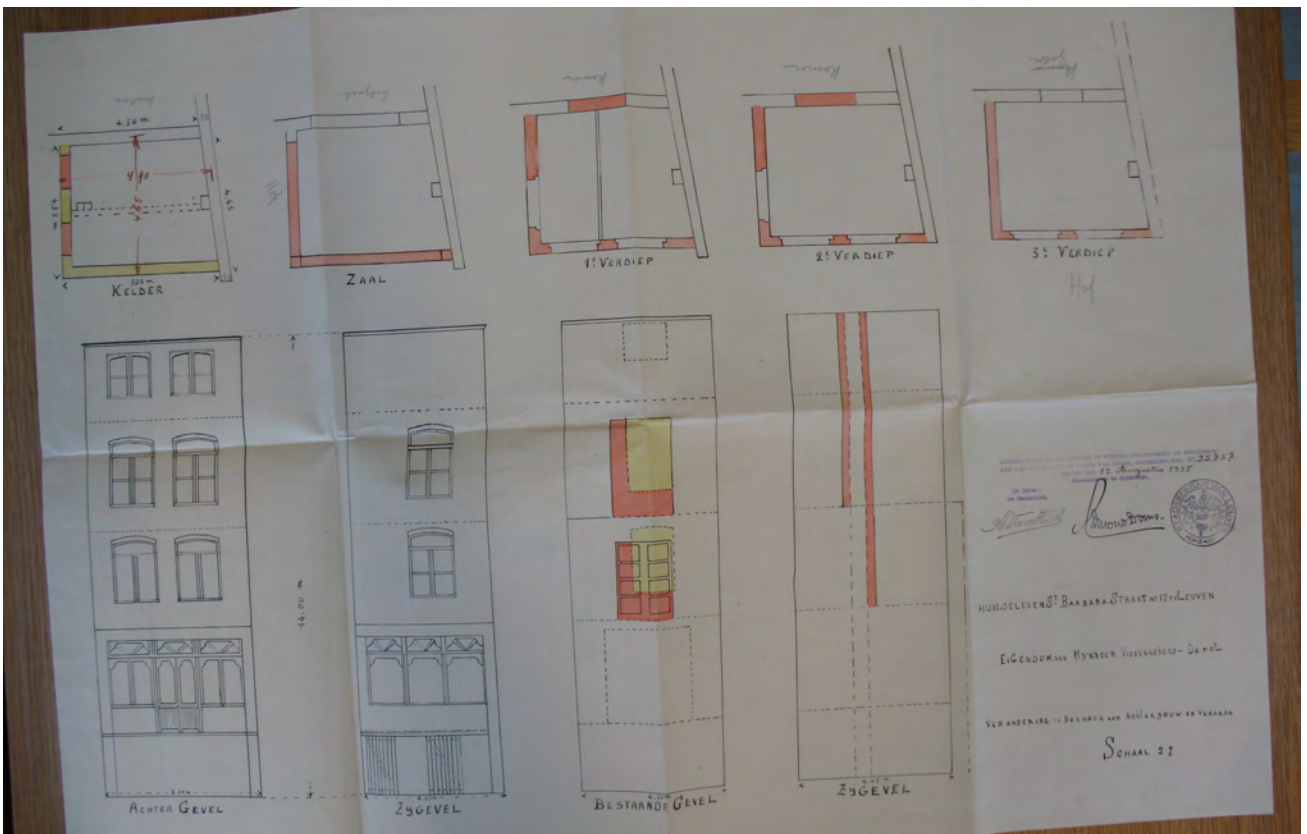

38. Bouwaanvraag voor
perceel 226b uit 1925

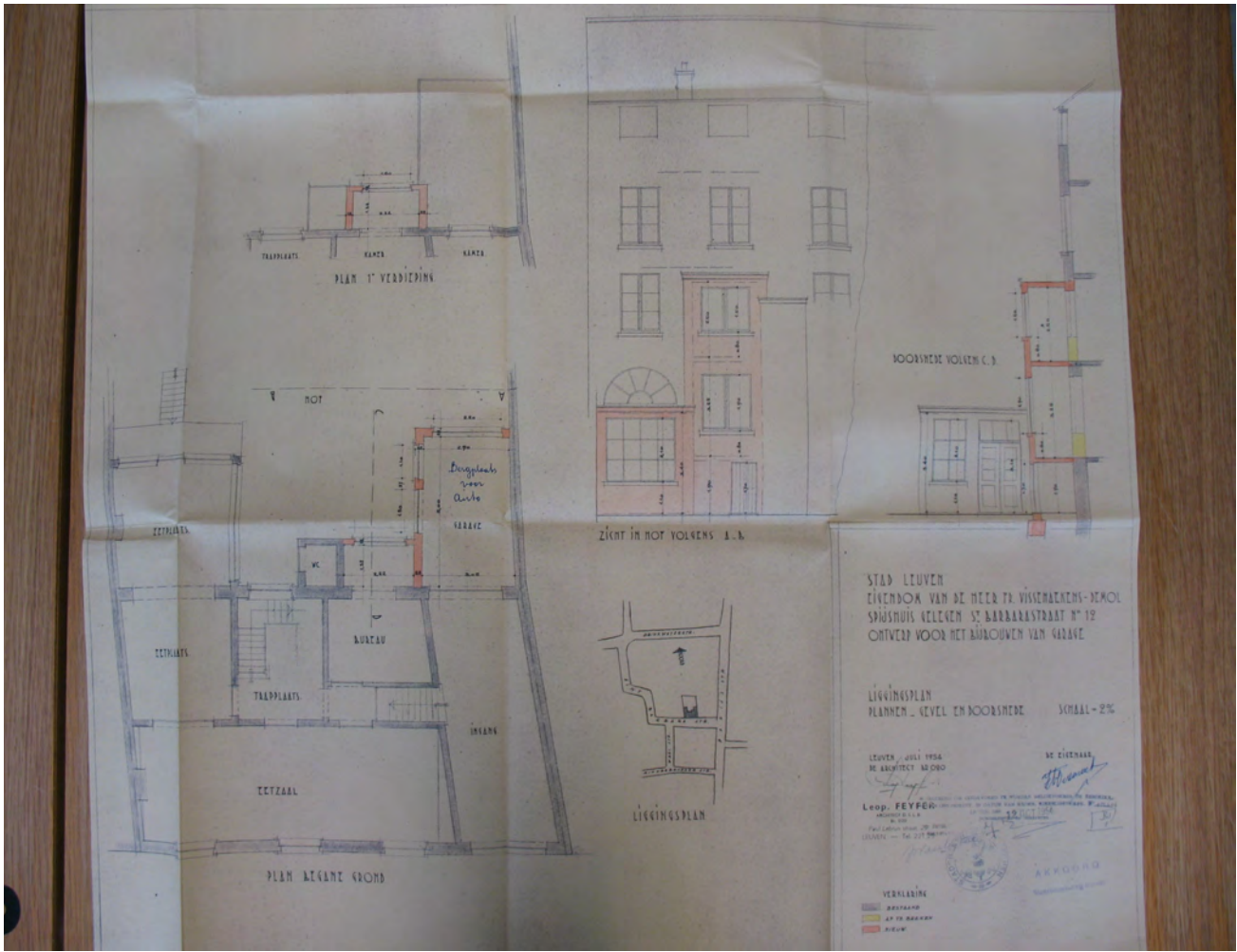

39. Bouwaanvraag voor perceel 226b uit 1935

40. Bouwaanvraag voor perceel 226b uit 1935

41. Bouwaanvraag voor perceel 226b uit 1954

42. Barbarastraat vroeger

43. Barbarastraat 2007

den is in het archief van het kadaster, terwijl blijkt uit een bouwaanvraag van 1954⁶¹ (afb. 41) dat het gebouw wel degelijk is veranderd.

In 1935 worden de tuinen van de percelen 258e en 264c bebouwd. Ze krijgen dan respectievelijk nummer 258f en 264d⁶².

In 1943 worden 235m en 235n opnieuw samengevoegd tot 235o. Tegelijk wordt het gebouw verkleind⁶³.

Vanaf dan gebeuren er enkel nog kleine wijzigingen op deze site. De wijzigingen die na 1948 plaatsvinden, hebben geen invloed op het terrein waar de opgravingen zijn uitgevoerd. Wel veranderen perceel 258f en 264d van nummer. Ze worden respectievelijk 258g⁶⁴ en 264e⁶⁵.

In de tweede helft van de 20ste eeuw koopt de Boerenbond geleidelijk alle gebouwen op om ze te laten slopen en een parking aan te leggen.

4.3. Iconografische bronnen

Een nazicht van de cartografische bronnen leverde geen bruikbaar materiaal op voor de interpretatie van de structuren op de Barbarasite. Op alle kaartmateriaal is wel te zien dat de terreinen aan de straatkant bebouwd zijn en dat achterin tuinen gelegen waren.

---

⁶¹ SAL, SBS12, 12-10-1954, Vissenaekens.

⁶² Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 258e: 5785-6/1935 en Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 264c: 6146-6/1935.

⁶³ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 235m-235n: 3827-3/1943.

⁶⁴ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 258f: 5785-7/1948.

⁶⁵ Kadastrale legger Leuven, Afd. 4, Sec. D, Perc. 264d: 6146-8/1948.

Interessanter zijn de foto's die in het stadsarchief van Leuven bewaard worden. Ze geven ons een idee van hoe de huizen en de omgeving op de site eruit zagen voor ze werden afgebroken. Zo kan je bijvoorbeeld zien dat de Barbarastraat veel smaller is geweest dan nu het geval is (afb. 42-43)⁶⁶. Je merkt ook dat de bebouwing op de site een mix was van woonhuizen, sommige al wat ouder dan andere en grotere industriële gebouwen en magazijnen (afb. 44)⁶⁷.

44. Zicht op de barbarasite vanuit het zuidwesten

Op afbeelding 45 (en 46)⁶⁸ bijvoorbeeld zijn de westelijke gevels van de gebouwen op de percelen 225d en 225e te zien. In de 19de eeuw was dit gebouw een brouwerij, later kreeg het een functie als magazijn en nog later als drukkerij. Afbeelding 47 (en 48)⁶⁹ is een zicht op hetzelfde gebouw maar dan op de zuidelijke gevel. Ook de aanpalende percelen 224c en 224d, op dat ogenblik beide woonhuizen, zijn te zien. Op afbeelding 49 (en 50)⁷⁰ krijgen we hetzelfde beeld, alleen staat de fotograaf nu iets meer in de richting van de Parijsstraat en zijn de gebouwen 225e, 224c en

---

⁶⁶ SAL, SBS, geen verdere verwijzing gekend.

⁶⁷ SAL, SBS garage Boerenbond 1962.

⁶⁸ SAL, SBS18, 1967.

⁶⁹ SAL, SBS, geen verdere verwijzing gekend.

⁷⁰ SAL, SBS, 1976.

49. Sint-Barbarastraat vanuit het zuidoosten gezien

50. Sint-Barbarastraat vanuit het zuidoosten gezien, 2007

45. Sint-Barbarastraat vanuit het noordwesten

46. Sint-Barbarastraat vanuit het noordwesten, 2007

47. Sint-Barbarastraat vanuit het oosten

48. Sint-Barbarastraat vanuit het oosten, 2007

51. Sint-Barbarastraat vanuit het westen

52. Sint-Barbarastraat vanuit het westen, 2007

224d al afgebroken. De huizen die wel op de foto staan, zijn de huizen op de percelen 226b en 227c. Deze laatste woning is het linkse deel van de witgekalkte woning. Afbeelding 51 (en 52)⁷¹ geeft een beeld van dezelfde gebouwen maar dan genomen vanaf de Waaistraat.

Afbeelding 53 (en 54)⁷² is dan weer genomen vanuit de Rattemanspoort. Hierop zien we het zogenaamde Hotel Ratteman (afb. 55)⁷³. Een zicht genomen vanop een verdieping (afb. 56)⁷⁴ geeft een nog duidelijker beeld van dit gebouw met kadastrernummer 241v.

53. Rattemanspoort vanuit het westen

54. Rattemanspoort vanuit het westen, 2007

55. Zicht op de toegangsdeur van hotel Ratteman

56. Rattemanspoort vanuit het noordoosten

⁷¹ SAL, SBS, 1967.

⁷² SAL, RP1, 1971.

⁷³ SAL, RP1, 1971.

⁷⁴ SAL, RP1, 1971.

5. De opbouw van het natuurlijke landschap

5.1. Werkwijze (afb. 57)

Op het onderzoeksterrein werden in totaal 14 boringen gedaan. Deze werden verspreid over de site uitgezet om een juiste, algehele indruk van de bodemopbouw te verkrijgen.

Ze werden uitgevoerd met een guts met een diameter van 3 cm en een lengte van 1 m. Elke laag werd zorgvuldig opgemeten en beschreven.

De boringen 1 tot en met 9, op het zuidelijk deel van het terrein, werden uitgevoerd vanaf niveau D, de boringen 10 tot en met 14, op het noordelijk deel van het terrein, vanaf niveau E. De boringen werden steeds uitgevoerd tot onder het aanwezige veenpakket. De einddiepte was echter afhankelijk van de diepte waarop inspoeling en instorting van het boorgat plaatsvond. De startdiepte en de positie van de boringen werden ingemeten met total station.

5.2. Resultaten van de boringen

Boring 1, startdiepte: 18,645 m +TAW

18,645 m - 17,855 m: gele leem (79 cm)
17,855 m - 17,715 m: grijze zandige leem (14 cm)
17,715 m - 17,585 m: zwarte klei (13 cm)
17,585 m - 17,465 m: zwarte organische klei (12 cm)
17,465 m - 17,145 m: veen (32 cm)
17,145 m - 16,995 m: groene zandige klei (15 cm)
16,995 m - 16,645 m: lichtbruine zandige klei (35 cm)
16,645 m - ...: zand (einde boring: 15,295m)

Boring 2, startdiepte: 18,696 m +TAW

18,696 m - 17,866 m: gele leem (83 cm)
17,866 m - 17,606 m: grijze zandige leem (26 cm)
17,606 m - 17,496 m: zwarte klei (11 cm)
17,496 m - 17,066 m: veen (43 cm)
17,066 m - 16,346 m: groene zandige klei (72 cm)
16,346 m - ...: groenig zand (einde boring: 15,176 m)

Boring 3, startdiepte: 18,765 m +TAW

18,765 m - 17,665 m: gele leem (110 cm)
17,665 m - 17,505 m: zwarte klei (16 cm)
17,505 m - 17,215 m: veen (29 cm)
17,215 m - 16,745 m: groenig grijze klei (47 cm)
16,745 m - ...: groenig grijs zand (einde boring: 15,925 m)

Boring 4, startdiepte: 18,891 m +TAW

18,891 m - 18,591 m: ploeghorizon (30 cm)
18,591 m - 17,711 m: gele leem (88 cm)
17,711 m - 17,571 m: zwarte klei (14 cm)
17,571 m - 17,231 m: veen (34 cm)
17,231 m - 16,621 m: groenig grijze klei (51 cm)
16,621 m - ...: groenig geel zand (einde boring: 15,241 m)

Boring 5, startdiepte: 18,936 m +TAW

18,936 m - 17,856 m: gracht, antropogeen (108 cm)
17,856 m - 17,636 m: gele leem (22 cm)
17,636 m - 17,536 m: zwarte klei (10 cm)
17,536 m - 17,086 m: veen (45 cm)
17,086 m - 16,486 m: grijze klei (60 cm)
16,486 m - ...: zand (einde boring: 14,796 m)

Boring 6, startdiepte: 18,599 m +TAW

18,599 m - 17,399 m: gele leem (120 cm)
17,399 m - 17,299 m: zwarte klei (10 cm)
17,299 m - 16,759 m: veen (54 cm)
16,759 m - 15,999 m: grijze klei (76 cm)
15,999 m - ...: zand (einde boring: 15,949 m)

Boring 7, startdiepte: 18,695 m +TAW

18,695 m - 17,515 m: gele leem (118 cm)
17,515 m - 17,295 m: zwarte klei (22 cm)
17,295 m - 16,495 m: veen (80 cm)
16,495 m - ...: zandige klei (einde boring: 18,095 m)

Boring 8, startdiepte: 18,716 m +TAW

18,716 m - 17,516 m: antropogeen (120 cm)
17,516 m - 17,336 m: gele leem (18 cm)
17,336 m - 17,236 m: zwarte klei (10 cm)
17,236 m - 16,216 m: veen (102 cm)
16,216 m - ...: organisch zand (einde boring: 15,916 m)

Boring 9, startdiepte: 18,842 m +TAW

18,842 m - 17,582 m: gele leem (126 cm)
17,582 m - 17,422 m: zwarte klei (16 cm)
17,422 m - 16,872 m: veen (55 cm)
16,872 m - ...: zandige klei (einde boring: 16,342 m)

Boring 10, startdiepte: 18,455 m +TAW

18,455 m - 17,555 m: gele leem (90 cm)
17,555 m - 17,455 m: zwarte klei (10 cm)
17,455 m - 16,975 m: veen (48 cm)
16,975 m - ...: kleilige leem (einde boring: 16,925 m)

Boring 11, startdiepte: 18,351 m +TAW

18,351 m - 17,721 m: gele leem (63 cm)
17,721 m - 17,551 m: zwarte klei (17 cm)
17,551 m - 17,351 m: veen (20 cm)
17,351 m - ...: zandige klei (einde boring: 17,301 m)

Boring 12, startdiepte: 18,496 m +TAW

18,496 m - 17,726 m: gele leem (77 cm)
17,726 m - 17,596 m: zwarte klei (13 cm)
17,596 m - 17,466 m: veen (13 cm)
17,466 m - 17,366 m: zwarte klei (10 cm)
17,366 m - ...: kleilig zand (einde boring: 17,316 m)

Boring 13, startdiepte: 18,400 m +TAW

18,400 m - 17,670 m: gele leem (73 cm)
17,670 m - 17,520 m: zwarte klei (15 cm)
17,520 m - 17,410 m: veen (11 cm)
17,410 m - ...: zandige klei (einde boring: 17,360 m)

Boring 14, startdiepte: 18,499 m +TAW

18,499 m - 17,469 m: gele leem (103 cm)
17,469 m - 17,369 m: zwarte klei (10 cm)
17,369 m - 16,799 m: veen (57 cm)
16,799 m - ...: zandige klei (einde boring: 16,749 m)

5.3. Interpretatie boringen

De opbouw van de boorkernen toont aan dat over de gehele site dezelfde natuurlijke opbouw terug te vinden is. Bovenaan een pakket gele leem, daaronder een laag zwarte klei, vervolgens een laag veen en tenslotte een pakket met afwisselend een zandige klei- of een kleilige zandsamenstelling.

Het pakket gele leem is te interpreteren als colluvium. Het is een accumulatie van eeuwen van erosie tengevolge van de ontbossing op de hoger gelegen delen. De dikte van dit pakket varieert van 63 cm (boring 11) tot 126 cm (boring 9). Dit grote verschil heeft enerzijds te maken met het verspitten van de bovenkant van deze laag door latere, middeleeuwse ingrepen en anderzijds door het oorspronkelijke reliëf van het terrein. Op basis van de diepte van de on-

derkant van het colluvium kunnen we dit reliëf reconstrueren. Daaruit blijkt dat een deel van het terrein, rond boringen 1, 3, 4, 11, 12 en 13, hoger gelegen is dan de omgeving. In de lager gelegen delen erond is het pakket colluvium immers dikker dan op deze hoger gelegen punten. Het verschil tussen het hoogste (boringen 11 en 12) en het laagste punt (boring 8) bedraagt 39 cm.

De laag veen en de zwarte klei die onder het colluvium zijn aangetroffen, geven éénzelfde beeld. Als we naar de dieptes van de onderkant van het veen gaan kijken, is te zien dat dit niveauverschil zelfs nog meer uitgesproken wordt (afb. 58). Het verschil tussen het hoogste (boring 12) en het laagste punt (boring 8) is hier 125 cm.

De aanwezigheid van het veenpakket en de zwarte klei wijzen erop dat dit een vochtige omgeving is geweest. Vermoedelijk bevindt de site van het Barbarahof zich op een oude meander of zijarm van de Dijle. Op het ogenblik dat die wordt afgesneden van de rest van de rivier, ontstaat er veenvorming. Daardoor verhoogt de bodem van het terrein aanzienlijk. Uiteindelijk zal heel het terrein boven water komen te liggen en zal de zwarte klei ontstaan door de rotting van organische materie. Dit veen- en kleipakket is terug te vinden over het gehele terrein, dus ooit heeft alles onder water gestaan.

De onderste pakketten, bestaande uit zand en klei, zijn alluviale afzettingen van de Dijle in een meander of zijarm. Het verloop ervan, net voor het optreden van de vervening, vloeit vermoedelijk rond dit hoger gelegen deel vanaf het zuiden, over het oosten naar het noorden.

5.4. Besluit

Uit het booronderzoek op de Barbarasite blijkt dat het terrein enkele duizenden jaren geleden deel uitmaakte van een meander of zijarm van de Dijle. Op een bepaald moment geraakt deze afgesneden van de rest van de rivier en ontstaat in het stilstaande water veen. Na een tijdje is deze zone, door de veenvorming, zodanig opgehoogd dat het droog komt te liggen. Op dat ogenblik ontstaat de zwarte klei. Hierna spoelt er door de erosie hogerop, tengevolge van de ontbossing, leem over dit veen. Dit proces eindigt ten vroegste na de 9de eeuw. Een Karolingische fibula en enkele scherven uit deze periode in het colluvium zijn hier het bewijs van. De vorming van colluvium stopt zeker vanaf het moment dat er hogerop een stedelijke ontwikkeling plaatsvindt. Op het terrein zijn dan, rekening houdend met latere verstorende ingrepen, nog slechts minieme niveauverschillen waar te nemen. Opvallend is dat het huidige reliëf totaal verschillend is van het oorspronkelijke reliëf en volledig het gevolg is van menselijk ingrijpen (cfr. *supra*).

62. Detail van het zuidelijk deel van de gracht

63. Noordelijk deel van de gracht

6. De resultaten van het archeologisch onderzoek

6.1. Inleiding

Het is hier niet de bedoeling om elk spoor in detail te bespreken. Hiervoor verwijzen we naar de respectievelijke tekeningen, foto's, database en andere lijsten waaruit alle informatie kan afgeleid worden. De tekst zal zich hier beperken tot een eerste basisoverzicht. Hier en daar zullen er relevante sporen meer in detail worden vermeld.

De inkleuring van de plannen is gebaseerd op de recentste grens van de datering. Als bijvoorbeeld voor een spoor de datering 14A-15B geldt, zal het de kleur van 15B gekregen hebben. Hierbij moet opgemerkt worden dat dit soms een vertekend beeld kan geven.

6.2. De eerste sporen van bewoning

De bespreking van deze sporen is een samenvoeging van de grondplannen D en E (afb. 59-60). In het zuidelijke deel komt de moederbodem al aan het licht op grondplan D. Dit komt dus overeen met het later aangelegde niveau E in het noordelijke deel, waar pas op dat niveau de moederbodem zichtbaar wordt. In het zuidelijke deel stemmen de weergevonden sporen op grondplan D en E grotendeels overeen en zijn ze op E duidelijker afgelijnd.

De eerste sporen van menselijke aanwezigheid op de site dateren uit de 12de eeuw. In het colluvium werden, zoals reeds vermeld, wel oudere vondsten gedaan maar het betrof hier enkel materiaal dat van hogerop was afgespoeld. Onder andere

enkele fragmenten Romeins aardewerk en twee Romeinse munten werden hierin aangetroffen. Ze konden ons niets vertellen over de bewoningsgeschiedenis van de site van het Barbarahof zelf. Vanaf de 12de eeuw waren er wel zichtbare ingrepen in de bodem en kan er dus met zekerheid gesteld worden dat er permanente bewoning aanwezig was.

De meest imposante structuur was een gracht (afb. 61), die parallel met de oostzijde van het terrein liep. Aan de zuidzijde

61. Tracé van de gracht op het oostelijk deel van het terrein

maakte ze een bocht in westelijke richting en vloeide dan verder parallel met de Sint-Barbarastraat. Hier was deze gracht ook

59. Overzicht grondplan E

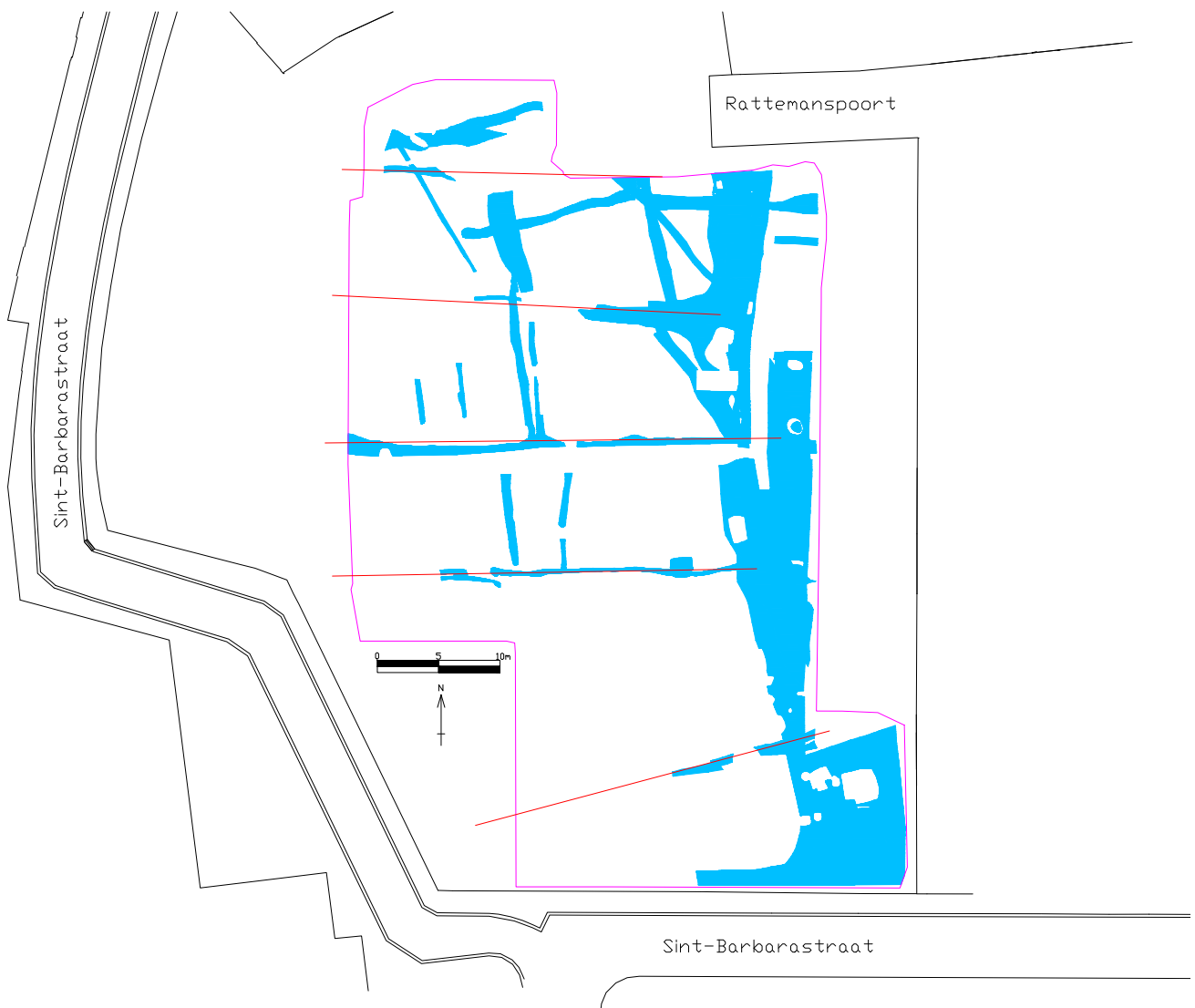

64. Coupe op het zuidelijk deel van de gracht

duidelijk afgelijnd (afb. 62), dit in tegenstelling tot het deel aan de noordzijde waar het eerder leek alsof de gracht plots uitwaaierde en vrij onregelmatig werd (afb. 63). Ze was uitgegraven tot op het niveau van het veen. Een demping van deze gracht gebeurde in de 12de eeuw. Daarna werd ze wel verschillende keren heruitgegraven. Dit was duidelijk te zien op de coupe die gemaakt werd op het zuidelijke deel van de gracht (afb. 64). In het noordelijke deel was dit goed zichtbaar in het grondplan. Door grondwaterproblemen kon de coupe daar slechts gedeeltelijk geregistreerd worden. Uiteindelijk dempten de laatste heruitgraving in de tweede helft van de 12de of de 13de eeuw. Wat de functie van deze gracht was, kon voor-

lopig nog niet achterhaald worden. Opvallend was wel dat ze het vermoedelijke tracé volgde van de oude Dijlemeander. Mogelijk was dit dus een natter gebied dat sowieso een ontwatering nodig had.

In de loop van diezelfde 12de eeuw of in de 13de eeuw kwam er enige structuur in de bewoning. Het terrein werd met behulp van greppels, die de perceelsgrenzen afbakenen, ingedeeld (afb. 65). Op basis van de beperkte aardewerkvondsten was het tot nu toe nog niet mogelijk om een betere datering te krijgen. Bovendien dateerden de aardewerkvondsten de opgave van deze greppels. Het was dus goed mogelijk dat ze langer in gebruik waren en goed onderhouden en heruitgegraven werden. Deze greppels verdeelden het terrein van

65. Oudste indeling van het terrein d.m.v. grachten

66. Greppels linksboven op de foto

67. Percdeelsgreppels

het Barbarahof in minstens zes percelen. De vier meest noordelijke percelen waren langwerpige rechthoekige percelen die allen ongeveer even groot waren en die een breedte hadden tussen 10 en 12 meter. De twee zuidelijke percelen hadden een iets andere vorm. Alle percelen werden aan de oostzijde begrensd door een latere heruitgraving van de hierboven vermelde gracht (afb. 66-68). Deze percelering bleef voor een deel, in versteende versie, tot in de 19de eeuw bewaard. Het 3de perceel kwam bijvoorbeeld perfect overeen met perceel 242 van het kadaster uit 1829 (afb. 69).

68. Doorsnede van een greppel

Slechts op twee van deze percelen werden mogelijke sporen van een woning teruggevonden. Dit kleine aantal was vermoedelijk te wijten aan het feit dat de site van het Barbarahof grotendeels gesitueerd was op de achtererven. Deze hypothese werd ook ondersteund door de sterke bioturbatie van de laag grijze leem die het colluvium afdekte. Waar ooit woningen zouden gestaan hebben, kan dit niet plaatsgevonden hebben. De bioturbatie kon ook niet posterieur aan de bewoningssporen zijn, want al vrij snel volgde een ophoging van het terrein (cfr. *supra*). Het situeren van de site op de achtererven was voor alle periodes het geval. Enkel een klein deel aan de Rattemanspoort

en een klein stuk van de Sint-Barbarastraat paalde aan de opgraving. Het was dan ook op deze twee plaatsen dat er mogelijke restanten werden teruggevonden van 12de of 13de eeuwse woningbouw. Al kon het ontbreken van enig dateringsmateriaal deze hypothese niet ondersteunen. Het is wachten op de gegevens van de dendrochronologie om hier met zekerheid iets over te kunnen zeggen.

69. Kadaster 1829

De restanten aan de Rattemanspoort bestonden uit zes ingeheide houten palen die onder een hoek van 90° stonden (afb. 70). Het feit dat ze ingeheid waren, deed echter vermoeden dat ze eerder als fundering voor een andere constructie hadden gediend dan dat ze zelf een gebouw gevormd zouden hebben. Het feit dat op een hoger niveau op dezelfde plaats een kalkzandstenen muur aanwezig was, deed dit alleszins vermoeden (afb. 71).

Aan de Sint-Barbarastraat werden de restanten van zes houten palen teruggevonden. In dit geval waren ze wel ingegraven. De onderkant van de palen was vlak. Ze konden dus zeker niet ingeheid zijn. Eén van de paalgaten doorsneed de gracht die in de 12de eeuw werd opgevuld. Vermoedelijk dateerden ze ook uit deze periode, al kan dit dus ook niet met zekerheid worden gezegd. De bewaarde afmetin-

70. Ingeheide palen aan de Rattemanspoort

71. Kalkzandstenen muur op hetzelfde tracé als de ingeheide palen

72. Coupe op paal aan de Sint-Barbarastraat

73. Coupe op paal aan de Sint-Barbarastraat

74. 13de eeuwse centrale haard

78. 12de eeuwse tonwaterput

76. Laag met aangestampte mest in het grondvlak van de coupe

gen van het gebouw waren 6 m 86 op 6 m 69 (afb. 72-73).

Een derde restant van een gebouw werd teruggevonden op het centraal oostelijke deel van het terrein. Het bevond zich in een zone die niet verder onderzocht kon worden omdat dit gevolgen zou hebben voor de toekomstige bouwactiviteiten in deze zone. Er werd wel een sleuf van 11 meter lang en 1,2 meter breed gegraven vanaf niveau A. Hierin werd een vloerniveau aangesneden dat bestond uit aangestampte leem en mest. Bovendien bevond er zich in het midden van de sleuf de helft van een centrale haardplaat, bestaande uit tegels en fragmenten van een maalsteen. Het geheel werd afgeboord door op de kant geplaatste daktegels (afb. 74-75). Op grondplan C werd ter hoogte van deze sleuf ook diezelfde laag met aangestampte leem en mest aangesneden. De vondsten in deze laag dateer-

75. Detail 13de eeuwse centrale haard

den uit de 13de eeuw. Een oudere datering was bovendien niet mogelijk want het gebouw bevond zich op de vulling van de verschillende keren heruitgegraven gracht die uiteindelijk gedempt werd in de tweede helft van de 12de of de 13de eeuw. De aanwezigheid van mest in het vloerniveau deed vermoeden dat we hier niet echt met een woning te maken hebben maar

misschien eerder met een bijgebouw op het achtererf van één van de woningen aan de Parijsstraat (afb. 76). Een gedeeltelijke ophoging van het terrein, te dateren tussen 1250 en 1325, zorgde ervoor dat dit alles verdween (cfr. *infra*).

Andere sporen ondersteunden de hypothese dat het terrein zich eerder op de achtererven bevond. Een groot aantal kuilen waren te plaatsen in de 12de-13de eeuw. Sommige konden zelfs nauwkeuriger toegewezen worden aan de tweede helft van de 12de eeuw of aan de periode 1125-1175. Twee tonwaterputten in het zuidelijke deel van de opgraving (nrs. 3770 en 3766) waren in deze periode te dateren, althans toch de aanleg ervan (afb. 77-78). De vondsten uit de insteek dateerden tussen 1125-1175. De vondsten uit de vulling

77. 12de eeuwse tonwaterput

behoorden toe aan de 12de-13de eeuw voor ton 3766 en aan de 12de-eerste helft 13de eeuw voor ton 3770. Ton 3770 had een bovendiameter van 80 cm en een bewaarde hoogte van 219 cm. Ton 3766

79. Overzicht duigen ton 3766

80. Overzicht duigen ton 3770

81. Merkteken ton 3766

82. Tapgat ton 3766

83. Merkteken ton 3770

had eveneens een bovendiameter van 80 cm en een bewaarde hoogte van 190 cm. Beide tonnen waren voorzien van een tapgat en hadden een merkteken op één van de duigen (afb. 79-83).

Ook op het noordelijke deel van de opgraving bevond er zich een tonput. Het laatste gebruik van deze ton was een beerput. De duigen waren wel gerecupereerd. De wissel werden nog wel in situ terug gevonden. De vulling van deze ton (S3309) dateerde uit de 12de-13de eeuw. De vulling van de insteek was te plaatsen in de tweede helft van de 12de eeuw tot de eerste helft van de 13de eeuw (afb. 84).

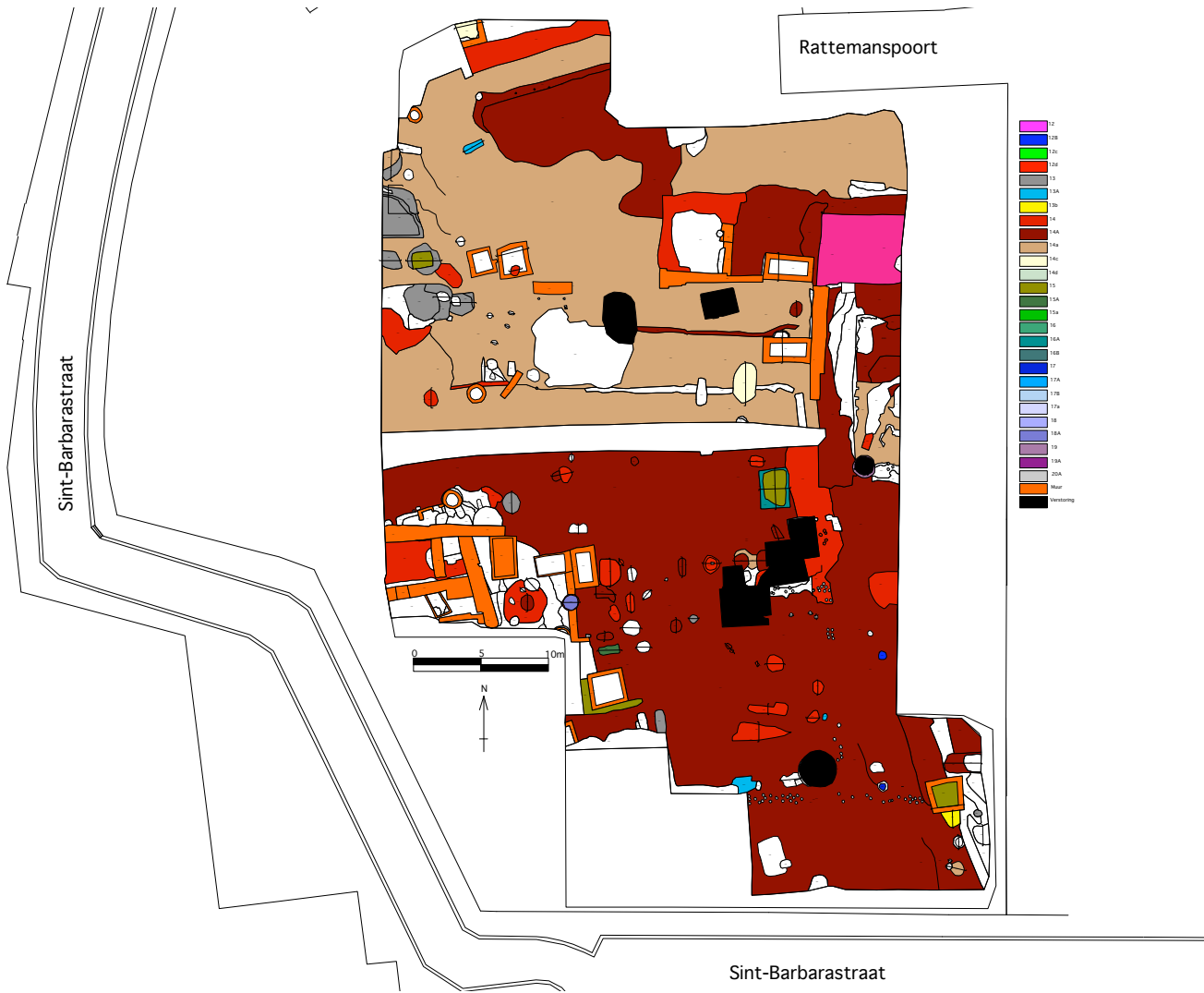
6.3. Ophoging van het terrein tussen 1250 en 1325 (afb. 85)

Tussen 1250 en 1325 werd het terrein in verschillende fases opgehoogd (afb. 86). Op sommige plaatsen lag het nieuwe niveau 1,50 meter hoger dan het oude. De

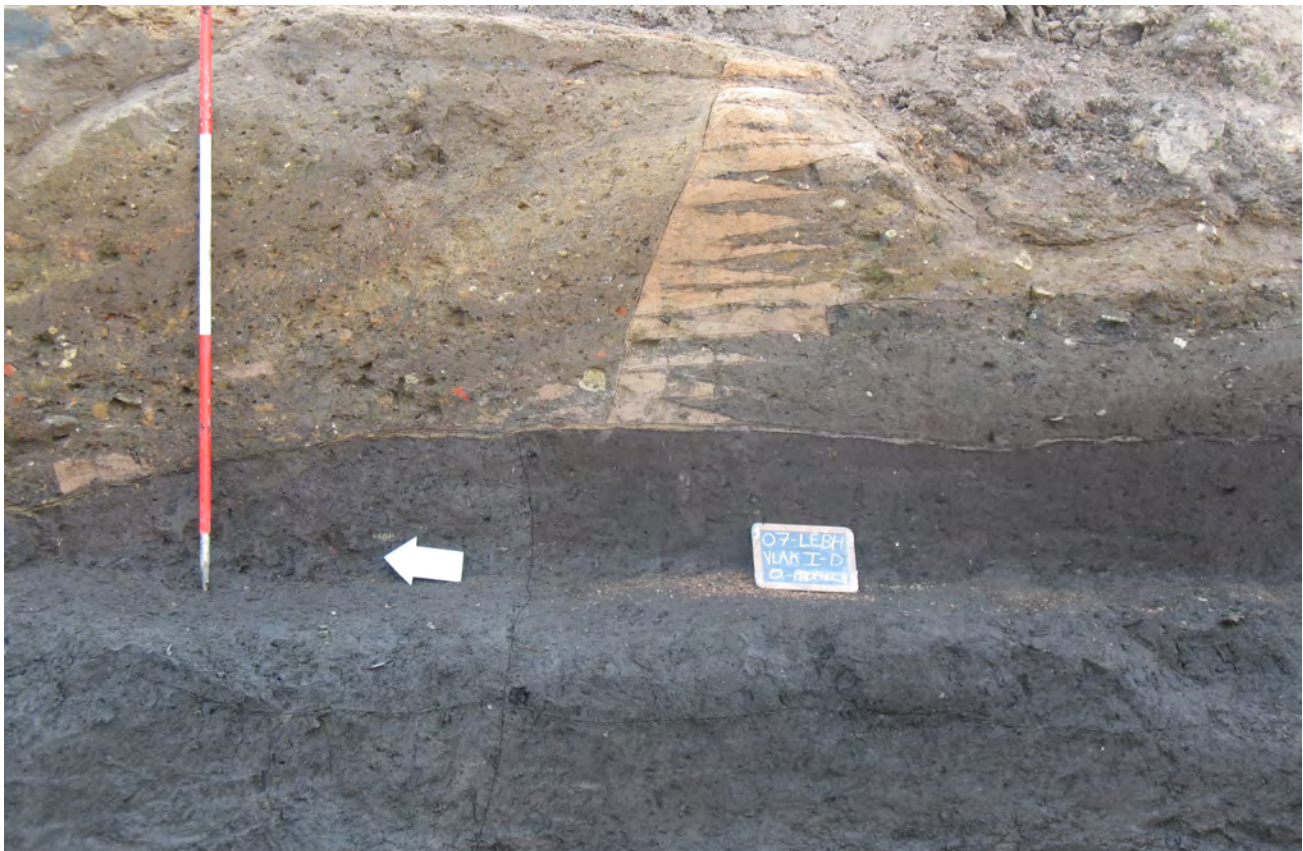

84. Ton waarvan de duigen in het verleden werden gerecupereerd

verschillende aangelegde niveaus op de opgraving waren in feite arbitraire niveaus in dit pakket. Doorheen de tijd werden er immers kuilen ingegraven in deze laag. Sommige van die kuilen waren vanaf het oorspronkelijke niveau niet meer zichtbaar door het ompsitten van de bovenste niveaus en werden pas zichtbaar op een dieper niveau. De grootste delen van de zogenaamde "tuinlagen" op de niveaus B, C en D bevatten dan ook aardewerk uit de periode van de ophoging. Enkele zones die iets intensiever bewerkt waren, aan de Rattemanspoort of de Sint-Barbarastraat bevatten recenter aardewerk. De reden van de verhoging van het terrein was niet gekend, maar heeft vrijwel zeker te maken met het dumpen van afval en/of grond van mindere kwaliteit (met bijvoorbeeld puin). Een bijkomend gevolg is dat men hierdoor het overstromingsgevaar van de Dijle inperkte. De oorspronkelijke percelering bleef, ondanks deze grote ingreep in het stadsweefsel, verder bestaan.

85. Overzicht grondplan C

87. Grachten voor het dumpen van afval, waarvan de oevers versterkt zijn met plaggen

86. Ophogingspakketten

Door deze ingrepen veranderde het reliëf op de site, en vermoedelijk ook elders in stad langs de Dijle, volledig en kreeg het min of meer het uitzicht van vandaag: een terrein dat vanaf de Rattemanspoort afhelde in de richting van de Dijle. Dit was een enorm verschil met het vrij vlakke uitzicht van het terrein op het ogenblik van de eerste bewoning.

Deze ophogingen gebeuren met aangevoerde grond, maar het primaire mechanisme dat hier speelt, is de dumping van afval of van grond van mindere kwaliteit. Zo zien we dat op het noordelijk en oostelijk deel van het terrein allerlei grachten worden gegraven waarvan de oevers versterkt worden met plaggen (afb. 87-89). In deze grachten wordt grond van minder kwaliteit (bijvoorbeeld met puin) en afval gedumpt. De uitgegraven zuivere aarde

wordt uitgespreid op het nabijgelegen terrein. Of dit mechanisme ook plaatsvindt op het zuidelijke en westelijke deel van het terrein is niet zeker. De ophogingspakketten zijn daar veel homogener. Of dit komt door het latere gebruik of door aanvoer van grond van elders is niet geweten.

Een mooi voorbeeld van deze ophogingstechniek is een gracht op het noordoostelijk deel van het terrein. Bij de aanleg is de gracht 19m50 lang, 3m25 breed en 2m60 diep. Ze werd gebruikt als stortplaats voor lederafval (afb. 90-91). De enorme hoeveelheid leerresten waren wellicht in verband te brengen met de activiteiten van oud-schoenmakers. Het afval bestond uit niet bruikbare fragmenten en versneden delen van in bulk opgekocht oud leder. Verder kwamen massaal veel snippers voor, deze wezen op het vervaardigen van

88. Grachten voor het dumpen van afval, waarvan de oevers versterkt zijn met plaggen

89. Grachten voor het dumpen van afval, waarvan de oevers versterkt zijn met plaggen

90. Stortplaats van lederafval

91. Detail van de lederresten

92. Beerkuil waarin pauselijk zegel werd gevonden

93. Pauselijk zegel, voorzijde

94. Pauselijk zegel, achterzijde

'nieuwe' schoenen uit oud leder en/of het herstellen van versleten schoeisel.

Het grootste deel van de teruggevonden schoendelen was afkomstig van lage, enkelhoge en hoge schoenen met rolknoopsluiting. Kenmerkend waren enerzijds de dwarse insneden ter hoogte van de wreef, waarin een tong genaaid zat en anderzijds de rolknoop mediaal op de voet. Dit schoentype was vooral populair in de tweede helft van de 13e en de 14e eeuw. Naast de enorme hoeveelheid leer werd ook gereedschap van de leerbewerkers teruggevonden. Een aantal elzen en verder ook een reeks messen met de typische rechthoekige lemmevorm vormden de tastbare getuigen van het schoenmakersambacht (met dank aan Jan Moens). Een deel van de leervondsten wordt momenteel onderzocht door Delfien Termote in het kader van een masterverhandeling aan de VUB onder leiding van Prof. Dries Tys.

Tijdens of net na de ophoging van het terrein verschenen er opnieuw sporen en structuren. Het aardewerk uit de vulling van sommige structuren dateerde soms zelfs uit dezelfde periode als het aardewerk uit de ophoging van het terrein. Een voorbeeld hiervan is een beerkuil met een vulling uit de periode 1250-1350 (afb. 92). Tijdens het couperen van deze beerkuil werd een bulla van paus Urbanus IV (1261-1264) gevonden. Het ging hier om een vrij uitzonderlijke vondst. Ooit hing dit zegel, gemaakt uit lood, aan een document dat afkomstig was van deze paus.

Op de voorkant staat: URBANUS PP IIII. De PP staat voor Papa Patria. Dit betekent "priester van het vaderland". Op de achterzijde staat boven twee portretten SPASPE. Dit is een afkorting voor: Sanctus

Paulus Apostulus Sanctus Petrus Episcopus. Vertaald betekent dit: Heilige apostel Paulus en heilige bisschop Petrus. Dit zijn dan ook de twee afgebeelde personen (afb. 93-94).

6.4. Bewoning na de ophoging (afb. 95)

In de 14de eeuw komt er een einde aan het grootschalig dumpen van afval en verschijnen er steeds meer bewoningssporen. In het zuidelijke deel van de opgraving zijn de gebouwresten echter nogal fragmentair bewaard door de 19de- en 20ste-eeuwse verstoringen van de grote industriële gebouwen.

Toch konden er uit de aanwezige resten enkele conclusies getrokken worden. Zo bleek dat we met enige zekerheid aan het zuidelijk deel van de Sint-Barbarastraat minstens drie percelen konden onderscheiden. Deze percelen hadden een andere oriëntatie dan de huidige percelering. Als we de percelering vergeleken met de oorspronkelijke greppelstructuur bleek dat de meest zuidelijke greppel perfect overeenkwam met een klein muurfragment op grondplan B (afb. 96). De percelen aan de Sint-Barbarastraat stonden haaks op deze muur. Ook hier bleef de percelering na de ophoging dus deels bewaard. Blijkbaar werd het wel verder opgedeeld.

Op het eerste perceel, vanaf het oosten te beginnen werd naast een oost-west georiënteerd muurfragment ook een bakstenen beerput aangetroffen met een vulling die dateerde uit de periode 1350-1425 (afb. 97). Mogelijk hoorde de beerput bij een perceel dat aan de Parijsstraat grensde al is dit slechts een hypothese. Op latere tijdstippen zou dit perceel dan onverdeeld worden in kleinere percelen

95. Overzicht grondplan B

96. Het verloop van de muur links op de foto komt overeen met het verloop van een oudere perceelsgracht

97. Bakstenen beerput met vulling uit de tweede helft 14de eeuw en eerste kwart 15de eeuw

98. Kadaster 1829

99. Weggetje tussen twee woningen

100. Weggetje in profiel tussen de twee muren

die uitgeven op de Sint-Barbarastraat. Een extra argument voor deze hypothese was het kadaster van 1829 (afb. 98). Hierop was te zien dat de noordelijke begrenzing van de eerste vier percelen aan de Sint-Barbarastraat gelijk was. Het zou dus best mogelijk kunnen zijn dat dit oorspronkelijk één lang perceel was.

Tussen perceel twee en drie bevond zich een klein met zandstenen gekasseid weggetje van ca. 90 cm breed (afb. 99-100). Van deze bestrating was slechts een klein fragment bewaard. De zandige opmaaklaag was nog wel over een grotere oppervlakte aanwezig.

Op perceel twee bevond zich de best bewaarde woning. De restanten bestonden uit drie muren. De vierde muur werd vermoedelijk vernield bij de aanleg van

de wand voor de parkeergarage. Samen vormden ze een woning met rechthoekig grondplan waarvan de bewaarde lengte 6 meter en de breedte 4 meter bedroeg. Eén lemen vloerniveau kon in verband gebracht worden met een haard (afb. 101). Een ouder vloerniveau een 20-tal cm dieper werd doorsneden door de aanleg van deze muren en kon met geen andere gebouwrestanten in verband gebracht worden (afb. 102). Dit was hetzelfde op het derde perceel. Ook hier troffen we een bakstenen muur aan van 5,90 meter, die in dezelfde periode te dateren was als de woning met haard op perceel 2. Deze muur doorsneed een oudere, 1,30 meter brede, ondiep gefundeerde zandstenen muur (afb. 103). Dit was waarschijnlijk het enige restant dat in verband kon gebracht worden met de opeenvolging van lemen vloerniveaus die in dit deel van de opgra-

101. Zicht op de woning met rechthoekig grondplan en haard

102. Ouder vloerniveau onder de haard (geel laagje)

103. Ondiep gefundeerde zandstenen muur

104. Kuil met verbrande leem

105. Verschillende opeenvolgende vloerniveaus

106. Restanten van woningen op het zuidwestelijk deel van het terrein

108. Zandstenen muur met bakstenen beerputten

109. Zandstenen muur met beerputten

ving werd aangetroffen. De vondsten uit deze lagen/vloerniveaus dateren uit de 14de en 15de eeuw (afb. 105-105). Op de coupes waren de vloerniveaus te herkennen aan hun samenstelling van zeer vaste gele leem. De laag er net boven was zwart en meestal slechts enkele millimeter dik. Het betrof hier de looplaag. Tussen deze verschillende vloerniveaus werd er steeds opgehoogd met een pakket verbrande leem, groenig grijs zand of iets anders. Op die manier verhoogde het niveau binnen de woning geleidelijk aan. Jammer genoeg kon met een mogelijke uitzondering van de zandstenen muur geen enkel restant van een bijhorend gebouw teruggevonden worden. Op perceel 3 werd bovendien een U-vormige muur teruggevonden waarbinnen een bakstenen vloer werd aangetroffen. Hoe dit fragment in het geheel zou moeten gepast worden, was niet duidelijk. Op basis van de oriëntatie kon het wel aan de oudste fase worden toegewezen.

Op het zuidwestelijk deel van het terrein werden nog twee kleine restanten van woningen, die ouder waren dan de industriële gebouwen, aangetroffen. Het ging hier om enerzijds een muurfragment en anderzijds een muur en een stuk vloer (afb. 106). Deze waren onderling niet in verband te brengen.

Op het noordelijk deel van de opgraving waren de structuren iets imposanter. De oudste muur hier was te dateren op het einde van de 13de eeuw of in het begin van de 14de eeuw, vrij kort na de ophoging van het terrein. Deze datering was te danken aan het feit dat deze muur gedeeltelijk gebouwd was in de eerder genoemde, met leerafval gevulde, gracht. Dit gebeurde nog voor de gracht hele-

107. Ingeheide houten paaltjes onder zandstenen muur

maal volgestort was en nadat als fundering houten paaltjes ingeheid werden (afb. 107). Na de bouw van deze zandstenen muur werd de gracht verder opgevuld. De afgewerkte zijde van deze muur bevond zich aan de kant van de Dijle. De muur bestond uit kleine onregelmatig gekapte zandstenen blokjes.

Vermoedelijk gelijktijdig of kort nadat deze muur was gebouwd, werden ook de andere muren opgetrokken. Tegen de zandstenen muur werd een bakstenen muur gebouwd met twee beerputten die al in de eerste helft van de 15de eeuw werden opgegeven (afb. 108-111). Aan de andere zijde waren de beerputten met een bakstenen muur met elkaar verbonden. In deze muur waren enkele scherven ingemetst die te dateren waren in de eerste helft van de 14de eeuw. Tussen de twee beerputten werd een houten ton teruggevonden waarvan de vulling te dateren is in de eerste helft van de 14de eeuw. Vermoedelijk ging het hier om de voorganger

110. Coupe op noordelijke beerput

111. Coupe op zuidelijke beerput

112. Houten ton tussen twee beerputten

113. Houten ton tussen twee beerputten

116. Versteving van de muur bij de bouw van de kelder

117. Lemen vloerniveau in kelder

118. Zicht op het bewaarde muurwerk van de kelder

114. Zandstenen tuinmuur

van de twee beerputten (afb. 112-113).

Kort na de bouw van de zandstenen muur of tegelijkertijd ermee werd rond het perceel aan de Rattemanspoort een tuinmuur in zandsteen gebouwd. In tegenstelling tot de dikke zandstenen muur was deze opgebouwd uit grote gelijkmatig gekapte blokken (afb. 114-115).

Vermoedelijk nog in de 14de eeuw werd er tegen deze zandstenen muur een kel-

der ingegraven. Hiervoor werd aan de binnenkant een deel van de muur uitgekapt en werd hij versterkt met twee delen nieuwe muur aan de buitenkant (afb. 116). De kelder had een tongewelf en een vloer bestaande uit aangestampte leem (afb. 117-118). Alleen de zuidelijke muur ervan was bewaard. De rest was volledig uitgebroken en kon alleen nog herkend worden als een negatief spoor in de bodem. In de uitbraak werd alleen aardewerk uit

115. Zandstenen tuinmuur

119. Kuil met vulling uit de 16de of eerste helft 17de eeuw

120. Zicht op muur 795

de 14de eeuw teruggevonden. Vermoedelijk was dit materiaal verspit en kunnen we de afbraak van het gebouw hier niet mee dateren. Een kuil met een vulling, (I-B-S1406) die te dateren is in de 16de of de eerste helft van de 17de eeuw, doorgraaft de opvulling van de kelder en zal dus een betere terminus zijn voor de afbraak (afb. 119). Deze kelder is waarschijnlijk een onderdeel van een groter complex aan de Rattemanspoort waartoe ook de andere bak- en zandstenen muurfragmenten behoren. Het was niet mogelijk om deze andere muren een nauwkeurige datering mee te geven aangezien de vondsten zeer beperkt waren. Het ging hier wel allemaal over funderingen. Muur 795 was alleszins al afgebroken in de 15de of in de loop van de 16de eeuw, aangezien een kuil met aardewerk uit deze periode deze muur doorsneed (afb. 120-121).

Vermoedelijk behoorden al deze muren tot één complex. Het was echter niet mogelijk om ons een idee te vormen over hoe dat er ooit had uitgezien. Mogelijk hebben we hier te maken met de woning van de familie Rattemans, al blijft dit louter speculatie en is hiervoor geen enkel argument voorhanden.

Het volledige gebouw werd waarschijnlijk opgericht in de loop van de 14de eeuw en weer afgebroken in de tweede helft van de 15de of in de 16de eeuw. Het opgeven van de beerputten in de 15de eeuw doet dit in ieder geval vermoeden. Mogelijk is de afbraak daarom zelfs eerder in de tweede helft van de 15de dan in de 16de eeuw te plaatsen.

Op de rest van het terrein waren er uit de periode 14de-16de eeuw een groot aantal kuilen terug te vinden die aantoonen dat die delen van het terrein kunnen be-

schouwd worden als achtererf. Talloze kuilen, beerkuilen, beerputten, waterputten,... werden opgegraven. Een opsomming hiervan zou ons te ver leiden.

6.5. 18de en 19de eeuw

Zoals tegenwoordig het stadsbeeld geleidelijk verandert, is dit ook gebeurd in het verleden. Terwijl op het Barbarahof in de 17de eeuw nog voor het grootste deel woningen en hun achtererven te vinden zijn, verandert dit vanaf de 18de en zeker vanaf de 19de eeuw.

Het is vanaf dan dat de economie zijn plaats opeist in dit deel van de stad. Geleidelijk worden de achtererven volgebouwd met ateliers en magazijnen. Er verschijnen kleine bedrijven die actief zijn op uiteenlopende vlakken: een zagerij, een brouwerij,...

Vanaf 1829 beschikken we ook over de gegevens van het kadaster. Als we deze vergelijken met het eerste grondplan van de opgraving kunnen we heel wat muren toewijzen aan een specifiek jaar. Het omgekeerde is ook het geval. Verbouwingen en muren die we kennen uit de kadastergegevens zijn op het terrein nergens terug te vinden, ook niet als negatief spoor. De reden hiervoor is waarschijnlijk de ondiepe

121. Zicht op het complex van muren rond de zandstenen muur

122. Achterbouw op perceel 227, niveau 1

123. Achterbouw op perceel 227, niveau 2

fundering die ze ooit gehad hebben.

Een groot deel van de gebouwen en tuinen bestond al in 1829 en dateert dus van voor deze datum. Het grote industriële complex op het zuidelijke deel van het terrein is hiervan een voorbeeld. Over de datum waarop het is opgericht, hebben we geen zekerheid maar een en ander kan worden afgeleid uit de archeologische en iconografische gegevens. Het aardewerk in de 'tuinlagen' binnen het gebouw dateert ten laatste uit de eerste helft van de 17de eeuw. Dit wil dus zeggen dat ergens tussen 1650 en 1829 de oorspronkelijke woningen afgebroken en vervangen zijn door het grote industriële complex. Aan de hand van de foto's kan deze datum nog verfijnd worden tot de late 18de of vroege 19de eeuw. Deze bouwstijl werd immers pas vanaf die periode gebruikt. Dat het gebouw al een tijdje bestaat op het ogenblik van het eerste kadaster, wordt aangetoond door het feit dat het op dat ogenblik al ingedeeld is in drie percelen (perceel 224-225-226), terwijl uit de funderingen kan opgemaakt worden dat het gebouw over deze verschillende percelen in één keer is opgericht. Zo hebben de muren (muur S506 en S84) in de zone van de vroegere gracht een fundering bestaande uit ingeheide houten palen waarop planken waren gelegd. Deze fundering loopt mooi door over perceel 226 en 225. Dit toont dus duidelijk aan dat het complex in één keer is opgericht.

Van perceel 227 is vooral de achterbouw nog te herkennen. Hier werden verschillende vloerniveaus opgegraven. Het gaat om een kelder met de trap in de noord-oosthoek. Oorspronkelijk is het één grote ruimte, maar in de laatste fase van het gebruik is hij onderverdeeld in 3 ruimtes door

een éénsteens bakstenen muurtje (afb. 122-125).

Ook op het noorden van het terrein kunnen we duidelijk de in 1829 bestaande perceelsgrenzen aflijnen, evenals het gebouw aan de Rattemanspoort. De resterende vloerniveaus van deze constructie zijn 20ste eeuws. De vloer bestaat uit zeshoekige cementtegels en er is eveneens een gecementeerde kuip aanwezig. Het gaat hier om het kelderniveau (afb. 126). Het middeleeuwse perceel is hier wel al opgedeeld. De bebouwing aan de Drinkwaterstraat neemt nu ook een deel van het oorspronkelijke perceel in.

Bij de wijziging in 1846 wordt op perceel 258a een kelder gebouwd. Ook deze kelder was voorzien van drie enkelsteense muurtjes waardoor hij werd onderverdeeld in verschillende ruimtes (afb. 127). Wanneer de kelder op perceel 258c wordt gebouwd, is niet te achterhalen maar het is zeker dat dit op een later tijdstip gebeurde. De wanden en vloer van deze kelder waren volledig gecementeerd (afb. 128).

In 1848 wordt op perceel 241a een nieuwe constructie opgetrokken tegen de scheidingsmuur met perceel 225a. Van deze constructie is enkel een deel van de kelder opgegraven. De andere mogelijke resten werden niet teruggevonden.

In 1859 wordt het gebouw aan de Rattemanspoort uitgebreid naar het zuiden toe. Hiervan is de westelijke muur aan de oostelijke rand van de werkput opgegraven. De muur is vrij ondiep gefundeerd (afb. 129).

In 1873 wordt er op perceel 241c tegen de perceelsscheiding met 264a een gebouw

124. Achterbouw op perceel 227, niveau 3

125. Achterbouw op perceel 227, niveau 4

127. Kelder op het noordelijk deel van het terrein

126. Gecementeerde kelder aan de Rattemanspoort

128. Gecementeerde kelder op het noordelijk deel van het terrein

129. Uitbreiding van het gebouw aan de Rattemanspoort

130. Beerput op perceel 241

131. Complex van kelders aan de Sint-Barbarastraat

132. Kelder op perceel 241r

opgetrokken. Ook hiervan zijn de funderingen gedeeltelijk opgegraven. Waarschijnlijk zijn op dat ogenblik de beerputten opgegeven die hierdoor overbouwd werden. Dit komt ook perfect overeen met de datering van de vondsten uit beide beerputten (afb. 130).

Ook de uitbreiding in 1880 van het gebouw aan de Rattemanspoort kon gedocumenteerd worden in de bodem. Hier restte alleen nog de puinfundering van de muren.

In 1892 wordt het grote industriële gebouw aan de Sint-Barbarastraat opgesplitst, althans gedeeltelijk. Het terrein van 224 en 225a wordt herverdeeld. Terwijl 225b waarschijnlijk een industriële functie blijft behouden, wordt perceel 224 opgesplitst in twee delen en krijgen ze de functie van woning. De kelder wordt onder beide woningen verdeeld (afb. 131) en ook een deel van de tuin wordt aan hen toegewezen. Hierin wordt een beerput met gecementeerde wanden aangelegd.

In 1904 wordt bijna het volledige industriële complex afgebroken en worden de drie percelen weer volledig anders ingedeeld. Het worden nu drie langwerpige percelen. De scheidingsmuren konden tijdens de opgraving geregistreerd worden. Op dat ogenblik verandert er ook iets aan perceel 226b. Hier worden een beerput en een kelder toegevoegd aan het noordelijk deel van de woning.

Al in 1907 wordt perceel 225 uitgebreid in noordelijke richting. De sporen hiervan zijn zeer beperkt omdat het grootste deel hiervan buiten de opgraving ligt.

In 1928 wordt de tuin van perceel 241 opgedeeld. Het enige muurrestant dat hiermee in verband kan gebracht worden, is

S264.

In 1932 wordt de bebouwde oppervlakte op perceel 241r vergroot. Hierbij wordt een kelder aangelegd die tijdens de opgraving is bloot gelegd (afb. 132). Deze kelder doorsnijdt de fundering van een aantal kronkelende muren (afb. 133). Binnen deze muren is een lemen vloer aangelegd (afb. 134). In de vulling is 19de eeuws aardewerk gevonden. Wat de functie of datering van deze structuur is, is niet geweten. Ondanks het opgeven ervan in de 19de eeuw, zijn er toch geen kadastragegevens voorhanden. Mogelijk kunnen andere historische bronnen hierin meer inzicht bieden.

In 1933 wordt op perceel 241u een grote overdekking gefundeerd op poeren. Deze poeren zijn tijdens de opgraving aangetroffen. Ze bestaan uit een mengeling van baksteenbrokken en cement. De achtergevel heeft een volledige muur als fundering (afb. 135).

Op het centraal oostelijke deel van de opgraving werden 6 kuipen aangetroffen met een diameter van bijna twee meter. Bij de twee recentste, die dateerden uit de tweede helft van de 19de of de eerste helft van de 20ste eeuw, konden nog sporen van de houten wanden waargenomen worden. Ook de onderste, ijzeren spanriem was nog in situ bewaard (afb. 136). De vier andere kuipen bevatten vondsten uit de 17de eeuw (afb. 137). Het perceel waarop deze kuipen liggen, hoort bij een woning aan de Parijsstraat.

Op het volledige terrein werden verschillende beer- en waterputten aangetroffen die toegewezen kunnen worden aan de verschillende woningen. In het zuidelijke deel bevonden zich ook een groot aantal rioleringen die in verband gebracht kun-

133. Kronkelende muren

134. Lemen vloerniveau binnen de kronkelende muren

135. Luchtfoto grondplan A

136. Ijzeren spanriem van houten kuip

137. Uitbraaksporen van houten kuipen

138. 19de- en 20ste-eeuwse rioleringen

nen worden met de industriële activiteit op deze zone van het terrein (afb. 138).

7. Besluit

Het onderzoek heeft aangetoond dat er al vanaf de 12de eeuw bewoning aanwezig was op deze site. Deze bewoning is al vanaf het begin gestructureerd en kan in verband gebracht worden met de aanleg van de eerste stadsomwalling rond Leuven. De nieuwe beschikbare terreinen binnen deze omwalling worden op systematische wijze verkaveld en afgebakend door perceelgreppels.

Tussen 1250 en 1325 wordt het terrein in verschillende fases opgehoogd, vermoedelijk om afval en grond van mindere kwaliteit te dumpen. Hierdoor verandert het reliëf van het terrein volledig. Een bijkomend voordeel is dat het overstromingsgevaar wellicht verminderde.

Vrij snel daarna verschijnen er aan de Rattenspoort een aantal gebouwen die waarschijnlijk in verband kunnen gebracht worden met de familie Rattens, schepenen in het 13de- en 14de-eeuwse Leuven. In de tweede helft van de 15de eeuw verdwijnt het volledige complex. Ook op het zuiden van het terrein, aan de Sint-Barbarastraat zijn in die periode woningen terug te vinden.

Gedurende de daarop volgende eeuwen gebeuren er verschillende wijzigingen op deze percelen. Op het gehele terrein vinden we uit deze periode zeer vele sporen kuilen, beerputten,... terug. Een verklaring hiervoor ligt in het feit dat een groot deel van de site te situeren is op de achtererven van de woningen langs de Sint-Barbarastraat, Rattenspoort, Parijsstraat en Drinkwaterstraat. Vanaf de 18de en 19de eeuw worden deze achtererven langzaam verkaveld door de bedrijven die op de site hun intrek hebben genomen. In het zuiden, aan de Sint-Barbarastraat ver-

schijnt er een groot industrieel complex. In het begin van de 19de eeuw wordt dit gedeeltelijk terug omgevormd tot woonzone tot in de naoorlogse periode alle gebouwen op de terreinen worden afgebroken en de resten ervan verdwijnen onder het asfalt van de Boerenbondparking.

8. Verder onderzoek

8.1. Conservatie en restauratie

Verschillende facetten van het archeologisch onderzoek verdienen een opvolging en zijn dan ook de moeite waard om verder bestudeerd, geconserveerd of gerestaureerd te worden.

Een groot deel van de vondsten wordt momenteel onder water bewaard. Dit is echter geen ideale situatie. Er dient een selectie gemaakt te worden van de vondsten glas, leer, hout en metaal die geconserveerd en/of gerestaureerd kunnen worden om zo de bewaring te garanderen.

8.2. Natuurwetenschappelijk onderzoek

Een groot deel van de houten balken, planken en palen is momenteel reeds verzaagd door Kristof Haneca (VIOE). Hierop kan verder dendrochronologisch onderzoek (en houtbepaling) uitgevoerd worden. Dit zou ons een beter inzicht kunnen geven in de datering van sommige structuren.

De grote massa zeefstalen uit de vele afval- en beerkuilen, beerputten en waterputten is zeer geschikt om een inzicht te krijgen in de leefgewoonten van de burger in het Leuven van de 12de tot de 19de eeuw.

8.3. Onderzoek naar de vondsten

Momenteel wordt het leer uit één van de grachten door Delfien Termote (VUB) onderzocht in het kader van een masterverhandeling. Het aardewerk en metaal

uit deze context zal ook nog bestudeerd worden. Vanzelfsprekend is dit slechts een klein deel van het vondstmateriaal en dus ook van het verhaal van de Barbarasite die hier in detail bestudeerd zal worden.

Vooraf de oudere sporen uit de 12de tot 14de eeuw kunnen belangrijke informatie opleveren over de stadswording en de bewoners van Leuven.

8.4. Historisch onderzoek

Een doorgedreven historisch onderzoek kan ons waarschijnlijk meer inzicht verschaffen in de bewoningsgeschiedenis van het Barbarahof. Mogelijk zou meer informatie kunnen gevonden worden over de familie Rattemans en over het grote industriële complex aan de zuidkant van het terrein. Dit zijn maar enkele voorbeelden die een dergelijk onderzoek zou kunnen opleveren.

Een publicatie van de resultaten is wenselijk gezien de aard en het belang van de site maar is alleen zinvol als de hierboven beschreven vervolgonderzoeken geheel of gedeeltelijk uitgevoerd kunnen worden.

9. Samenvatting

Op 23 april 2007 startte het grootste archeologisch project ooit in de binnenstad van Leuven. Op de site Barbarahof onderzochten 7 archeologen en 10 arbeiders van Examino cvba (in onderaanneming van VandenBorre - Lauwers bvba), in opdracht van de nv Barbarahof, gedurende vijf maanden het terrein op sporen uit het verleden. Hiervoor kregen ze wetenschappelijke ondersteuning van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed en de medewerking van RO-Vlaanderen.

Naar aanleiding van de geplande bouw van een ondergrondse parkeergarage op het terrein, zou het volledige bodemarchief vernietigd worden. In het kader van de toepassing van de huidige wetgeving (art. 4 paragraaf 2 van het decreet van 30 juni 1993 houdende de bescherming van het archeologisch patrimonium: "De eigenaar en de gebruiker zijn ertoe gehouden de archeologische monumenten die zich op hun gronden bevinden te bewaren en te beschermen en ze voor beschadiging en vernieling te behoeden") werd voorafgaand aan de werken een archeologisch onderzoek gepland, in samenspraak met en gefinancierd door de bouwheer.

Op basis van plannen, historische bronnen en iconografische documentatie, kon afgeleid worden dat het terrein in het verleden intensief bebouwd was. Gezien de site binnen de 12de-eeuwse stadsomwalling ligt, kon de bewoningsgeschiedenis mogelijk tot die tijd gereconstrueerd worden. Naast de bouwgeschiedenis van de woningen, werden er op de achtererven

sporen verwacht van allerlei economische activiteiten en ambachtelijke installaties.

Uit het onderzoek op de Barbarasite blijkt dat het terrein enkele duizenden jaren geleden deel uitmaakte van een meander of zijarm van de Dijle. Op een bepaald moment geraakte deze afgesneden van de rest van de rivier en ontstond in het stilstaande water veen. Na een tijdje was deze zone zodanig opgehoogd dat het droog kwam te liggen. Door de erosie hogerop spoelde gedurende verschillende eeuwen leem over dit veen. Het leempakket heeft een gemiddelde dikte van één meter. Hierin werden naast verschillende fragmenten Romeins aardewerk ook twee munten uit de tweede eeuw na Christus aangetroffen. Hoger op de helling moet er dus Romeinse aanwezigheid geweest zijn.

Vanaf de 12de eeuw is er voor het eerst menselijke bewoning op de site. Parallel met de oostzijde van het terrein loopt op dat ogenblik een imposante gracht die verschillende keren heruitgegraven werd. Uiteindelijk dempt men ze volledig in de tweede helft van de 12de eeuw of in de 13de eeuw. Wat de functie van deze gracht moet geweest zijn, is voorlopig nog niet duidelijk. Opvallend is wel dat ze het vermoedelijke tracé volgt van de oude Dijlemeander. Mogelijk was dit dus een natter gebied dat sowieso een ontwatering nodig had.

In de loop van diezelfde 12de eeuw of in de 13de eeuw komt er enige structuur in de bewoning. Het terrein wordt aan de

hand van greppels, die de perceelsgrenzen afbakenen, ingedeeld. Deze greppels verdelen het terrein van het Barbarahof in minstens zes percelen. De vier meest noordelijke percelen zijn langwerpige rechthoekige percelen die allen ongeveer even groot zijn en die een breedte hebben tussen 10 en 12 meter. De twee zuidelijke percelen hebben een iets andere vorm. Deze parcelering bleef voor een deel, in versteende versie, tot in de 19de eeuw bewaard.

Tussen 1250 en 1325 gebeuren er op het terrein allerlei ophogingen. Deels gebeurt dit met aangevoerde grond, maar het primaire mechanisme dat hier speelt, is de dumping van afval of van grond van mindere kwaliteit. Zo zien we dat op het noordelijk en oostelijk deel van het terrein allerlei grachten worden gegraven waarvan de oevers versterkt worden met plaggen. In deze grachten wordt grond van minder kwaliteit (bijvoorbeeld met puin) en afval gedumpt. De uitgegraven zuivere aarde wordt uitgespreid op het nabijgelegen terrein. Of dit mechanisme ook plaatsvindt op het zuidelijke en westelijke deel van het terrein is niet zeker. De ophogingspakketten zijn daar veel homogener. Of dit komt door het latere gebruik of door aanvoer van grond van elders is niet geweten.

Een mooi voorbeeld van deze ophogingstechniek is een gracht die op het oostelijk deel van het terrein wordt uitgegraven en volgestort met afval van leder. De samenstelling van dit afval en de aanwezigheid van werktuigen wijst erop dat we te maken hebben met het ambacht van de schoenlappers. Het is de eerste keer dat een dergelijke unieke context in Vlaanderen onderzocht zal kunnen worden.

Na deze enorme terreinaanpassingen in de tweede helft van de 13de en het begin van de 14de eeuw zal het terrein meer en meer zijn huidige structuur krijgen en zal het aantal bewoningssporen aanzienlijk verhogen.

Nog voor deze gracht helemaal gevuld was, werd in een deel ervan een imposante zandstenen muur gebouwd, waarna de gracht verder werd gedempt. De afgewerkte zijde van deze muur bevond zich aan de kant van de Dijle. Deze muur behoorde samen met een aantal andere muren tot een complex dat vermoedelijk in de tweede helft van de 15de eeuw werd afgebroken.

Aan de zuidzijde van het terrein, waar de opgraving aan de Sint-Barbarastraat grenst, troffen we op verschillende percelen een opeenvolging van 14de- of 15de-eeuwse lemen vloeren aan. Door de recentere verstoringen konden ze slechts in verband gebracht worden met enkele muurresten.

In tegenstelling tot de beperkte sporen van woningen werden er echter des te meer sporen aangetroffen van de bewoningsgeschiedenis. De leefgewoontes van de bewoners kunnen afgeleid worden uit de vele kuilen, waterputten en beerputten. In contrast met de vele sporen van het middeleeuwse en postmiddeleeuwse huishouden staat het ontbreken van bewijzen van artisanale activiteiten.

Het is pas in de 18de en 19de eeuw dat we merken dat de economie zijn plaats opeist in dit deel van de stad. Er verschijnen kleine en grote bedrijven die actief zijn op uiteenlopende vlakken: een zage-

rij, een brouwerij,... Veel van de aanwezige muurresten kunnen gekoppeld worden aan de gegevens uit het archief van het kadaster.

Bij de stedelijke kaalslag in de jaren 70 verdwenen alle zichtbare resten van dit verleden onder een dikke laag asfalt. Nu anno 2007 dit deel van de stad terug een gemengde functie van wonen en werken krijgt, werd een unieke gelegenheid gecreëerd om de sporen van dit verleden te herontdekken. Zo blijkt dat ook het hedendaagse stedelijke leven voortbouwt op zijn eigen verleden maar helaas volstaat het louter registreren van deze sporen niet om het verhaal daarvan te kunnen reconstrueren. Enkel een diepgaand onderzoek van het ingezamelde materiaal kan hiervoor zorgen.

10. Bibliografie

SAL: Stadsarchief Leuven

La Rivière J. (2006), *De Dijle in Leuven, een vloek en een zegen: een relaas van 115 jaar waterbeheersing 1891-2006*, Brussel.

Meulemans A., Meulemans H. en Reekmans P. (2004), *Huizen en straten van het oude Leuven, deel 1*, Leuven.

Vander Linden H. (1975), *Geschiedenis van de stad Leuven*, Leuven.

Van Ermen E. (ed.) (1997), *Van Petermannen en koeienschietters: kroniek van Leuven*, Leuven.

Van Even E. (1880), *Geschiedenis van Leuven: geschreven in de jaren 1593-1594 door Willem Boonen*, Leuven.

HET AARDEWERK UIT TWEE CONTEXTEN VAN HET BARBARAHOF TE LEUVEN

EXAMINO CVBA
2008

Colofon

Subsidiërende overheid:

Provincie Vlaams-Brabant
Mevr. Hadewijch Degryse
Provincieplein 1
3010 Leuven

Opdrachtgever:

NV Barbarahof
Belgicastraat 13
1930 Zaventem

Consulent Archeologie:

Cel Onroerend Erfgoed
Agentschap Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed, Vlaams Brabant
Mevr. Els Patrouille
Waaistraat 1
3000 Leuven

Wetenschappelijke begeleiding:

Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed

Uitvoerder:

Examino cvba
Guido Gezellestraat 23
8560 Wevelgem

Auteurs:

De Maeyer Wouter
Deceuninck Marjolein
Berkers Maarten
De Langhe Kaatje
Fath Britta
Ribbens Raf
Vanholme Nele
De Groote Koen

Inhoud

1. INLEIDING	117
2. KORTE HISTORIEK VAN LEUVEN	119
2.1. Geografisch kader	119
2.2. Historisch kader	119
2.3. Historische gegevens over de Sint-Barbarasite	121
3. DE OPGRAVINGSRESULTATEN	123
3.1. Ontstaan van het terrein	123
3.2. De eerste bewoning	123
3.3. Een ophoging van het terrein	123
3.4. De eerste stenen structuren	125
3.5. Vanaf de 18de eeuw	125
4. EEN LANGWERPIGE KUIL OP HET NOORDOOSTELIJK DEEL VAN HET TERREIN	127
4.1. Inleiding	127
4.2. De vullingslagen: stratigrafie en fasering	127
4.2.1. Beschrijving van de verschillende lagen	127
4.2.2. Interpretatie	135
4.3. Het materiaal	137
4.3.1. Inleiding	137
4.3.2. De keramiek	139
4.3.2.1. Inleiding	139
4.3.2.2. Het aardewerk van lokale of regionale herkomst	141
4.3.2.3. Het geïmporteerde aardewerk	157
4.3.2.4. Interpretatie en discussie	169
5. DE GRACHT OP HET ZUIDOOSTELIJK DEEL VAN HET TERREIN	175
5.1. Inleiding	175
5.2. De vullingslagen: stratigrafie en fasering	175
5.2.1. Beschrijving van de verschillende lagen	175
5.2.2. Interpretatie	181
5.3. Het materiaal	183
5.3.1. Inleiding	183
5.3.2. De keramiek	183
5.3.2.1. Inleiding	183
5.3.2.2. Het aardewerk van lokale of regionale herkomst	183
5.3.2.3. Het geïmporteerde aardewerk	191
5.3.2.4. Interpretatie en discussie	197
6. BESLUIT	201
7. BIBLIOGRAFIE	203

1. Inleiding

Op vraag van het Agentschap R-O Vlaanderen werd in opdracht van de NV Barbarahof tussen 23 april en 20 september 2007 een archeologische opgraving uitgevoerd aan de Sint-Barbarastraat te Leuven door Examino cvba, in onderaanneming van VandenBorre-Lauwers bvba. Op het terrein van ca. 2500 m² zal de NV Barbarahof een nieuw complex bouwen met woon- en handelsfuncties en een ondergrondse parkeergarage, die het aanwezige bodemarchief zal vernietigen tot een diepte van ca. 18m²⁵ +TAW.

In de te onderzoeken zone had nog nooit een archeologisch onderzoek plaats gevonden. Wat verwacht kon worden, kon dus alleen afgeleid worden uit plannen, historische bronnen en iconografische documentatie. Hieruit bleek dat het terrein intensief bebouwd was en dit waarschijnlijk al vanaf de 12de eeuw. Op dat ogenblik kwam het terrein immers binnen de nieuwe 12de-eeuwse stadsomwalling te liggen.

Deze historische gegevens en de geplande werken waren van die aard dat het Agentschap R-O Vlaanderen - Entiteit Onroerend Erfgoed het nodig achtte een archeologisch onderzoek gedurende een periode van 5 maanden te voorzien op de site, voorafgaand aan de eigenlijke werken. Dit gebeurde in het kader van de toepassing van de huidige wetgeving (art. 4 paragraaf 2 van het decreet van 30 juni 1993 houdende de bescherming van het archeologisch patrimonium: "De eigenaar en de gebruiker zijn ertoe gehouden de archeologische monumenten die zich op hun gronden bevinden te bewaren en te beschermen en ze voor beschadiging en

vernietiging te behoeden").

Het onderzoek werd uitgevoerd door 7 archeologen¹ en 10 arbeiders². Tijdens de maanden juli, augustus en september werden ze bijgestaan door telkens 2 jobstudenten³. De begeleiding van de werken gebeurde door het Agentschap R-O Vlaanderen - Entiteit Onroerend Erfgoed⁴ en het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed⁵.

---

¹ Wouter De Maeyer, Marjolein Deceuninck, Raf Ribbens, Maarten Berkers, Britta Fath, Kaat De Langhe en Nele Vanholme.

² Eddy Veltens, Christophe Fondu, Osuji Josephat, Karima Kassa, Kalirana Rajinder Singh, Mario Brans, Pascal Desplenter, Felix Renier, Aimable Byiringiro, Ka Yero Birame, Abdulkadir Mukhtar Hirsi, Lakhdar Amraoui en Peter De Rycke.

³ Gwendy Wyns, Veerle Hendriks, Annika Devroe, Bart Bartholomieux, Gertjan Plets en Jonathan Jacobs.

⁴ Els Patrouille.

⁵ Anton Eryvynck, Luc Muylaert, Johan Van Laecke, Koen Deforce, Koen De Groote, Jan Moens, Ansje Cools en Kristof Haneca.

1.

2. Korte historiek van Leuven

2.1. Geografisch kader

Leuven ligt op het raakvlak van drie geografische gebieden: de vlakke van Laag-België in het noorden, de ijzerzandsteenuuvels van het Hageland in het oosten en het Brabantse leemplateau in het zuiden en zuidwesten, waarin de Dijle en haar bijrivieren diep zijn ingesneden. Bij het verlaten van dat plateau stroomt de Dijle door de stad, waar zich in de alluviale vlakke een aantal zijarmen en ook eilanden zich gevormd hebben. De historische stadskern ligt zowel in de alluviale vlakke als op de hoger afgevlakte delen van het plateau, zodat binnen de stad steile hellingen voorkomen (afb. 1).⁶ Belangrijk is ook dat vanaf Leuven de Dijle bevaarbaar was en dat de stad langs de belangrijke economische route lag van Brugge naar Keulen.⁷

2.2. Historisch kader

Van de oorsprong en de vroege ontwikkeling van Leuven is weinig geweten. Tot aan de bouw van de eerste stadsomwalling zwemmen historici in een bad van onwetendheid.

De naam van de stad gaat vermoedelijk terug tot in de IJzertijd, en wordt door taalkundigen afgeleid van Lubanios, "de geliefde", een uit een persoonsnaam afgeleid toponiem uit het zogenaamde Belgisch, een substraattaal die voor de komst van de Romeinen in onze streken gesproken wordt. Leuven wordt voor de eerste maal in 884 vermeld, wanneer de nederzetting bezoek krijgt van de Noormannen.

Abt Regino van de abdij van Prüm schrijft hierover in zijn kroniek dat de Noormannen in 884 hun kamp hebben opgeslagen "in loco qui dicitur Lovon", "in de omgeving van een plaats die Leuven genoemd wordt".⁸ In de *Annales Fuldenses* wordt ook kort een verslag gegeven van een veldslag tussen de Noormannen en de legers van Arnulf van Carinthië in 891. Uit deze tekst blijkt duidelijk dat de legers van Arnulf de rivier oversteken. Vermoed wordt dat het Noormannenkamp zich dus op de linkeroever van de Dijle heeft bevonden.⁹ Dat deze veldslag en de definitieve verdrijving van de Noormannen in de buurt van Leuven plaats heeft gevonden, is alleszins geen toeval.

Leuven was immers een graafschap dat in het begin van de 11de eeuw als zodanig in de bronnen verschijnt. De dynastie van de Leuvense graven, die het, in het begin van de 12de eeuw, tot hertogen van Neder-Lotharingen schopten, is de enige in het historische Brabant (met als grens in het westen de Schelde en in het oosten de Dijle of de Gete) die kan teruggevoerd worden tot de hoogste adel in het Karolingische rijk.¹⁰

De zetel van het graafschap, de versterking van waaruit de graaf regeert, wordt algemeen gesitueerd in of nabij de plaats Hove, nabij de Sint-Quintenskerk, op basis van het toponiem Oude Burg. Een exacte lokalisering is op basis van die gegevens echter niet mogelijk. Na 1015 wordt de zetel verplaatst naar het 's Hertogeneiland, dat gelegen is tussen twee Dijlear-

---

⁶ La Rivière 2006: 13.

⁷ Van Ermen 1997: 10-11.

⁸ Idem: 9.

⁹ Vander Linden 1975: 3-4.

¹⁰ Van Ermen 1997: 10-11.

2.

3.

men, waar zich nu ondermeer de Predikherenkerk bevindt. Dit gebeurt onder het bewind van de eerste erfelijke graaf van Leuven¹¹, Lambert met de Baard. In 1156 wordt Leuven op stadskosten ommuurd. De eerste stenen muur is 2740m lang en heeft 11 poorten en 32 torens. Hij is klaar in 1161. Leuven evolueert hierdoor in de 12de eeuw naar een vrije stad (afb. 2).

De burcht op 's Hertogeneiland valt vanaf dan binnen de stadsmuren.¹² In de 13de eeuw beslist de toenmalige hertog van Brabant, Hendrik I, om de burcht een tweede maal te verplaatsen, ditmaal naar de Keizersberg. Pas rond het midden van de 14de eeuw wordt de uitgebreide stadskern omsloten door een nieuwe stadswalling, die grosso modo het tracé volgt van de Leuvense Ring nu.¹³

Welke invloed de lokalisatie van de opeenvolgende burchten op het aantrekken van handelaars, ambachten en dergelijke meer heeft gehad, is niet geweten. Men kan vermoeden dat de verplaatsing van de burcht ook de verplaatsing van de handelswijken tot gevolg heeft gehad, tot de nederzetting binnen een omwalling is gefossiliseerd.

Op hetzelfde moment ontwikkelt zich, onafhankelijk van de grafelijke kern, in de buurt of eerder in de ruimere omgeving van de Sint-Pieterskerk een burgerlijke nederzetting. Dat deze burgerlijke nederzetting de randen van de Dijle-vallei niet ver van de kerk ook heeft ingenomen, is aanmerkelijk.

2.3. Historische gegevens over de Sint-Barbarasite

Voor de vroegste geschiedenis van het

¹¹ Aanvankelijk was deze titel niet erfelijk.

¹² Van Ermen 1997: 11.

¹³ Idem: 13.

terrein zijn er slechts een paar fijne streepjes licht die door de duisternis schijnen. Zo weten we dat het doodlopende straatje "Rattemanspoort" vermoedelijk genoemd is naar de familie Ratteman, een adellijke Leuvense familie. Deze patriciërsfamilie bekleedde in de 13de en 14de eeuw een aantal voorname functies in de stad, en bezat dan ook een residentie. Mogelijk bevond deze residentie zich op de site van het Barbarahof.¹⁴

Een bevolkingstelling uit 1597 vertelt dan weer iets over de toenmalige bewoners.¹⁵ Zo zien we dat de bewoners bijna allemaal hun huis huurden, en het niet zelf in eigendom hadden. Ook hun beroepen zijn vermeld. We ontmoeten onder meer een zager, een brouwer, een wasvrouw, de stadsomroeper, en een naaister, maar ook een aantal huizen die onbewoonbaar zijn, of zelfs ingestort. Opmerkelijk zijn de studenten die een kamer huurden bij deze mensen. Ook toen al werd er immers "op kot" gezeten.

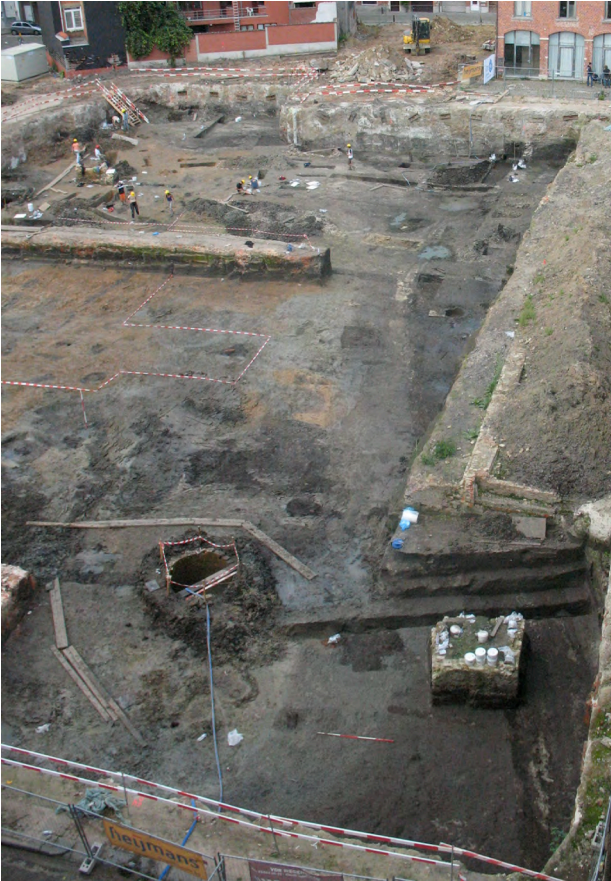
Vanaf 1829 hebben we meer informatie over de activiteiten op de site. Die worden ons voornamelijk geleverd door het archief van het kadaster en het stadsarchief van Leuven. Vanaf dan is de uitgebreide bewoningsgeschiedenis zeer goed te volgen (afb. 3).¹⁶

---

¹⁴ Meulemans, Meulemans en Reekmans 2004: 59-60.

¹⁵ Van Even 1880: 336-338.

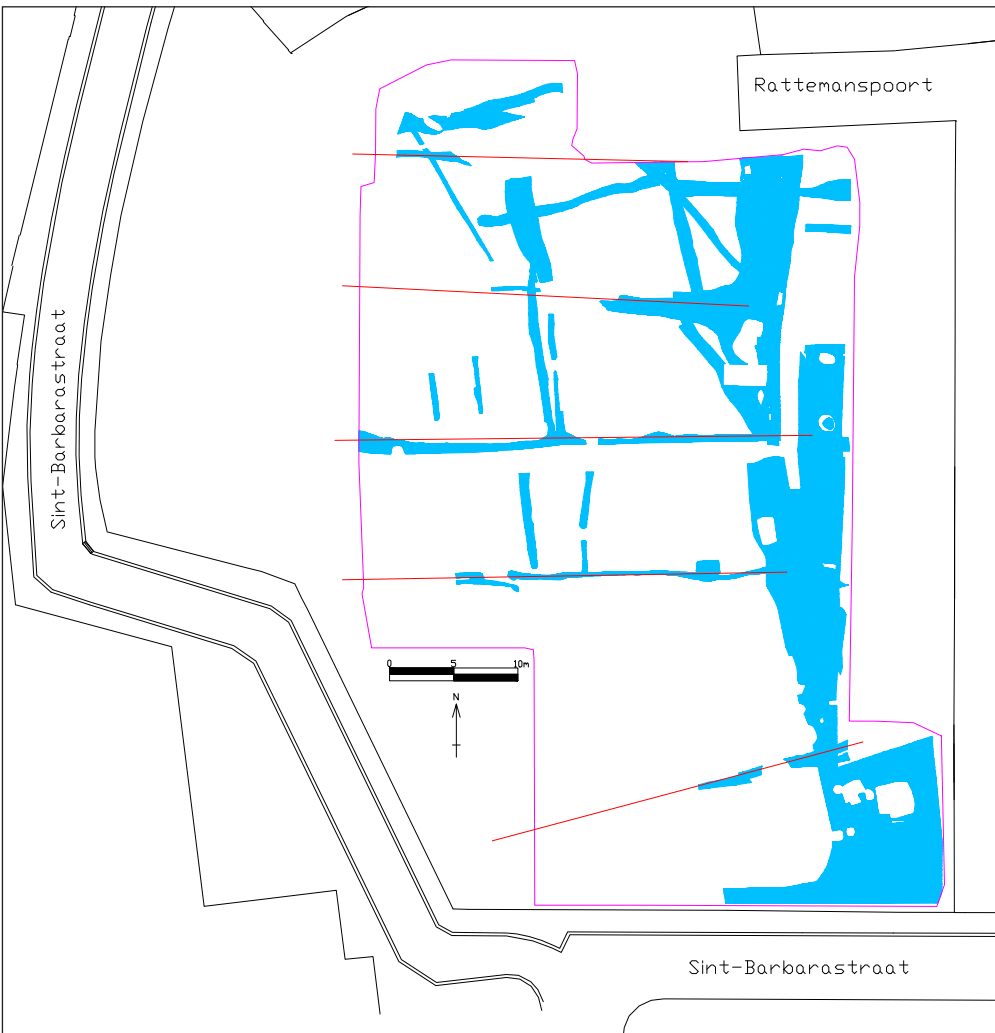
¹⁶ Zie W. De Maeyer, M. Deceuninck, M. Berkers, K. De Langhe, B. Fath, R. Ribbens, N. Vanholme en K. De Groote (2008) Leuven Barbarahof, Archeologische opgraving, onuitgegeven rapport, Wevelgem.

4.

6.

5.

3. De opgravingsresultaten

3.1. Ontstaan van het terrein

Uit het onderzoek op de Barbarasite blijkt dat het terrein enkele duizenden jaren geleden deel uitmaakte van een meander of zijarm van de Dijle. Op een bepaald moment geraakte deze afgesneden van de rest van de rivier en ontstond in het stilstaande water veen. Na een tijdje was deze zone zodanig opgehoogd dat het droog kwam te liggen. Door de erosie hogerop spoelde gedurende verschillende eeuwen leem over dit veen. Het leempakket heeft een gemiddelde dikte van één meter. Hierin werden naast verschillende fragmenten Romeins aardewerk ook twee munten uit de tweede eeuw na Christus aangetroffen. Hoger op de helling moet er dus Romeinse aanwezigheid geweest zijn.

3.2. De eerste bewoning

Vanaf de 12de eeuw is er voor het eerst menselijke bewoning op de site. Parallel met de oostzijde van het terrein loopt op dat ogenblik een imposante gracht (afb. 4) die verschillende keren heruitgegraven is. Uiteindelijk dempt men ze volledig in de tweede helft van de 12de eeuw of in de 13de eeuw. Wat de functie van deze gracht moet geweest zijn, is voorlopig nog niet duidelijk. Opvallend is wel dat ze het vermoedelijke tracé volgt van de oude Dijlemeander. Mogelijk was dit dus een natter gebied dat sowieso een ontwatering nodig had.

In de loop van diezelfde 12de eeuw of in de 13de eeuw komt er enige structuur in de bewoning. Het terrein wordt aan de hand van greppels, die de perceelsgrenzen afbakenen, ingedeeld. Deze greppels

verdelen het terrein van het Barbarahof in minstens zes percelen (afb. 5). De vier meest noordelijke percelen zijn langwerpige rechthoekige percelen die allen ongeveer even groot zijn en die een breedte hebben tussen 10 en 12 meter. De twee zuidelijke percelen hebben een iets andere vorm. Deze percelering bleef voor een deel, in versteende versie, tot in de 19de eeuw bewaard.

3.3. Een ophoging van het terrein

Tussen 1250 en 1325 gebeuren er op het terrein allerlei ophogingen. Deels gebeurt dit met aangevoerde grond, maar een andere werkwijze die hier speelt, is de dumping van afval of van grond van mindere kwaliteit. Zo zien we dat op het noordelijk en oostelijk deel van het terrein allerlei grachten en/of kuilen worden gegraven waarvan de randen versterkt worden met plaggen (afb. 6). In deze grachten/kuilen wordt grond van minder kwaliteit (bijvoorbeeld met puin) en afval gedumpt. De uitgegraven zuivere aarde wordt uitgespreid op het nabijgelegen terrein. Of deze werkwijze ook plaatsvindt op het zuidelijke en westelijke deel van het terrein is niet zeker. De ophogingspakketten zijn daar veel homogener. Of dit komt door het latere gebruik of door aanvoer van grond van elders is niet geweten.

Een mooi voorbeeld van deze ophogingstechniek is een langde kuil die op het oostelijk deel van het terrein wordt uitgegraven en volgestort met afval van leder. De samenstelling van dit afval en de aanwezigheid van werktuigen wijst erop dat we te maken hebben met het ambacht van de

7.

8.

schoenlappers. Het is de eerste keer dat een dergelijke unieke context in Vlaanderen onderzocht zal kunnen worden.

Na deze enorme terreinaanpassingen in de tweede helft van de 13de en het begin van de 14de eeuw zal het terrein meer en meer zijn huidige structuur krijgen en zal het aantal bewoningssporen aanzienlijk verhogen.

3.4. De eerste stenen structuren

Nog voor deze gracht helemaal gevuld was, werd in een deel ervan een imposante zandstenen muur gebouwd, waarna de gracht verder werd gedempt. De afgewerkte zijde van deze muur bevond zich aan de kant van de Dijle. Deze muur behoorde samen met een aantal andere muren tot een complex dat vermoedelijk in de tweede helft van de 15de eeuw werd afgebroken (afb. 7).

Aan de zuidzijde van het terrein, waar de opgraving aan de Sint-Barbarastraat grensde, troffen we op verschillende percelen een opeenvolging van 14de- of 15de-eeuwse lemen vloeren aan. Door de recentere verstoringen konden ze slechts in verband gebracht worden met enkele muurresten (afb. 8).

In tegenstelling tot de beperkte sporen van woningen werden er echter des te meer sporen aangetroffen van de bewoningsgeschiedenis. De leefgewoontes van de bewoners kunnen afgeleid worden uit de vele kuilen, waterputten en beerputten. In contrast met de vele sporen van het middeleeuwse en postmiddeleeuwse huishouden staat het ontbreken van bewijzen van artisanale activiteiten.

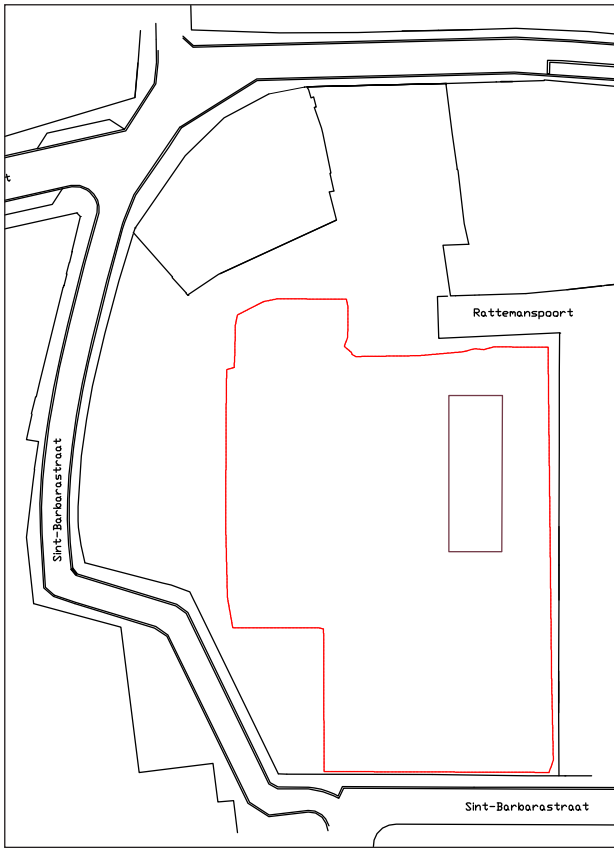
3.5. Vanaf de 18de eeuw

Het is pas in de 18de en 19de eeuw dat we merken dat de economie zijn plaats opeist in dit deel van de stad. Er verschijnen kleine en grote bedrijven die actief zijn op uiteenlopende vlakken, waaronder een zagerij en een brouwerij. Veel van de aanwezige muurresten kunnen gekoppeld worden aan de gegevens uit het archief van het kadaster (afb. 9).

9.

Bij de stedelijke kaalslag in de jaren 70 verdwenen alle zichtbare resten van dit verleden onder een dikke laag asfalt. Nu anno 2007 dit deel van de stad terug een gemengde functie van wonen en werken krijgt, werd een unieke gelegenheid gecreëerd om de sporen van dit verleden te herontdekken.

10.

11.

12.

4. Een langwerpige kuil op het noordoostelijk deel van het terrein

4.1. Inleiding

Gesitueerd in de noordoostelijke hoek van het terrein (afb. 10) kwam de kuil met leer-afval voor het eerst op niveau B (afb.11) aan het licht. Er werd een coupe (afb. 12)) geplaatst haaks op het spoor. Deze werd uitgegraven tot op niveau D. De vondsten uit de verschillende lagen (S2264-S2265-S2266-S2267-S2268) werden samen ingezameld en kregen hetzelfde spoornummer (S2269). Om verschillende redenen werd beslist om de coupe op dit niveau niet verder te verdiepen. Het spoor werd vanaf niveau B verder afgegraven samen met de rest van het terrein. Er werden op deze manier in totaal nog drie niveaus - C, D en E - aangelegd (afb. 13-15). Vanaf niveau D werd er iets ten zuiden van de vorige coupe een nieuwe coupe gemaakt (afb. 16), tot op de bodem van de kuil. Uit de verschillende coupes werden vondsten en stalen verzameld. Ook de vondsten zichtbaar op het vlak werden telkens geregistreerd. Bij het afgraven met de kraan werd met de hand uit de afgegraven aarde ook vondsten ingezameld (S3214). Op niveau E werd de vulling uitgebreid in staal genomen. Deze bodemstalen kregen het spoornummer S3681.

4.2. De vullingslagen: stratigrafie en fasering

4.2.1. Beschrijving van de verschillende lagen

Grondplan B (afb. 17))

1713: laag, vrij vast heterogeen donker groenig bruin, fijn zandige leem + baksteen, kalkmortel, daktegel, tegel, zand-

steen, mosselen, keien.

1714: laag, vrij vast heterogeen donker bruinig groen, fijn zandige leem + houtskool, kalkmortel, zandsteen, keien, ijzerzandsteen.

1715: laag, vrij vast heterogeen donker blauwig grijs, fijn zandige leem, met vlekjes witgele leem + houtskool, mosselen, brokjes mest/turf.

1717: laag, vrij vast homogeen donker blauwig grijs, fijn zandige leem + baksteen, houtskool, kalkmortel, daktegel, tegel, zandsteen, mosselen.

1718: doorsnijding.

Coupe deel 1 (afb. 18)

2264: laag, vrij vast heterogeen donker grijs, fijn lemig zand, met donkerbruine, geelbruine, lichtgrijze en groene vlekken + Baksteen, houtskool, kalkmortel, daktegel, zandsteen, keien.

2265: laag, vrij vast heterogeen donker grijzig bruin, leem, vlekjes geelbruine zandleem + baksteen, houtskool, kalkmortel, zandsteen.

2266: laag, vrij vast heterogeen groenig grijs, fijn zand + houtskool, zandsteen, ijzerzandsteen.

2267: laag, vrij vast heterogeen donkergrijs, zand, vlekjes geelbruin en groen + baksteen, houtskool, kalkmortel, zandsteen.

2268: laag, vast, heterogeen donker grijzig zwart, fijn humeus zand + houtskool, keien.

2269: doorsnijding.

2272: laag; vrij vast heterogeen bruinig geel, leem (gelaagd) + houtskool.

Grondplan C (afb. 19)

2283: laag, vrij los homogeen lichtgeel, fijn zandige leem.

13.

14.

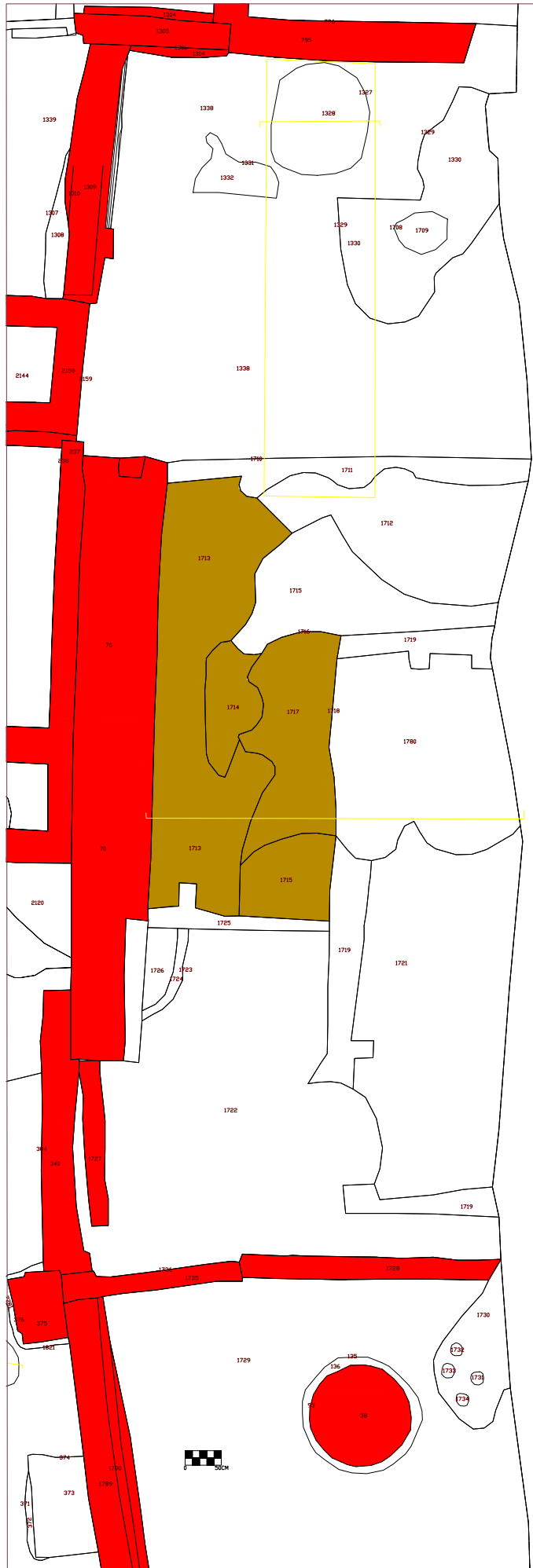

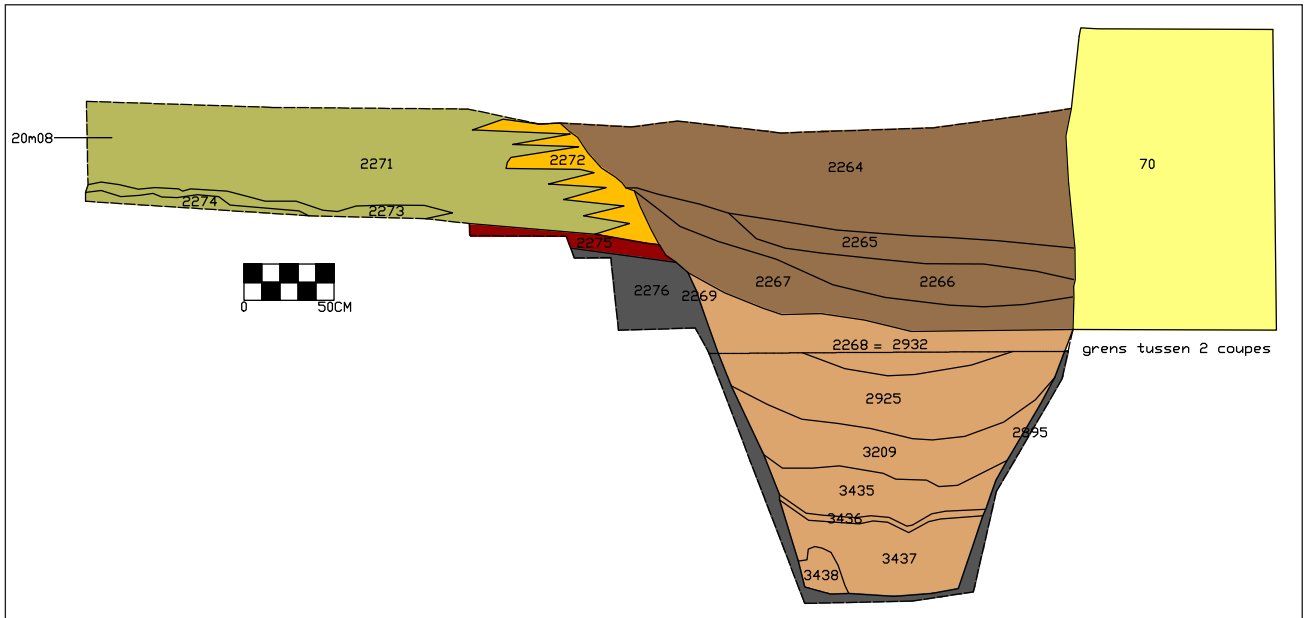
15.

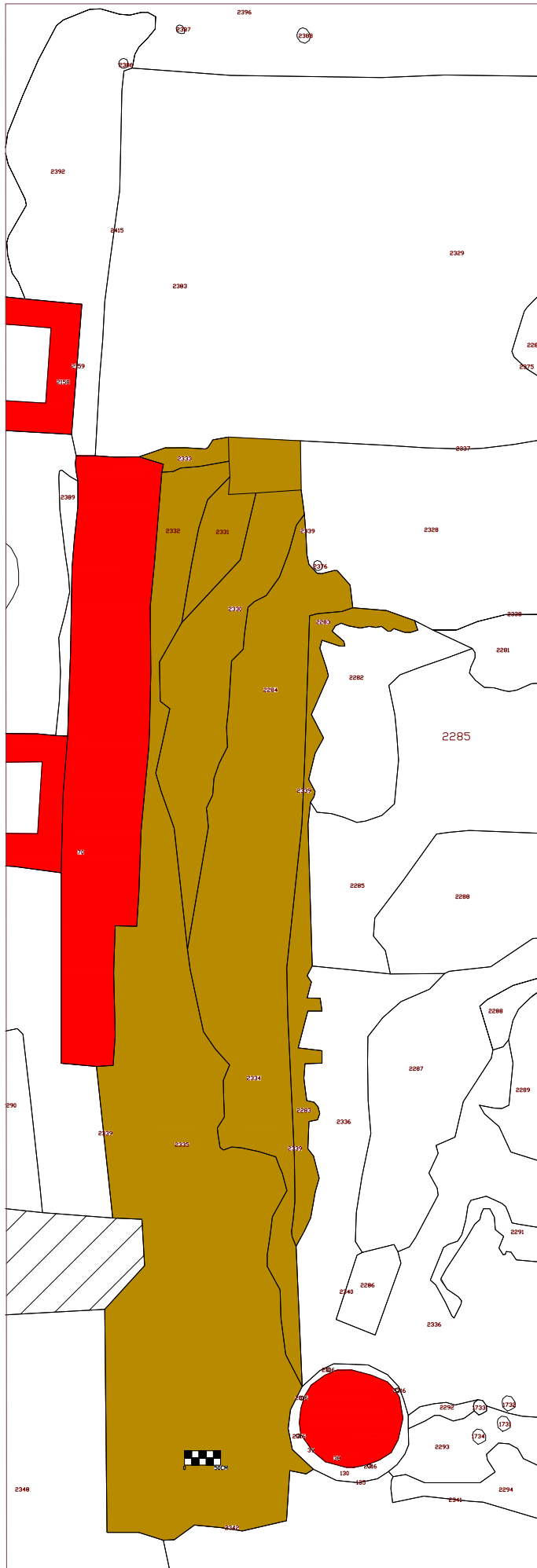
16.

17.

18.

19.

2284: laag, vrij vast heterogeen gelig bruin, grof zandige leem, met vlekken groen zand + baksteen, verbrande leem, keien.

2330: laag, vrij vast heterogeen donker gelig bruin, fijn zandige leem, met vlekjes gele leem en groen zand + baksteen, houtskool, verbrande leem, keien.

2331: laag, zeer vast heterogeen donker gelig bruin, fijn zandige leem, met vlekjes gele leem + houtskool, kalkmortel, verbrande leem, zandsteen.

2332: laag, vrij los homogeen donker grijzig bruin, fijn lemig zand + houtskool, verbrande leem, daktegel, natuursteen.

2333: laag, vrij vast homogeen lichtgeel, fijne leem + houtskool, verbrande leem.

2334: laag, vrij vast homogeen groenig bruin, fijn lemig zand + houtskool, verbrande leem.

2335: laag, vrij vast heterogeen gelig bruin, fijn zandig leem, met vlekjes gele leem + baksteen, houtskool, kalkmortel, verbrande leem, daktegel.

2339: doorsnijding.

2342: doorsnijding.

Grondplan D (afb. 20)

2202: laag, vrij vast homogeen donker bruin, fijn lemig zand + baksteen, houtskool, kalkmortel, verbrande leem, keien, ijzerzandsteen, takjes.

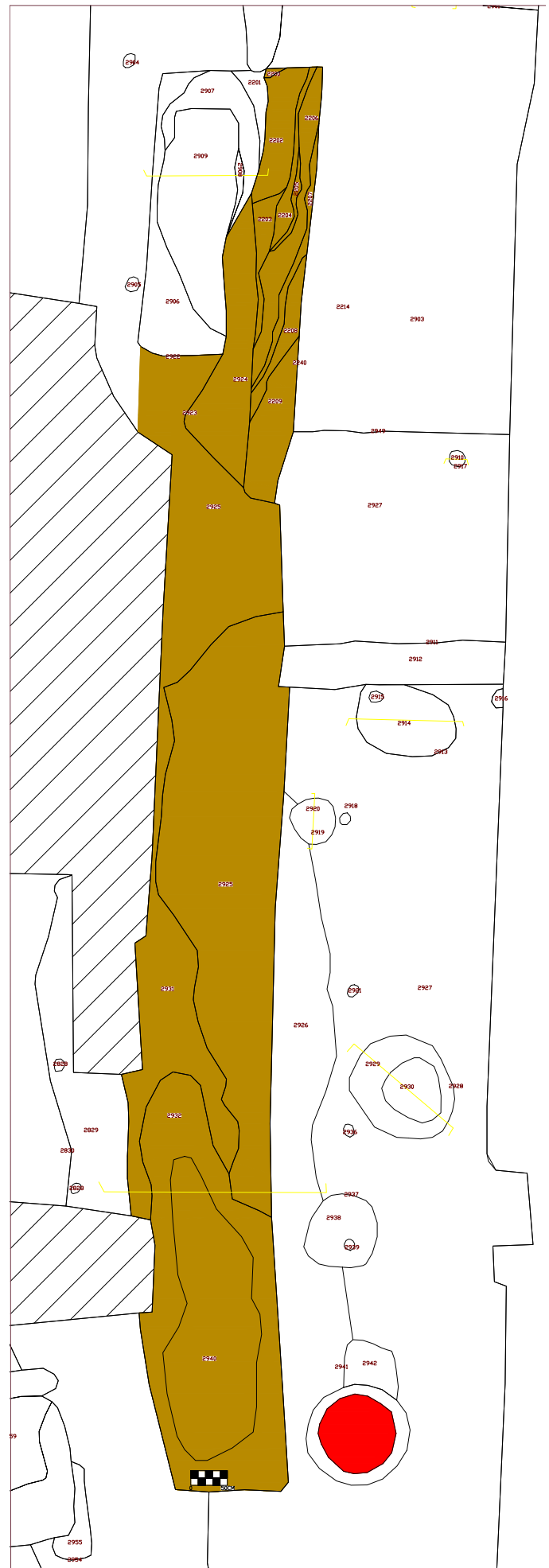
2203: laag, vrij los heterogeen donker bruin, fijn lemig zand, vlekjes lichtgrijs + houtskool, kalkmortel.

2204: laag, vrij vast homogeen donker bruin, mest + houtskool, kalkmortel, organisch materiaal.

2205: laag, vrij vast heterogeen donker bruin, mest, vlekjes lichtgrijs + organisch materiaal.

2206: laag, zeer vast heterogeen groenig grijs, kleiige leem, vlekjes + houtskool.

2207: laag, vrij vast heterogeen donkerbruin, zandige mest + houtskool, keien, or-

ganisch materiaal.

2208: laag, vrij los heterogeen grijzig bruin, lemig zand, vlekjes geelbruine leem + baksteen, kalkmortel, zandsteen, mosselen.

2209: laag, vrij los homogeen donker grijzig bruin, lemig zand, baksteen, houtskool, kalkmortel, keien.

2240: doorsnijding.

2280: laag, vrij los heterogeen donker groenig bruin, fijn zandige leem, vlekken gele leem + baksteen, houtskool, kalkmortel.

2922: doorsnijding.

2923: doorsnijding.

2924: laag, vast, heterogeen licht bruinig geel, leem, vlekken bruinig grijs zand + baksteen, houtskool, verbrande leem, daktegel, keien.

2925: laag, vast, heterogeen donker bruin, zand, vlekjes groenig zand + baksteen, houtskool, kalkmortel, daktegel, kalkzandsteen, mosselen, keien, ijzerzandsteen.

2931: laag, vast, heterogeen bruinig grijs, zand, vlekken groenig zand + baksteen, houtskool, kalkmortel, daktegel, kalkzandsteen, mosselen, keien.

2932: laag, vast heterogeen donker grijzig bruin, humeus zand, vlekken grijze zandige leem + baksteen, houtskool, kalkmortel, verbrande leem, daktegel, keien.

2940: laag, vast heterogeen grijs, zand, vlekken gele leem en groenig zand + baksteen, kalkmortel, daktegel, kalkzandsteen, keien, ijzerzandsteen.

Coupe deel 2

3209: laag, vast heterogeen grijzig zwart, zandige leem + baksteen, houtskool, daktegel, kalkzandsteen, leer.

3435: laag, vast heterogeen bruin, zandig leem, vlekken groen zand en gele leem + baksteen, houtskool, kalkmortel, daktegel, kalkzandsteen.

3436: laag, hard, heterogeen bruin gelaagd, mest + houtskool.

3437: laag, vast heterogeen grijzig zwart, lemig zand + baksteen, houtskool, daktegel, kalkzandsteen, leer.

3438: laag, vast heterogeen gelaagd gele en grijze leem + houtskool.

Grondplan E (afb. 21)

3435: laag, vast heterogeen bruin, zandige leem, vlekken groen zand en gele leem + baksteen, houtskool, kalkmortel, daktegel, kalkzandsteen.

Spoornummers niet vermeld op plan

3214: afgraven van grondplan D naar E.

3681: uitgraven vanaf grondplan E.

4.2.2. Interpretatie

Uit de coupe en de verschillende grondplannen kunnen we een aantal dingen opmaken over het ontstaan van deze structuur en haar stratigrafie. Laag S2275 op de coupe komt overeen met S2285 op grondplan C en kan geïnterpreteerd worden als een 13de-eeuws looppniveau, dat bestond uit aangestampte leem en mest, en dat vermoedelijk samen met de centrale haardplaat (afb. 22) iets ten

22.

oosten hiervan één geheel vormde.¹⁷ De vondsten in deze laag dateren uit de 13de eeuw. Een oudere datering is bovendien niet mogelijk, want het gebouw bevond zich op de vulling van een gracht die aardewerk uit de tweede helft van de 12de of de 13de eeuw bevatte. De aanwezigheid van mest in het vloerniveau doet vermoeden dat we hier niet echt met een woning te maken hebben, maar misschien eerder met een bijgebouw op het achtererf van één van de woningen aan de Parijsstraat.

Tussen 1250 en 1325 werd er in dit vlak een langwerpige kuil uitgegraven. De uitgegraven aarde diende om het nabijgelegen terrein op te hogen (S2271 op de coupe en S1780 op grondplan B). Vanaf het niveau van deze ophoging waren de randen van de kuil versterkt met plaggen (S2272 op de coupe – S2283 op grondplan C). Aanvankelijk werd gedacht dat, voor het graven van de kuil, het terrein eerst opgehoogd was met aarde van een andere plaats, maar dit kon niet verklaren waarom de plaggen vloeiend overliepen in de lagen van de ophoging. Een ophoging met de uitgegraven grond lijkt ons dus meer waarschijnlijk.

Bij de aanleg is de kuil 19m50 lang, 3m25 breed en 2m60 diep en is ze onmiddellijk gebruikt als stortplaats voor lederafval. De enorme hoeveelheid leerresten is wellicht in verband te brengen met de activiteiten van oud-schoenmakers. Het afval bestaat uit niet bruikbare fragmenten en versneden delen van in bulk opgekocht oud le-

der. Verder komen massaal veel snippers voor, deze wijzen op het vervaardigen van 'nieuwe' schoenen uit oud leder en/of het herstellen van versleten schoeisel.

Het grootste deel van de teruggevonden schoendelen is afkomstig van lage, enkelhoge en hoge schoenen met rolknoopsluiting. Kenmerkend zijn enerzijds de dwarse insneden ter hoogte van de wreef, waarin een tong genaaid zit en anderzijds de rolknoop mediaal op de voet. Dit schoentype is vooral populair in de tweede helft van de 13de en de 14de eeuw.

Naast de enorme hoeveelheid leer is er ook gereedschap van de leerbewerker teruggevonden. Een aantal elzen en verder ook een reeks messen met de typische rechthoekige lemmevorm vormen de tastbare getuigen van het schoenmakersambacht.¹⁸

Deze lagen met leerresten zijn in de kuil gestort tijdens de eerste openliggingsfase. Het gaat hier om de lagen S2268, S2932, S2925, S3209, S3435, S3436, S3437, S3438 en alle tot de kuil behorende lagen op de grondplannen D en E.

Nog voor de kuil volledig gevuld was, werden er paaltjes in de vulling geheid waarop men een zandstenen muur bouwde. Hierna vulde men de kuil verder op (S2265, S2266, S2267). Opmerkelijk is dat er in deze lagen bijna geen leerafval meer aangetroffen is. Een korte tijd later werd de uitgraving volledig gedempt met een deel van de oorspronkelijke uitgegraven grond (laag S2264).

---

¹⁷ Dit kon niet met zekerheid gesteld worden omdat de zone tussen beide contexten niet werd opgegraven. Dit zou voor de latere bouwwerken immers problemen opleveren. Er kon wel een sleuf van ongeveer 10m lang aangelegd worden en hierin werd de centrale haardplaat aangetroffen. De aansluitende lagen vertoonden een gelijkenis met de lagen die ten oosten van de leerkuil werden aangetroffen. Vermoedelijk hoorden ze dus samen, ook al kon er geen direct fysiek verband vastgesteld worden.

---

¹⁸ Met dank aan Jan Moens (VIOE). Een deel van de leerresten wordt momenteel onderzocht door Delfien Termote in het kader van een masterverhandeling aan de VUB onder leiding van Prof. Dries Tys.

4.3. Het materiaal

4.3.1. Inleiding

Zoals uit het voorgaande blijkt, zijn er twee fases te herkennen in de vulling van de kuil, een openliggingsfase en een dichtwerpingsfase. Ondanks dat alleen de lagen S2264, S1713, S1715 en S1717¹⁹ met zekerheid kunnen geïnterpreteerd worden als de dichtwerpingsfase werd er toch voor gekozen om de vondsten uit de lagen S2267, S2268, S2269, S2332 en S2335 ook toe te voegen aan deze groep omwille van verschillende redenen. De eerste reden is dat tijdens het maken van het eerste deel van de coupe de vondsten uit deze lagen samen verzameld zijn onder het nummer S2269, de tweede reden is het feit dat al deze lagen ontstaan zijn na de bouw van de zandstenen muur en deze dus als een grens kan beschouwd worden. De derde reden sluit aan bij de vorige in die zin dat er in deze lagen bijna geen leerresten zijn aangetroffen, en dit in tegenstelling tot de lagen van de openliggingsfase. Men moet er bijgevolg wel rekening mee houden dat dit betekent dat in de tellingen een kleine fractie aardewerk uit de openliggingsfase terecht zal gekomen zijn in de tellingen van de dichtwerpingsfase.

4.3.2. De keramiek

4.3.2.1. Inleiding

De onderzochte structuur was een gesloten context en werd omwille van zijn omvang niet volledig opgegraven.²⁰ In totaal werden 770 scherven gerecupereerd,²¹ zowel met de hand uit de verschillende vlak-

¹⁹ Alleen de lagen waarin aardewerk werd aangetroffen worden vanaf nu vermeld.

²⁰ Zie hoger.

²¹ 296 uit de dichtwerpingsfase en 474 uit de openliggingsfase.

ken en de coupe, als met de kraan bij het afgraven van de verschillende niveaus.

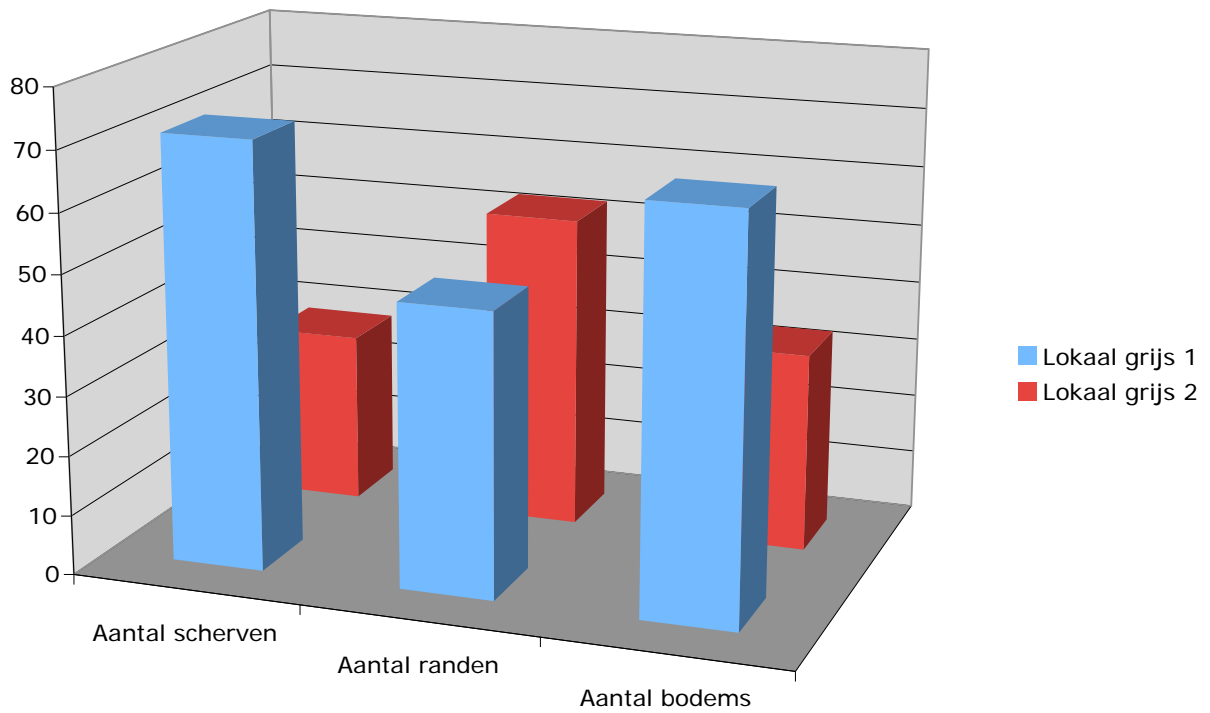
Er werd een kwantificatie gedaan op basis van twee systemen²²: de telling van het aantal scherven enerzijds en de telling van het Minimum Aantal Exemplaren (MAE) anderzijds. Van bepaalde vormensoorten werden alleen maar randen aangetroffen, van andere alleen maar bodems. Daarom werd er een telling van het MAE gemaakt voor zowel de randen als de bodems afzonderlijk. Als van een aardewerksoort alleen wandscherven aanwezig waren, werd hiermee geen rekening gehouden in de telling van het MAE van de randen of de bodems. Deze twee tellingen zijn immers niet te combineren. Anders bestaat het gevaar dat er dubbel geteld wordt. Voor de bodemfragmenten was er bovendien een bijkomend probleem dat ze vaak niet aan één bepaalde vorm, maar aan meerdere vormen toegeschreven kunnen worden.

Scherven uit de verschillende pakketten konden niet aan elkaar gepast worden op enkele uitzonderingen na.²³ Er werd slechts één archeologisch volledig individu opgegraven. Dit had waarschijnlijk te maken met de aard van de context. Het ging hierbij hoogstwaarschijnlijk om een secundaire depositie of indirecte dump. Dit wil zeggen dat materiaal van verschillende herkomst en gebruik naar een centrale plaats wordt gebracht, door elkaar geraakt en dan gedumpt wordt. Dit leidt tot een homogeen karakter en heeft tot gevolg dat weinig fragmenten zullen passen in tegenstelling tot bijvoorbeeld het aardewerk uit een beerput dat onmiddellijk wordt gedumpt op of in de buurt van de plaats van ge-

²² De Groote 1993: 376.

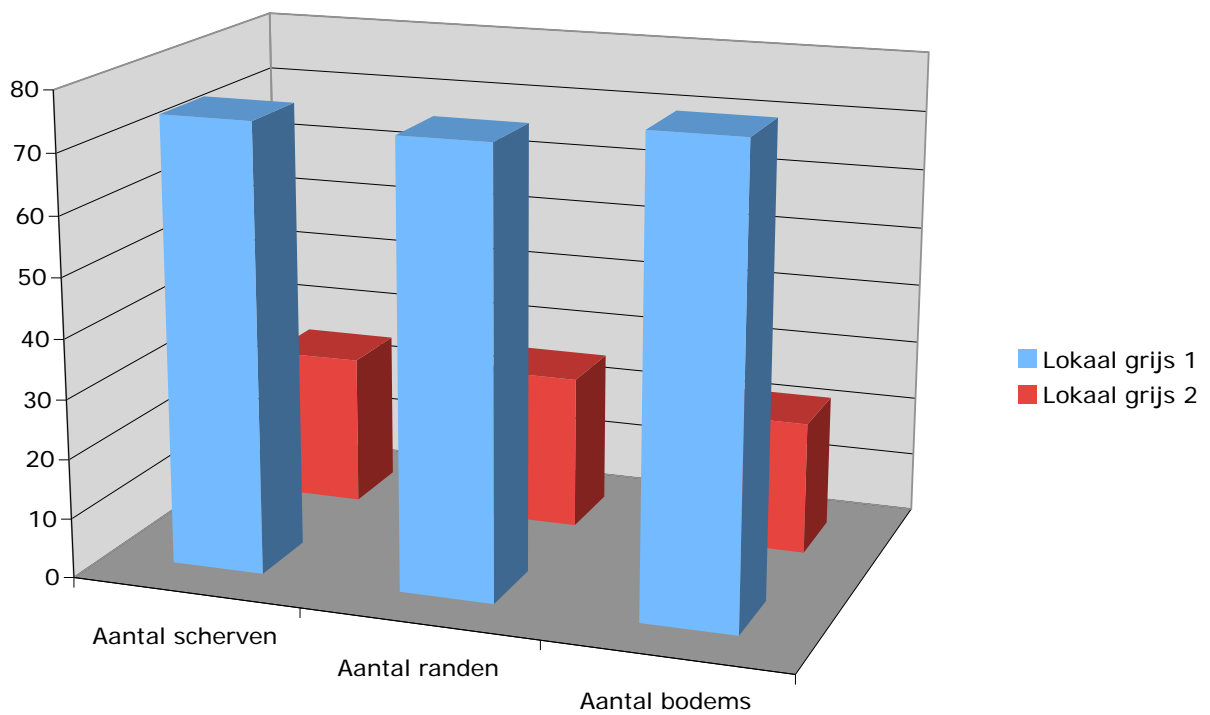
²³ Het gaat hierbij dan vooral om scherven uit de niet op plan vermelde contextnummers, dit zijn de pakketten die met de kraan afgegraven worden, die aan scherven uit het vlak of de coupe gepast konden worden.

Dichtwerpingsfase: verhouding tussen groep 1 en 2 in het grijs aardewerk

23.

Gebruiksfase: verhouding tussen groep 1 en 2 in het grijs aardewerk

24.

bruik.²⁴

Doordat tijdens de opgraving al een onderscheid kon gemaakt worden tussen de openliggingsfase enerzijds en de dichtwerpingsfase anderzijds werd er ook voor gekozen om deze tweedeling te behouden in de bespreking van het aardewerk. Bovendien is het mogelijk dat er een tijdsverschil op te merken is tussen de twee pakketten.

Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen grijs, rood en hoogversierd aardewerk van lokale of regionale herkomst enerzijds en importproducten uit het Maasland, het Rijngebied en het Eifelgebied anderzijds.

4.3.2.2. Het aardewerk van lokale of regionale herkomst

De algemene technische kenmerken²⁵

Het aardewerk van lokale of regionale oorsprong heeft een grote technische eenvormigheid. De potten zijn gevormd op een sneldraaiend pottenbakkerswiel. Op basis van de baksels kunnen we het onderverdelen in twee technische groepen. Groep 1 heeft een matig fijne, regelmatig verspreide en dichte tot zeer dichte zandverschraling.²⁶ Het oppervlak van dit aardewerk voelt ruw aan. Een tweede groep wordt gekenmerkt door een fijne, regelmatig verspreide en dichte zandverschraling. De oppervlakte van deze groep voelt glad aan. De kleur van het reducerend gebakken aardewerk gaat van lichtgrijs over volgrijs tot donkergrijs.

Op een enkele uitzondering, van een licht ingedrukte radstempel of een golvende

kamstreepversiering na, is het steeds onversierd.

Als we gaan kijken naar de verhouding tussen de twee groepen dan kunnen we duidelijk zien dat groep 1 ongeveer een aandeel van 75 % heeft in het totaal van het grijze aardewerk terwijl groep 2 veel minder vertegenwoordigd is met slechts 25 % van het totaal. Dit is zo in zowel de gebruiks- als de dichtwerpingsfase. Het eerder afwijkende percentage van het MAE van de randen in de dichtwerpingsfase is te wijten aan een te klein aantal scherven (19) waarop de berekening gebaseerd is (afb. 23-24).

Op basis van de technische kenmerken kunnen we groep 2 beschouwen als het typische laatmiddeleeuwse fijnverschaald baksel dat vanaf de 13de, maar vooral vanaf de 14de eeuw algemeen zal worden in heel huidig Vlaanderen. Groep 1 kan beschouwd worden als een overgangsgroep die nog geworteld zit in een oudere traditie van iets grovere verschraling.

In zowel de gebruiks- als de dichtwerpingsfase bedraagt het aandeel van het grijze aardewerk ca. 75 % ten opzichte van ca. 25 % voor het oxiderend gebakken aardewerk binnen de groep van aardewerk van lokale of regionale herkomst (afb. 25-26).

Bij het oxiderend gebakken aardewerk hebben alle scherven een matig fijne, regelmatig verspreide en dichte tot zeer dichte zandverschraling. Het aardewerk heeft hoofdzakelijk een oranje-rood baksel. De dikkere fragmenten hebben een groenig grijze kern, veroorzaakt door een te korte zuurstofrijke bakking.²⁷ Het opper-

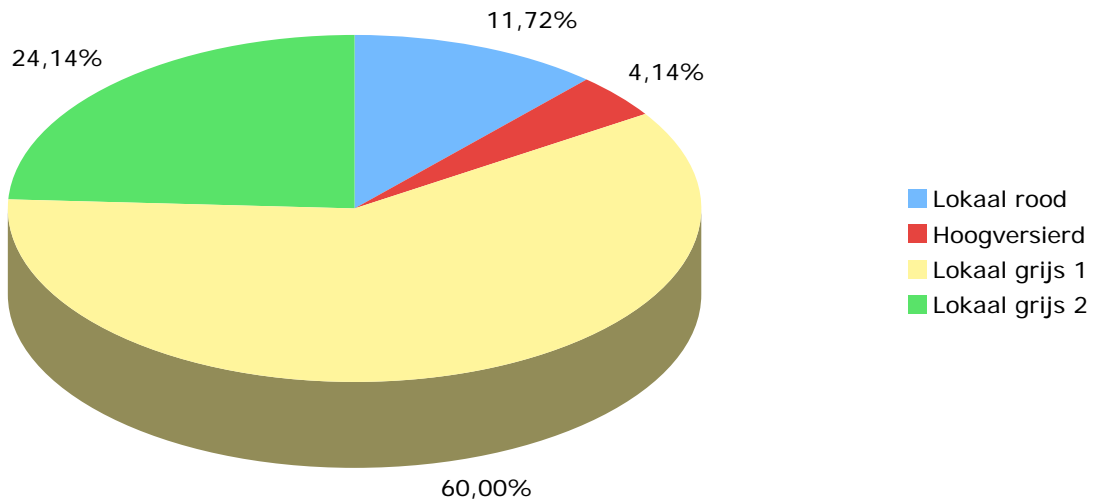
²⁴ Zie ook Kaneda, Van Genabeek en De Ridder 2002: 30.

²⁵ De Groote 2008: 2.2 (in druk).

²⁶ De Groote 2008: 2.2.2.2 (in druk).

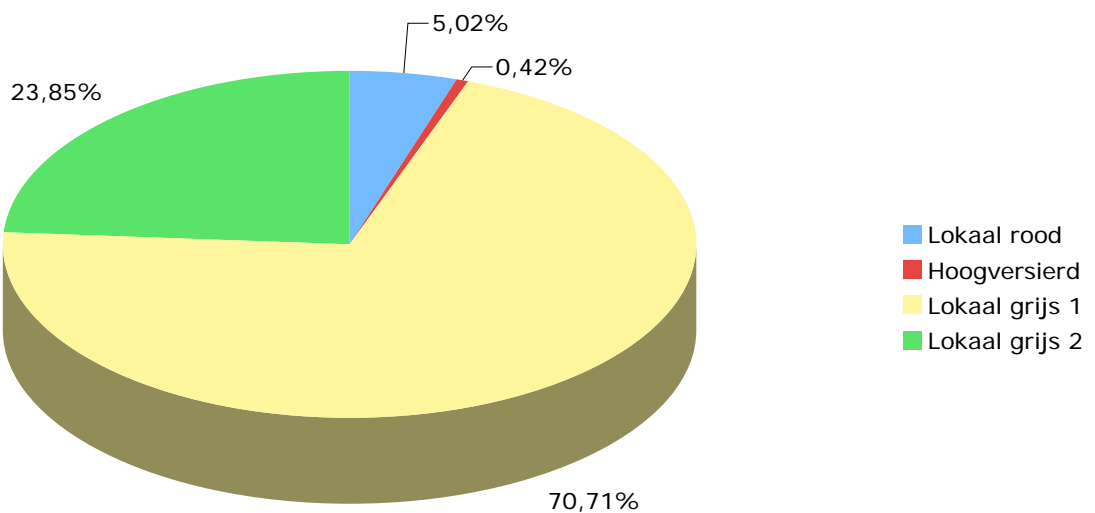
²⁷ De Groote et al. 2004: 309.

Dichtwerpingsfase: verhouding tussen de verschillende groepen lokaal aardewerk (aantal scherven)

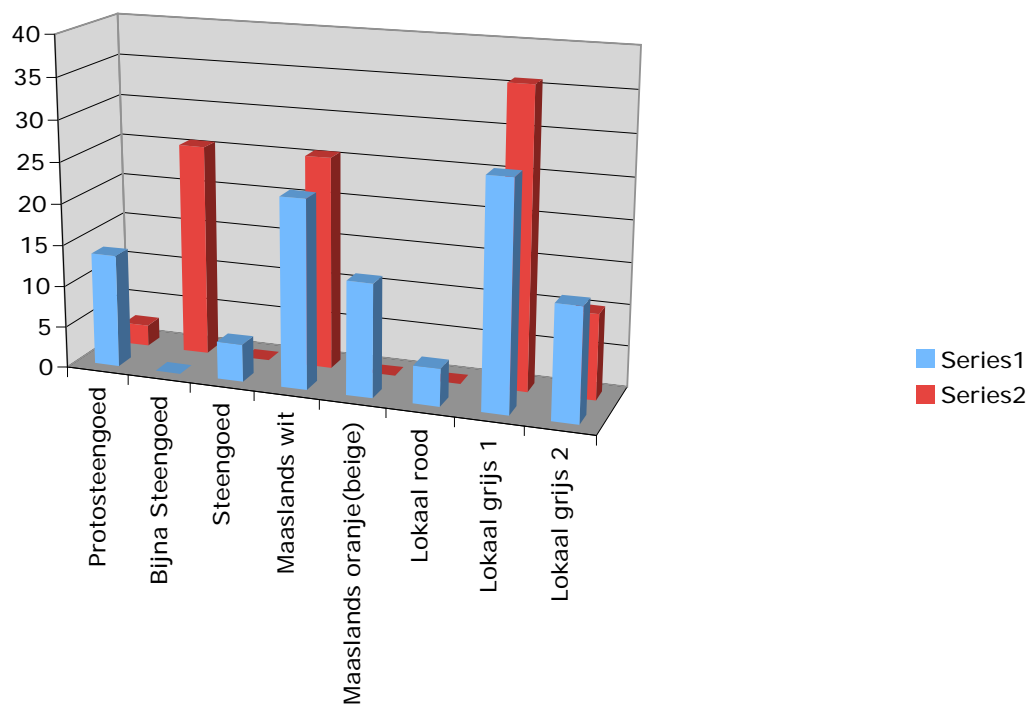
25.

Gebruiksfase: verhouding tussen de verschillende groepen lokaal aardewerk (aantal scherven)

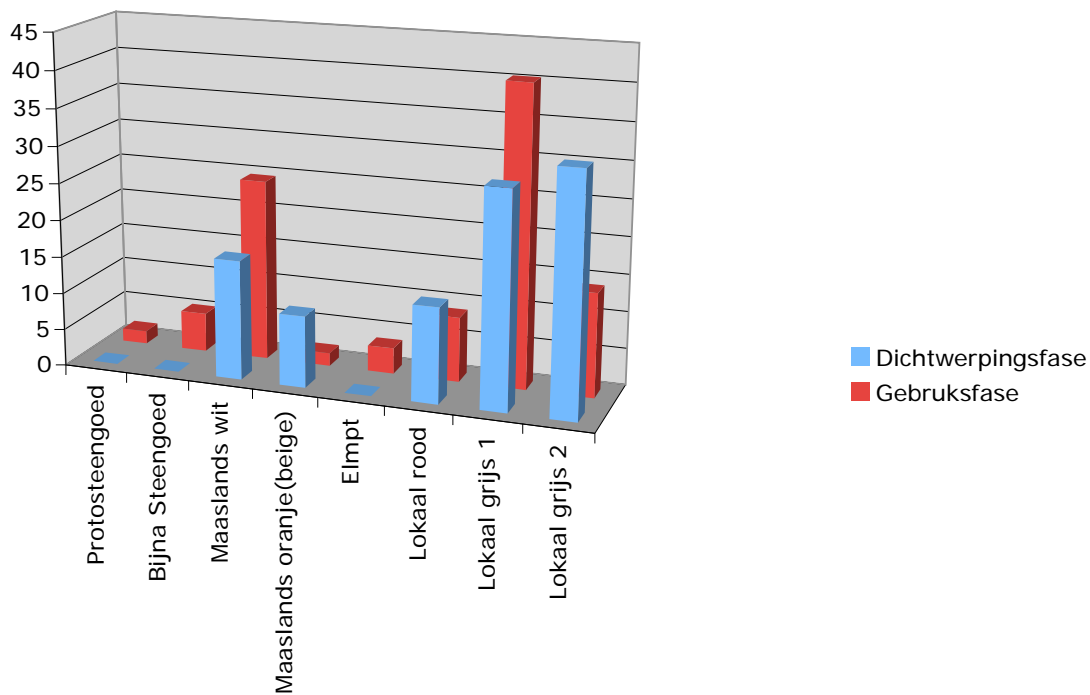
26.

Verhouding tussen de verschillende aardewerkgroepen
(aantal bodems)

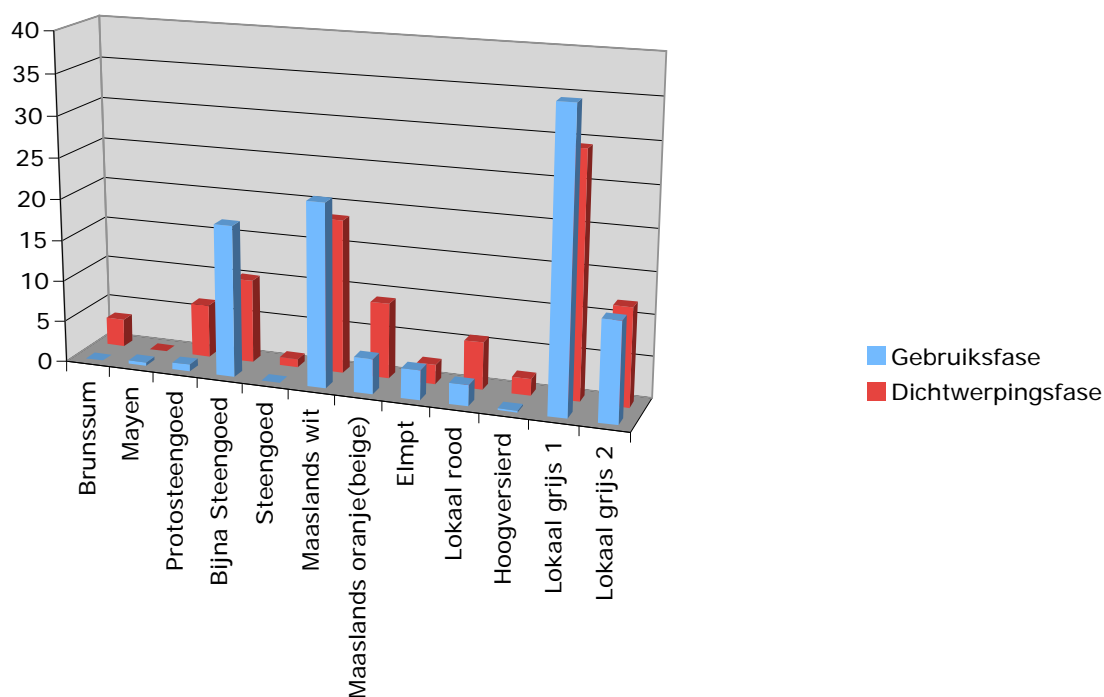
27.

Verhouding tussen de verschillende aardewerkgroepen
(aantal randen)

28.

Verhouding tussen de verschillende aardewerkgroepen (aantal scherven)

29.

	Toewerpen	Openliggen
Brunssum	0	0
Mayen	0	0
Protosteengoed	13,64	2,56
Bijna Steengoed	0	25,64
Steengoed	4,55	0
Maaslands wit	22,73	25,64
Maaslands rood	13,64	0
Elmpt	0	0
Lokaal rood	4,55	0
Hoogversierd	0	0
Lokaal grijs 1	27,27	35,9
Lokaal grijs 2	13,64	10,26
Totaal	100,02	100

30.

	Openliggen	Toewerpen
Brunssum	0	3,38
Mayen	0,43	0
Protosteengoed	0,84	6,42
Bijna Steengoed	18,35	10,14
Steengoed	0	1,01
Maaslands wit	22,15	18,58
Maaslands rood	4,23	9,13
Elmpt	3,59	2,36
Lokaal rood	2,53	5,74
Hoogversierd	0,21	2,03
Lokaal grijs 1	35,65	29,39
Lokaal grijs 2	12,02	11,82
Totaal	100	100

32.

	Toewerpen	Openliggen
Brunssum	0	0
Mayen	0	0
Protosteengoed	0	1,75
Bijna Steengoed	0	5,26
Steengoed	0	0
Maaslands wit	16,13	24,57
Maaslands rood	9,68	1,75
Elmpt	0	3,51
Lokaal rood	12,9	8,77
Hoogversierd	0	0
Lokaal grijs 1	29,03	40,36
Lokaal grijs 2	32,26	14,03
Totaal	100	100

31.

vlak is meestal gedeeltelijk bedekt met loodglazuur.

Een aparte groep binnen het rood oxide-rend gebakken aardewerk is het hoogversierd aardewerk. Deze vormen zijn versierd met opgelegde slijblijnen, wit slijb met een geel lood- of groen koperglazuur.²⁸

Een vergelijking van onderstaande vormtypes gebeurde, wegens het ontbreken van goed gedateerd vergelijkingsmateriaal uit Leuvense contexten, met vondsten uit het voormalige graafschap Vlaanderen en het hertogdom Brabant. Meer bepaald werd er gezocht naar vergelijkingsmateriaal in Brussel²⁹, Aalst³⁰ en Mechelen³¹. Uit eerdere onderzoeken blijkt immers dat in de tweede helft van de 13de en de eerste helft van de 14de eeuw in deze streken de vormen typologisch sterk bij elkaar aanleunen.³² Ook werd er gekeken naar gelijkenissen met productieafval uit Tongeren³³ en Tienen³⁴.

Grijs, reducerend gebakken aardewerk

(afb. 27-32)

In de dichtwerpingsfase bedraagt het grijs, reducerend gebakken aardewerk 41,21 % (122 scherven) en in de openliggingsfase 47,67 % van het aantal scherven (226 scherven). Het minimum aantal exemplaren van de bodems bedraagt 40,91 % voor de dichtwerpingsfase en 46,16 % voor de openliggingsfase. Het MAE van de randen

vertoont een andere percentage, 61,29 % in de dichtwerpingsfase en 54,39 % in de openliggingsfase. Het feit dat het MAE van de randen veel hoger ligt dan dat van de telling van de scherven of de bodems is te wijten aan het feit dat er in de andere aardewerkgroepen (proto-steengoed, bijna steengoed,...) bijna geen randen aangetroffen zijn. Deze gelijkaardige verhouding tussen MAE en aantal scherven toont trouwens aan dat het om een secundaire depositie gaat.

*** Dichtwerpingsfase**

Zes vormengroepen kunnen onderscheiden worden. Kogel- en/of tuitpotten, kookkannen en teilen dienen voornamelijk voor de bereiding van voedsel, kruiken voor de opslag van goederen en kannen zijn gebruikt als drink- en schenkgerei. Kommen werden zowel gebruikt voor de opslag, bereiding of opdienen van voedsel.

Eén fragment is met zekerheid aan een tuitpot toe te wijzen (tekening 21). Het gaat om een tuit met een op de top verdikte en naar buiten afgeschuinde rand. De andere randen van kogelpotten zijn onder te verdelen in vijf groepen. Een eerste type (tekening 30) heeft een zware, bovenaan afgeplatte, rand met haaks uitstaande en afgeronde lip. Dit type is gekend van vondsten in Aalst³⁵ en Brussel³⁶. Een tweede type (tekening 31) heeft een zware, haaks uitgeploide, rand met afgeplatte top en afgeronde lip. Ook dit type werd aangetroffen in Aalst³⁷. Type 3 en 4 leunen dicht bij elkaar aan. Type 3 heeft een uitstaande (tekening 33-34) of omgeploide

²⁸ De Groote et al. 2004: 310.

²⁹ De Poorter 1995; Diekmann 1997 en Degré 1995.

³⁰ De Groote en Moens 1995; Pieters, De Groote, Eryvynck en Callebaut 1999.

³¹ Troubleyn 1997.

³² De Groote en Moens 1995: 109.

³³ De Boe 1981.

³⁴ De Poorter 2001.

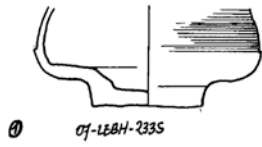
³⁵ De Groote en Moens 1995: p108, fig.23/11. (datering: 13B-14A)

³⁶ De Poorter 1995: p48, fig.24/7. (datering: 13b-14A)

³⁷ De Groote en Moens 1995: p108, fig.23/5. (datering: 13B-14A)

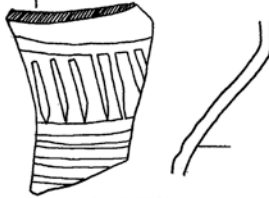
VOEWERPEN

ECHT STEENGOED

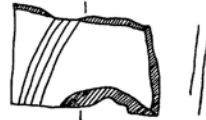
① 07-LEBH-2335

BRUNSBUM-SCHINVELD

② 07-LEBH-2269

HOOGVEERD AARDWERK

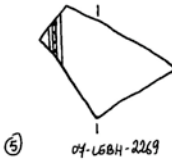
⑥ 07-LEBH-2269

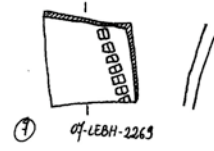
③ 07-LEBH-2269

④ 07-LEBH-2269

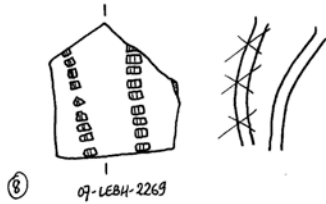

⑤ 07-LEBH-2269

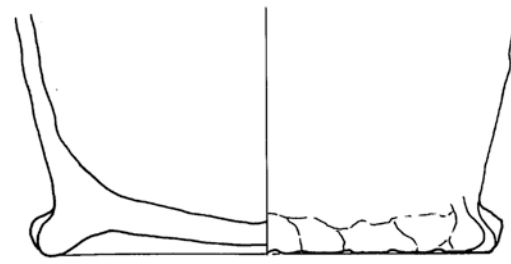

⑦ 07-LEBH-2269

PROTOSTEENGOED

⑧ 07-LEBH-2269

⑨ 07-LEBH-2269

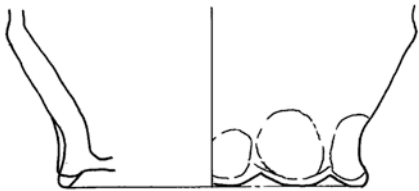

10 07-LEBH-2269

33.

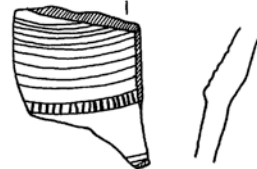
BIJNA STEENGOED

⑪ 07-LEBH-2269

⑫ 07-LEBH-2269

⑬ 07-LEBH-2269

⑭ 07-LEBH-2269

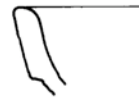
LOKAAL ROOD

⑮ 07-LEBH-2269

⑱ 07-LEBH-2269

⑯ 07-LEBH-2335

⑰ 07-LEBH-2269

⑲ 07-LEBH-2269

LOKAAL GRIJS

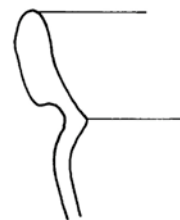
⑳ 07-LEBH-2269

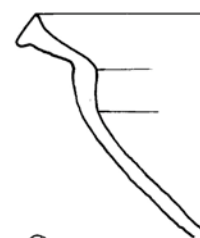
㉑ 07-LEBH-2269

㉒ 07-LEBH-2269

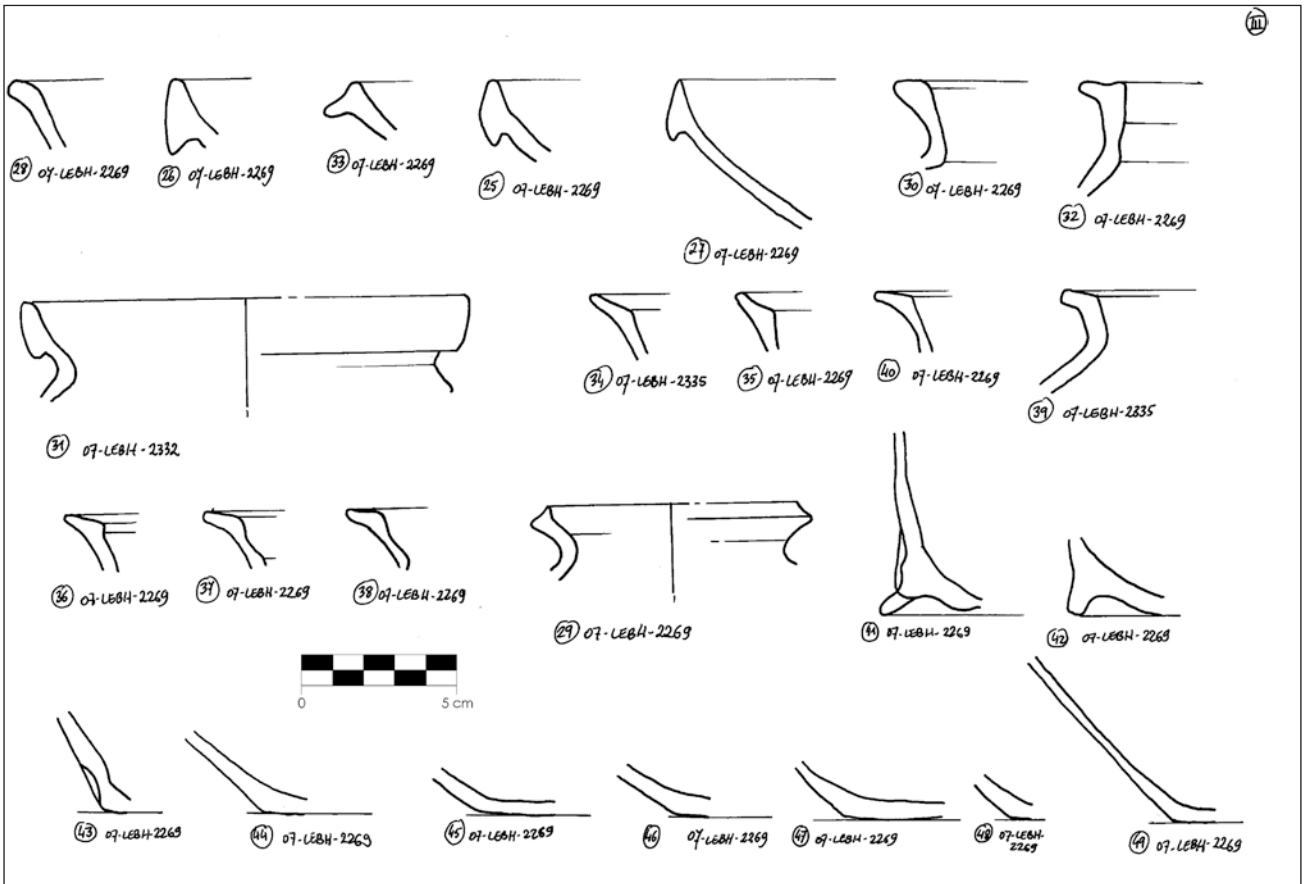
㉓ 07-LEBH-2335

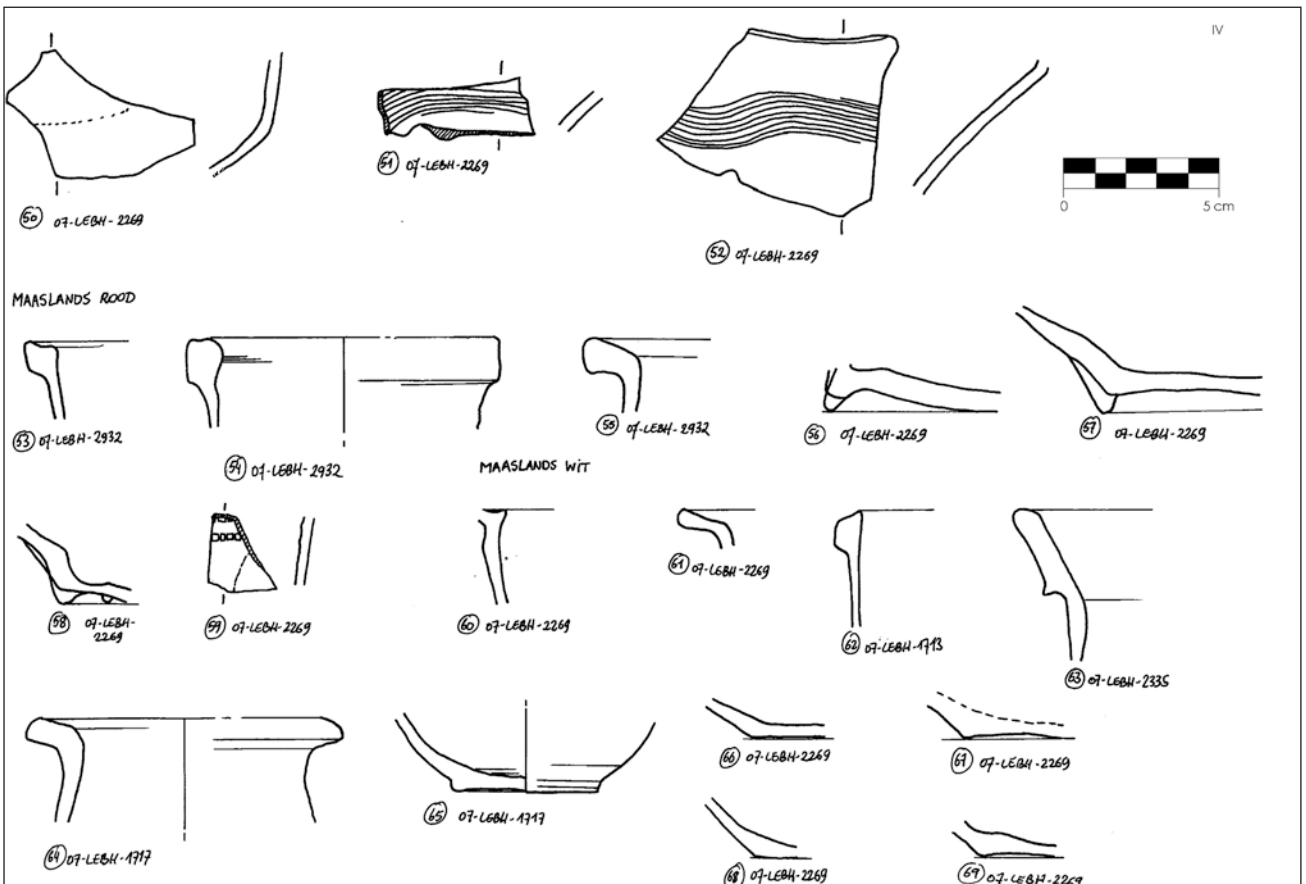
㉔ 07-LEBH-2335

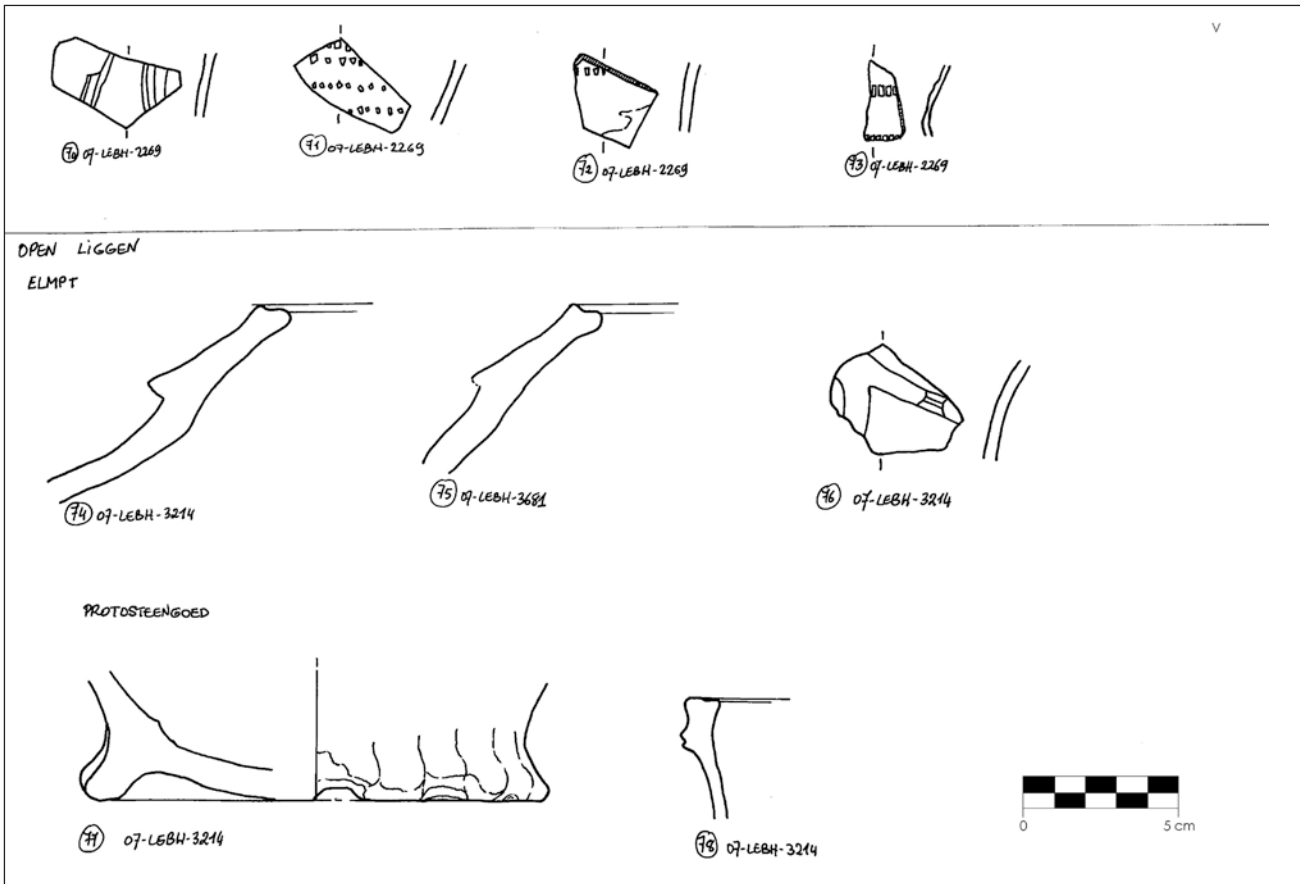
34.

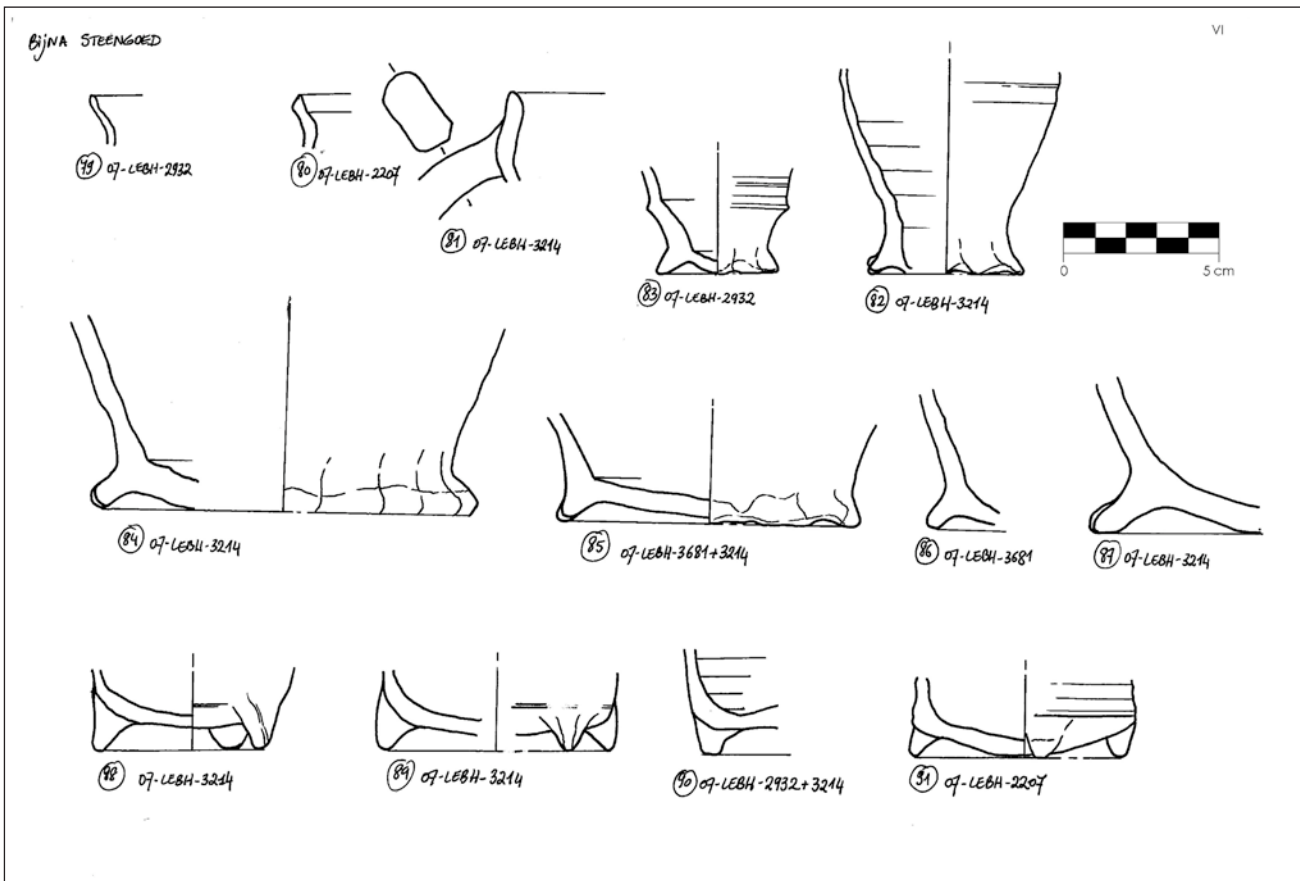
35.

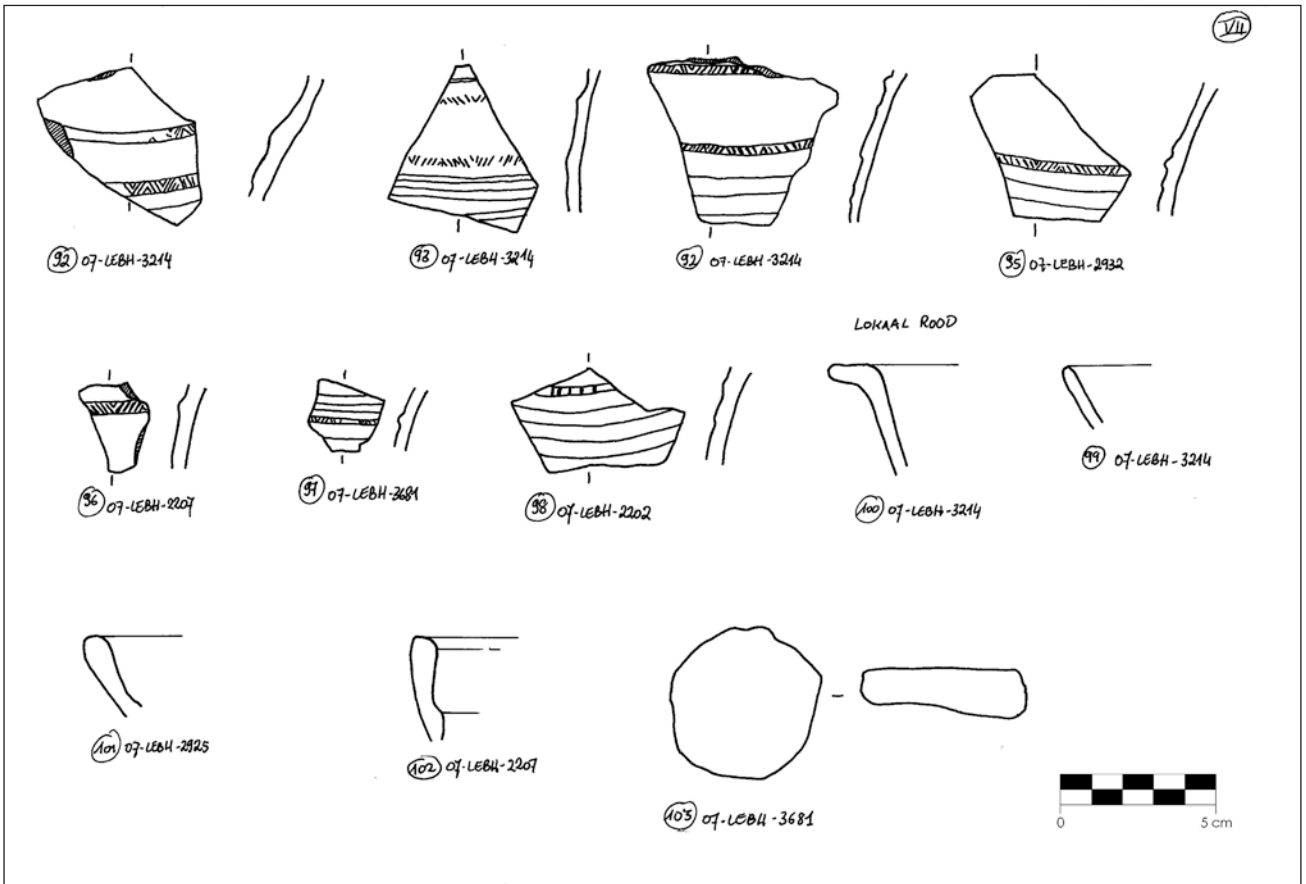
36

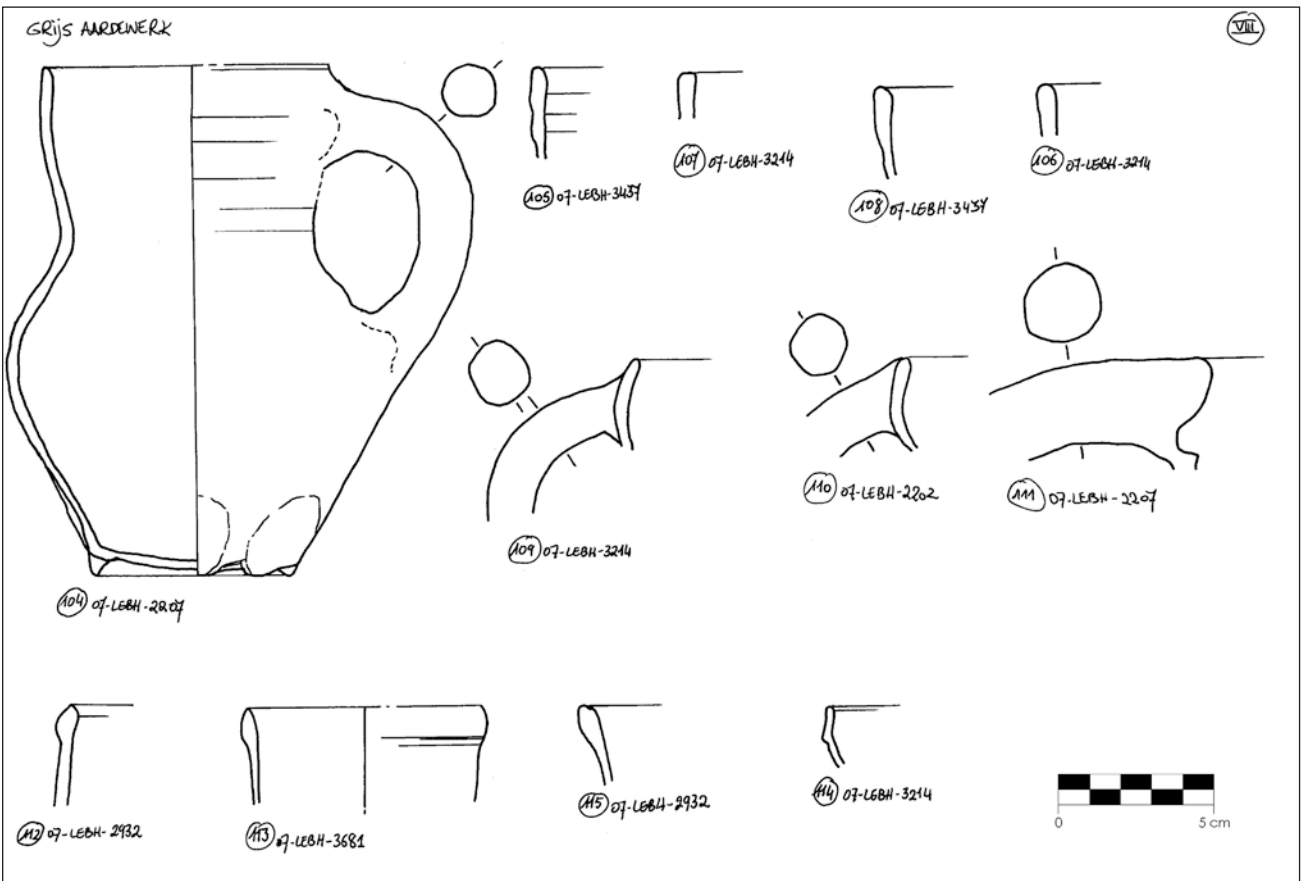
37.

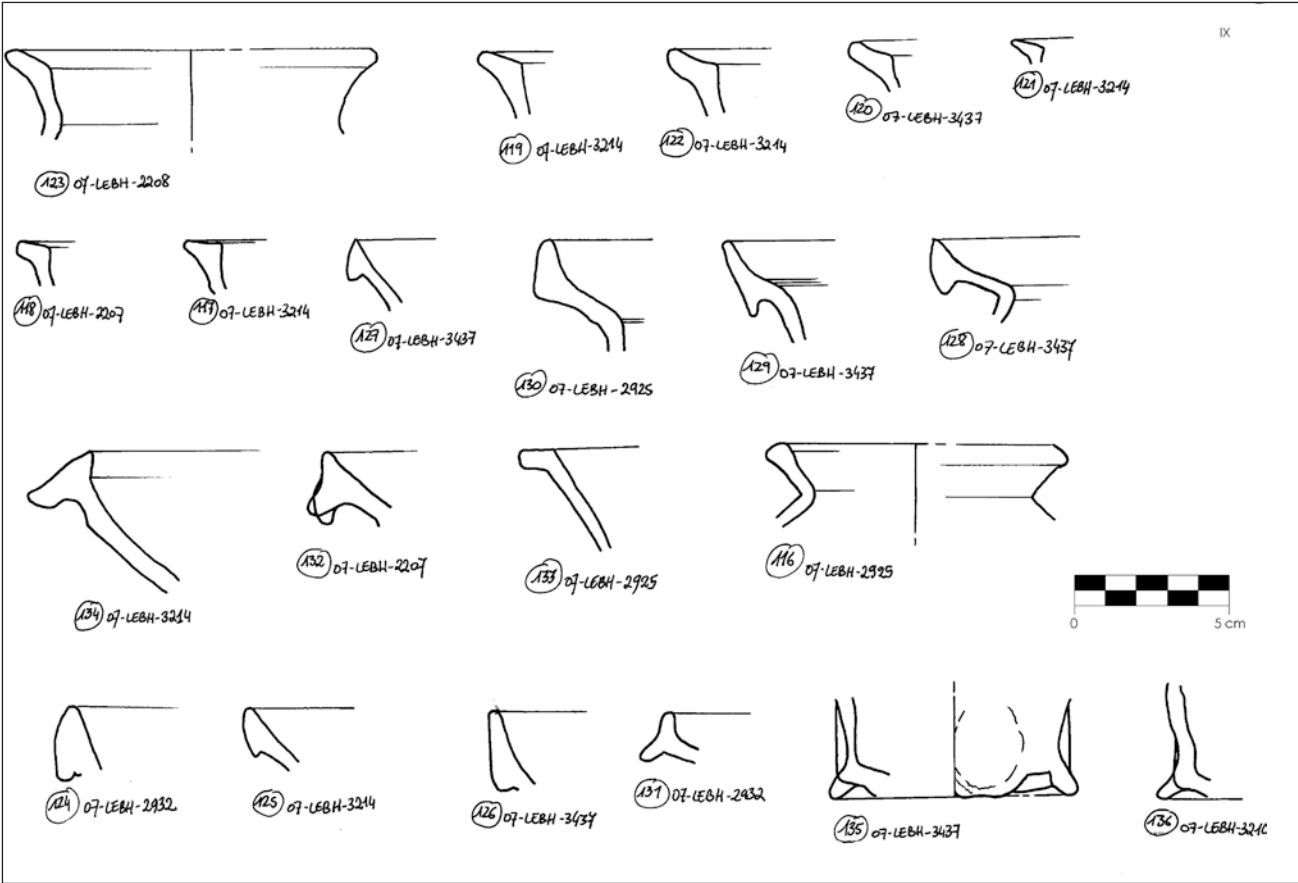
38.

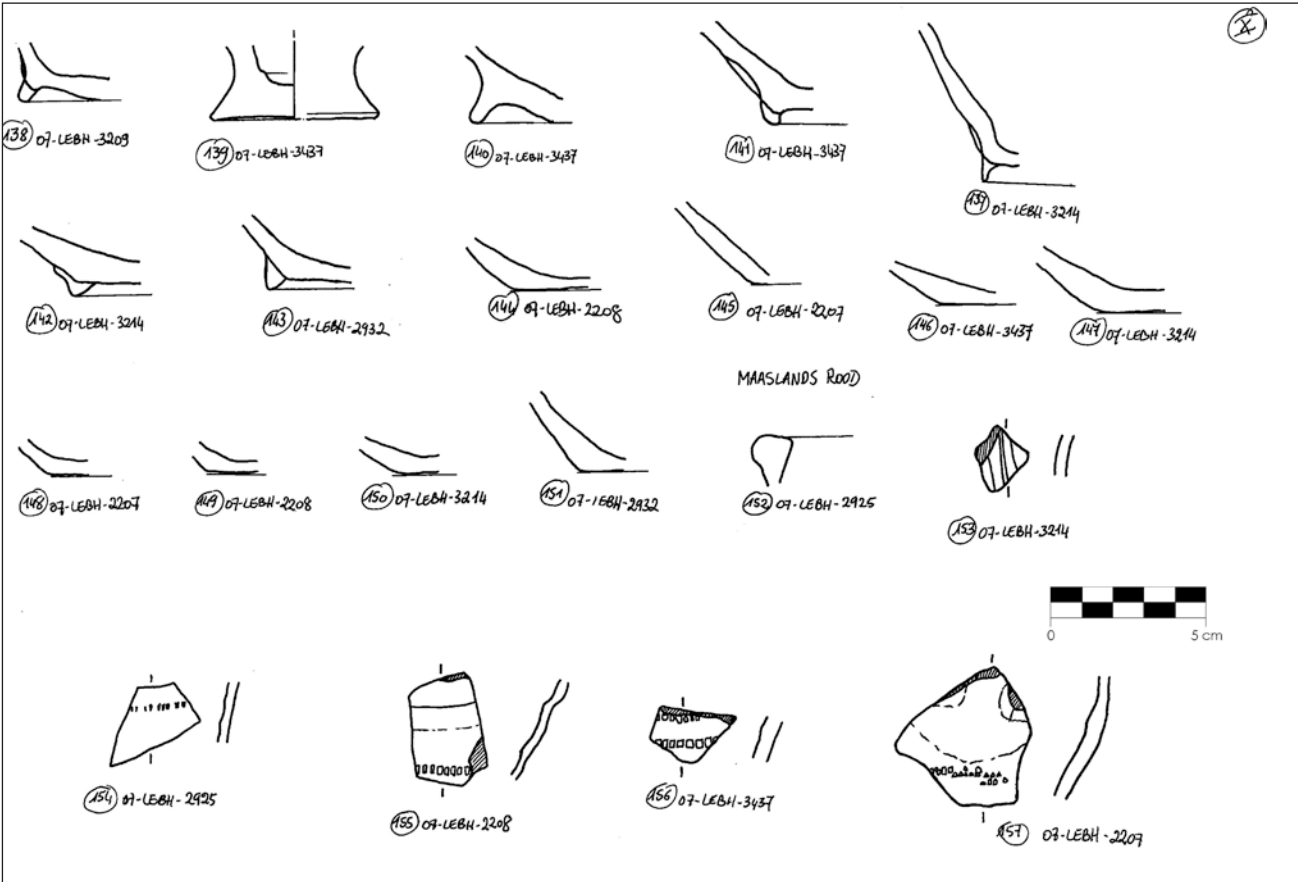
39.

40.

41.

42.

rand (tekening 35-36) met afgeronde lip, type 4 (tekening 37-39) heeft dit ook, maar is bovendien voorzien van een uitgesproken dekselgeul. Van beide types werden zowel in Aalst³⁸, Mechelen³⁹ als Brussel⁴⁰ gelijkaardige voorbeelden opgegraven. Een laatste type (tekening 32) heeft een ondersneden bandvormige rand die bovenaan spits toeloopt. Ook in Brussel⁴¹ kunnen we een dergelijk randtype aantreffen. Eén fragment (tekening 40) behoort mogelijk tot een kogelpot, maar kan ook afkomstig zijn van een kookkan. Deze rand heeft bovenaan een afgeplatte rand met een naar buiten verdikte en afgeronde top en wordt ook in Brussel⁴² gevonden. Verschillende fragmenten van lensbodems, al (tekening 43) dan niet (tekening 44-49) met standvinnen kunnen zowel aan kogelpotten, kookkannen, kommen of teilen toegeschreven worden.

Slechts twee randtypes behoren met zekerheid tot de groep van de teilen. Een eerste type (tekening 28) heeft een bandvormige rand met afgeronde top en sterk geprononceerde, onderaan afgeplatte, doorn. Een tweede type (tekening 29) heeft eveneens een bandvormige rand, maar met spitse top en sterk geprononceerde doorn. Voor beide randen kan er in Brussel⁴³ vergelijkingsmateriaal gevonden worden. Twee andere randtypes kun-

---

³⁸ type 3: De Groote en Moens 1995: p108, fig.23/6. (datering: 13B-14A); type 4: De Groote en Moens 1995: p108, fig.23/4. (datering: 13B-14A)

³⁹ type 3: Troubleyn 2007: p186, fig.2.2. (datering: 13a); Troubleyn 2007: p188, fig.4.1/3/4. (datering: 13b-13d); type 4: Troubleyn 2007: p188, fig.4.2. (datering: 13b-13d); Troubleyn 2007: p194, fig.7.3/4. (datering: 13d)

⁴⁰ type 3: Diekmann 1997: p29, fig.21.10/11. (datering: 13B); type 4: Diekmann 1997: p29, fig.21.7. (datering: 13B)

⁴¹ De Poorter 1995: p46, fig. 21.8. (datering: 13-14A)

⁴² De Poorter 1995: p48, fig.24.8. (datering: 13b-14A) en De Poorter 1995: p54, fig.31.7. (datering: 13B-14A)

⁴³ type 1: Diekmann 1997: p33, fig.26.51. (datering: 14); type 2: De Poorter 1995: p55, fig.32.44. (datering: 13B-14A)

nen niet met zekerheid aan de teilen worden toegeschreven. Ze kunnen ook tot de kommen behoren. Ondanks dat een teil zich duidelijk onderscheidt van een gewone kom door zijn wijde, diepe schaalvorm, de afwezigheid van een halspartij en de geprofileerde bandvormige rand met een brede, door middel van een hulpstuk uitgeduwde gietopening⁴⁴, kan door de geringe omvang van de rand hierover geen uitspraak gedaan worden. Het eerste type (tekening 26) heeft een bandvormige rand met afgeronde top en sterk geprononceerde doorn. De tweede rand (tekening 27) is een naar buiten omgeplooid rand met puntige top en afgeronde lip.

De kommen zijn onder te verdelen in drie types. Het eerste randtype (tekening 25) heeft een uitstaande verdikte rand met afgeronde top. Van dit type werd in Aalst⁴⁵ ook een exemplaar aangetroffen. De twee andere types hebben een sterk ingesnoerde hals met enerzijds (tekening 23) een brede bandvormige rand met afgeronde top en anderzijds (tekening 24) een uitstaande, verdikte en op de top naar buiten afgeschuinde en afgeplatte rand. Alleen voor nummer 23 kon in Brussel⁴⁶ vergelijkingsmateriaal gevonden worden.

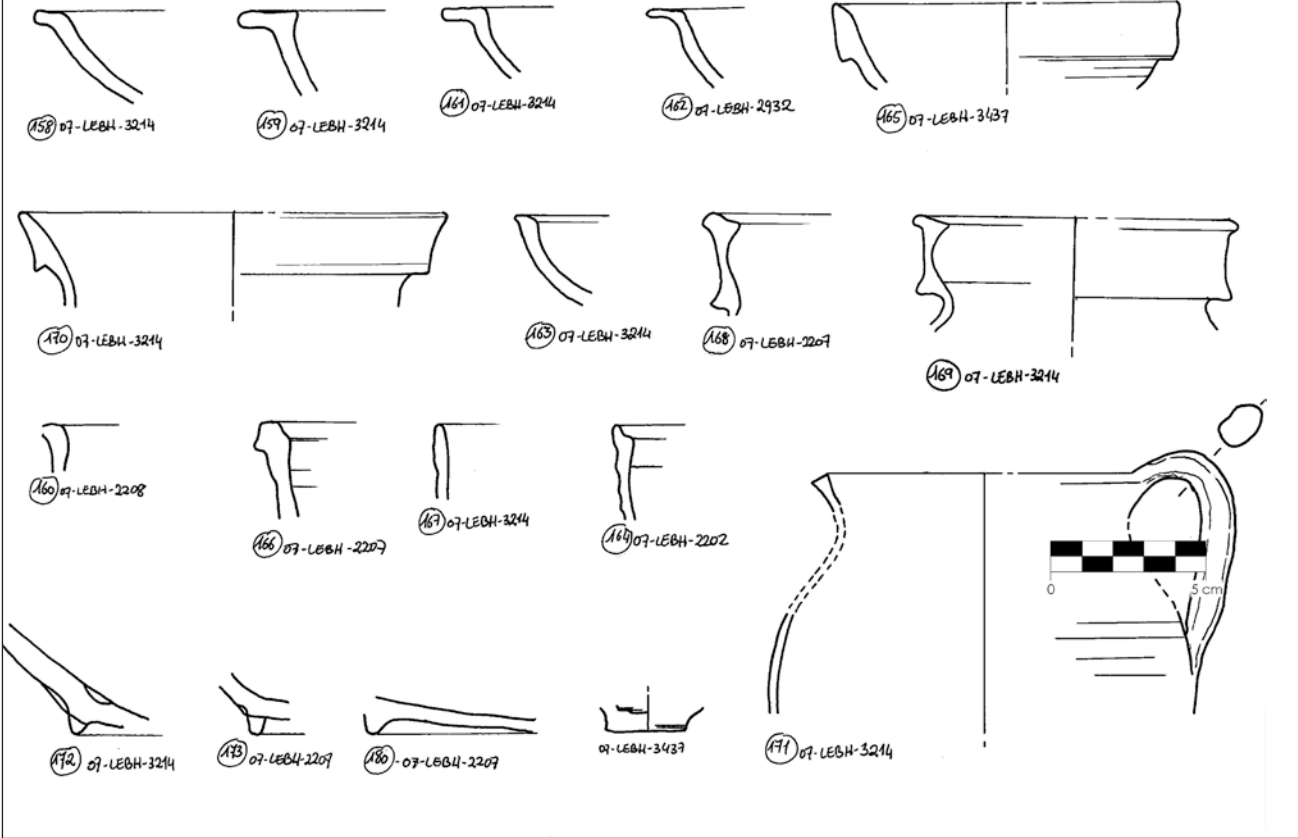
Van de groep van de kruiken is maar 1 randfragment (tekening 22) aangetroffen in de dichtwerpingsfase. Het gaat om een rechte rand met verdikte buitenlip. Deze kan beschouwd worden als een imitatie van Maaslandse tegenhangers. Vergelijkbare vondsten werden aangetroffen

---

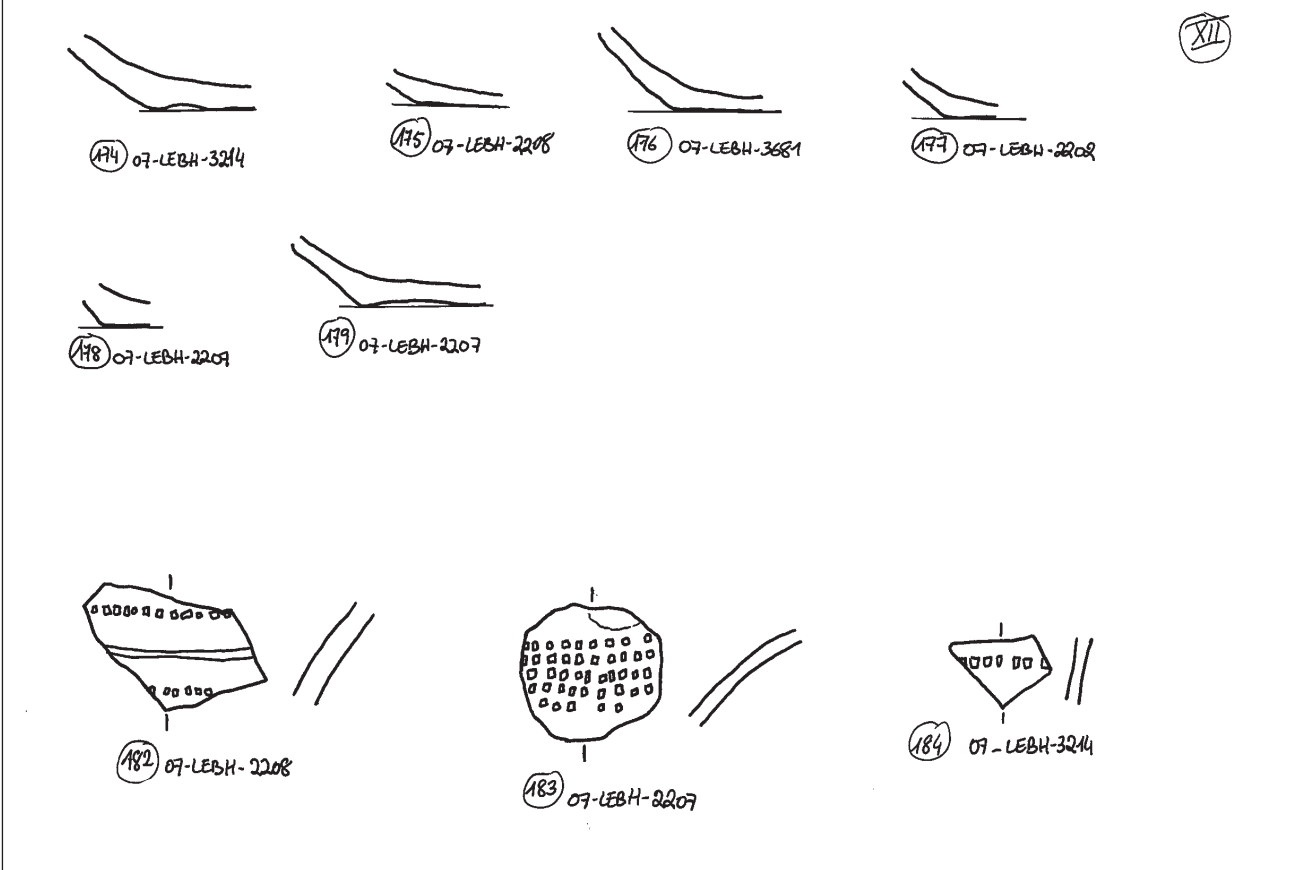
⁴⁴ De Groote 2004: 313.

⁴⁵ De Groote en Moens 1995: p110, fig.25.4. (datering: 13B-14A)

⁴⁶ Diekmann 1997: p 30, fig.22.16. (datering: 13B); Degré 1995: p90, fig.66.250. (datering: 14); De Poorter 1995: p48, fig.24.17. (datering: 13b-14A)

43.

44.

in Mechelen⁴⁷ en Tienen⁴⁸. Drie versierde fragmenten behoren ook toe aan kruiken. Het gaat enerzijds om een licht ingedrukte radstempel (tekening 50) en anderzijds om een golvende kamstreepversiering (tekening 51-52). Eén fragment van een lensbodem (tekening 42) met één bewaarde meerledige standvin behoort toe aan een kruik of een kom.

Eén bodemfragment, (tekening 41) bestaande uit een standring van uitgeknepen voetjes en een lensbodem, kan toegeschreven worden aan een kan.

* Openliggingsfase

Ook in de openliggingsfase kunnen dezelfde zes vormgroepen als in de dichtwerpingsfase onderscheiden worden.

Ook de verschillende types uit de dichtwerpingsfase komen gedeeltelijk terug in de openliggingsfase. Zo is te zien dat er bij de kogelpotten een opdeling kan gemaakt worden in type 3 (tekening 117 en 120) en 4 (tekening 116, 118, 119, 121 en 122) van de dichtwerpingsfase. Randfragment 123 kan zowel aan een kogelpot of een kom toebehoren. Het gaat hier om een niet ondersneden rand met driehoekige doorsnede op een uitstaande hals. Er is eveneens een randfragment (tekening 130) aanwezig dat eerder afkomstig lijkt van een kookkan dan van een kogelpot. Het gaat om een eenvoudige, op de top licht afgeplatte en licht verdikte, rand met afgeronde hoeken op een uitstaande hals. Gelijkaardige voorbeelden zijn aangetroffen in Brussel⁴⁹ en Tongeren⁵⁰. Verschillende

fragmenten van lensbodems, al (tekening 139-143) dan niet (tekening 144-151) met standvinnen kunnen zowel aan kogelpotten, kookkannen, kommen of teilen toegeschreven worden.

Bij de teilen is er ook één type dat overeenkomt met het eerste type van de teilen in de dichtwerpingsfase (tekening 124). Verder zijn er nog drie andere vormen te onderscheiden waarvan twee met bandvormige rand en één met sikkelvormige rand. De eerste⁵¹, (tekening 132) met bandvormige rand, heeft een afgeronde top en geprononceerde doorn, de tweede (tekening 133) is breed en heeft een vrij spitse top en een weinig geprononceerde en afgeronde doorn. Een speciale rand heeft een verlengde afgeronde onderlip en een afgeronde bovenlip (tekening 134).

Bij de kommen kunnen in de openliggingsfase 6 types onderscheiden worden, waarvan drie met sikkelvormige rand. De eerste sikkelvormige rand (tekening 124) heeft een verlengde bovenlip en een dekselgeul. Ook de tweede (tekening 125) heeft een verlengde bovenlip, maar met een sterk ondersneden onderlip. Dit type komt ook voor in Brussel⁵². De laatste sikkelvormige rand (tekening 126) heeft een vrij spitse top en een ondersneden, afgeronde onderlip.

De drie andere komvormen zijn totaal verschillend. De eerste (tekening 127) heeft een uitstaande, verdikte en op de top naar buiten afgeschuinde en afgeplatte rand. De tweede (tekening 128) heeft een naar buiten omgeplooid rand met afgeronde top en lip en is voorzien van duimindrukken. Het laatste type (tekening 129)

⁴⁷ Troubleyn 2007: p186, fig.1.1. (datering: 13a)

⁴⁸ De Poorter 2001: p211, fig.5.5. (datering: 13B-14A) type hier wel uitgevoerd in rood, oxiderend gebakken aardewerk.

⁴⁹ De Poorter 1995: p54, fig.31.13. (datering: 13B-14A)

⁵⁰ De Boe 1981: p77, fig.36.6. (datering: rond 1300)

⁵¹ Vergelijkingsmateriaal kan gevonden worden in Brussel: De Poorter 1995: p55, fig.32.44/47. (datering: 13B-14A)

⁵² De Poorter 1995: p55, fig.32.34. (datering: 13B-14A)

bestaat uit een naar buiten geknikte en verdikte rand met afgeronde top. Deze laatste heeft geen insnoering ter hoogte van de hals in tegenstelling tot de andere beschreven komtypes. Voor deze laatste rand bestaat er vergelijkingsmateriaal in Brussel⁵³.

De kruiken worden vertegenwoordigd door een aantal randfragmenten en een fragment van een worstoor (tekening 111). Er zijn drie randtypes te herkennen waarvan één (tekening 113-114) aansluit bij het randtype dat in de dichtwerpingsfase is besproken. Een tweede type bestaat uit een rechtopstaande rand met ruitvormige doorsnede. In Mechelen⁵⁴ is een gelijkaardig voorbeeld aangetroffen. Een derde type (tekening 115) kan beschreven worden als een korte rechtopstaande rand met afgeronde top en weinig geprononceerde doorn en kan beschouwd worden als een imitatie van proto-steengoed. In Brussel⁵⁵ is een zelfde type beschreven.

Het enige archeologisch volledige aardewerkprofiel behoort toe aan een kan met eenvoudige, licht naar binnen staande en geribbelde rand met afgeronde top. De bodem bestaat uit een lensbodem en een standring van zeven uitgeknepen voetjes (tekening 104-107 en 135-137). Sterk gelijkende kannen treft men aan in Brussel⁵⁶. Een tweede type (tekening 108) heeft een eenvoudige rechte rand met afgeronde top. Eén bodemfragment met vlakke bodem kan ook toegewezen worden aan een kan.

---

⁵³ De Poorter 1995: p55, fig.32.57. (datering: 13B-14A)

⁵⁴ Troubleyn 2007: p196, fig.9.3. (datering: 13d-14a)

⁵⁵ De Poorter 1995: p56, fig.33.83. (datering: 13B-14A)

⁵⁶ De Poorter 1995: p49, fig.25.47. (datering: 13b-14A)

Rood, oxiderend gebakken aardewerk

In de dichtwerpingsfase bedraagt het rode, oxiderend gebakken aardewerk 5,74 % (17 scherven) en in de openliggingsfase 2,53 % van het aantal scherven (12 scherven). Het minimum aantal exemplaren van de randen bedraagt 12,9 % in de dichtwerpingsfase en 8,77 % in de openliggingsfase. Het minimum aantal exemplaren van de bodems bedraagt 4,55 % voor de dichtwerpingsfase en 0 % voor de openliggingsfase.

*** Dichtwerpingsfase**

Drie randfragmenten en één bodemfragment kunnen toegewezen worden aan drie of vier vormengroepen.

Een eerste fragment is afkomstig van een bakpan (tekening 16) en heeft een licht naar buiten geplooid rand met afgeronde top en afgeplatte bovenzijde. In Brussel⁵⁷ worden gelijkaardige vondsten gedaan. Zoals de naam het zegt, wordt een bakpan gebruikt voor de bereiding van voedsel. Een bewijs hiervoor zijn de roetsporen aan de buitenkant van de scherf.

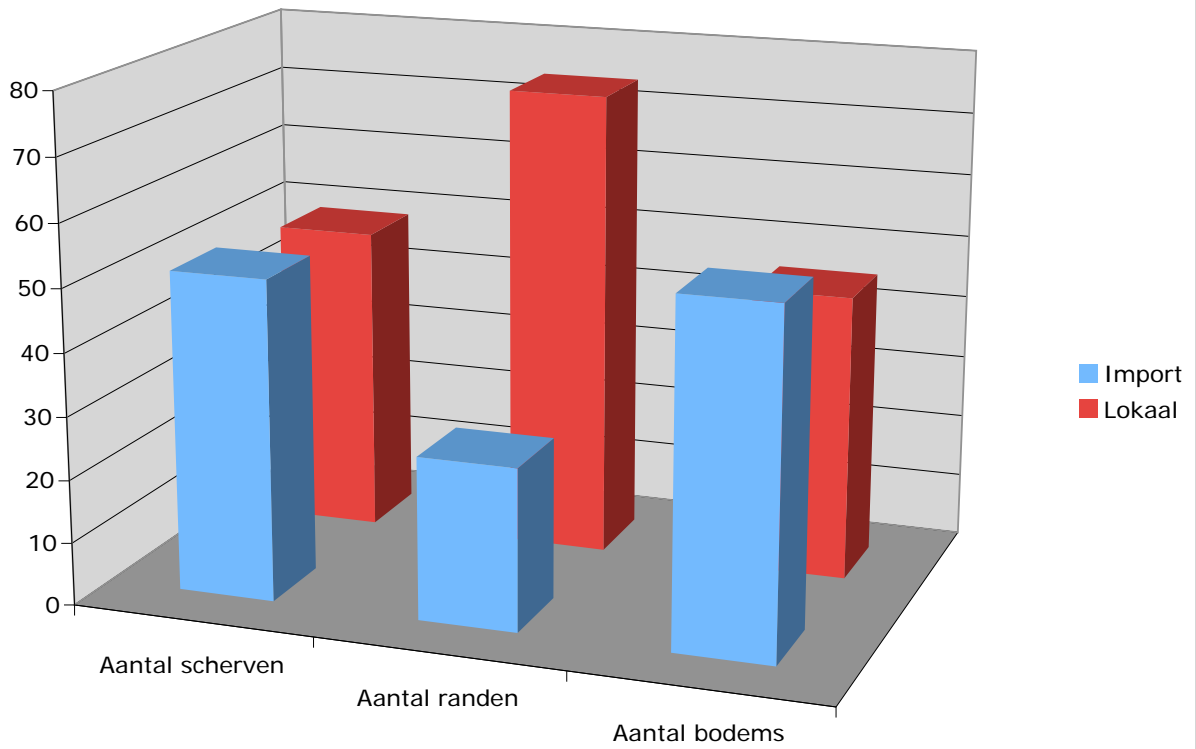
Een tweede randfragment (tekening 17) kan toegewezen worden aan een bakpan of aan een teil. Er is niet voldoende bewaard om hier met zekerheid een onderscheid te kunnen maken. Het gaat om een brede bandvormige rand met afgeronde top. Hierop zijn slechts enkele spikkels loodglazuur aangetroffen en dit zowel aan de binnenkant als de buitenkant.

In de categorie opslag van goederen treffen we een randtype van een kruik aan. De rand (tekening 18) is bandvormig met een naar binnen afgeschuinde, verdikte top en een geprononceerde doorn. Lood-

---

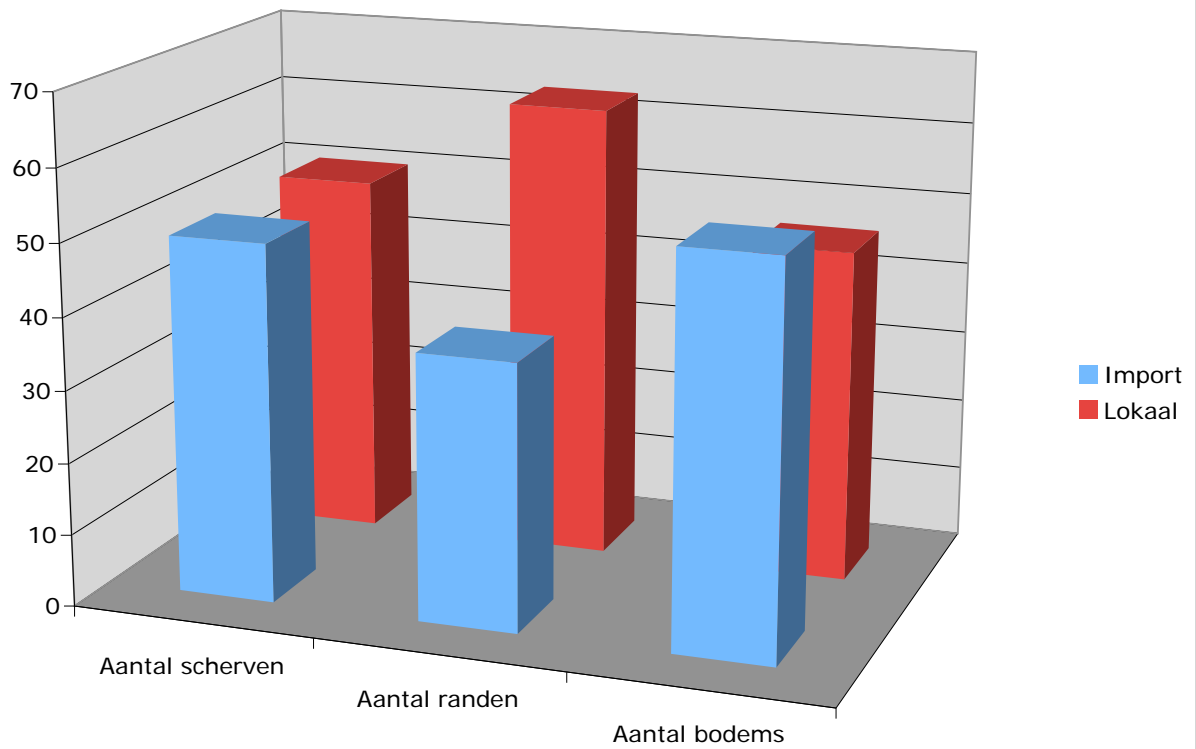
⁵⁷ De Poorter 1995: p51, fig.27.69. (datering: 13b-14A)

Dichtwerpfase: verhouding import/lokaal

45.

Gebruiksfase: verhouding import/lokaal

46.

glazuur is te vinden op de buitenkant en op de rand aan de binnenkant.

Een standring van uitgeknepen voetjes en een lensbodem kunnen toegewezen worden aan een kan (tekening 19). Er bevindt zich zowel op de binnen als de buitenkant loodglazuur.

Eén fragment van een speelschijf (tekening 20) is op de bovenkant voorzien van loodglazuur. De randen zijn bijgeschuurd.

* Openliggingsfase

Vier randfragmenten kunnen toegeschreven worden aan twee of drie vormengroepen.

Het eerste fragment is afkomstig van een pan (tekening 99) en heeft een naar buiten geknikte rand met vlakke top en afgeronde lip op een licht uitstaande hals. Ook hier zijn er sporen van roet aangetroffen op de buitenkant en bovendien vertoont de scherf enkele spikkels loodglazuur aan de binnenkant.

Een tweede fragment is met zekerheid toe te wijzen aan een kookkan (tekening 100). Het gaat hier om een eenvoudige uitstaande rand met afgeronde top. Twee andere fragmenten kunnen behoren tot een kookkan of een grape. De eerste rand (tekening 101) heeft een uitstaande, aan de top licht verdikte, en afgeronde rand. Ook hier is een restant loodglazuur aan de binnenzijde van de vorm te herkennen. Gelijkaardige types zijn te vinden in Mechelen⁵⁸. Een tweede fragment (tekening 102) heeft een eenvoudige rechtopstaande rand met afgeronde top. Enkele vlekjes loodglazuur bevinden zich op de buitenkant van de scherf. Al deze vormen zijn

⁵⁸ Troubleyn 2007: p198, fig.11.6. (datering: 13d-14a)

gebruikt voor de bereiding van voedsel.

In deze context is bovendien een volledige speelschijf aangetroffen. Deze is iets minder verzorgd afgewerkt dan de speelschijf in de dichtwerpingsfase. Ze is voorzien van loodglazuur op de bovenkant.

Hoogversierd aardewerk

Van het hoogversierde aardewerk werden geen rand- of bodemfragmenten aangetroffen. Het gaat hier alleen om wandfragmenten. De telling van het aantal scherven geeft voor de dichtwerpingsfase (6 scherven) een percentage van 2,03 % en voor de openliggingsfase (1 scherf) een percentage van 0,21 %.

*Dichtwerpingsfase

Er zijn twee soorten versiering te herkennen. In de eerste plaats zijn dit gele banden opgelegd slib. Het middendeel van die banden ligt hoger dan de rand (tekening 3-4). De tweede soort is een variant op deze banden. Hiervoor worden ze op regelmatige tussenafstanden horizontaal ingesneden (tekening 3-8). Soms gebeurt dit tot op de rode klei, waardoor afzonderlijke blokjes slib ontstaan (tekening 7-8). Deze slibbanden zijn ofwel geel ofwel groen. Soms komt een combinatie van beide voor op één scherf (tekening 5).

*Openliggingsfase

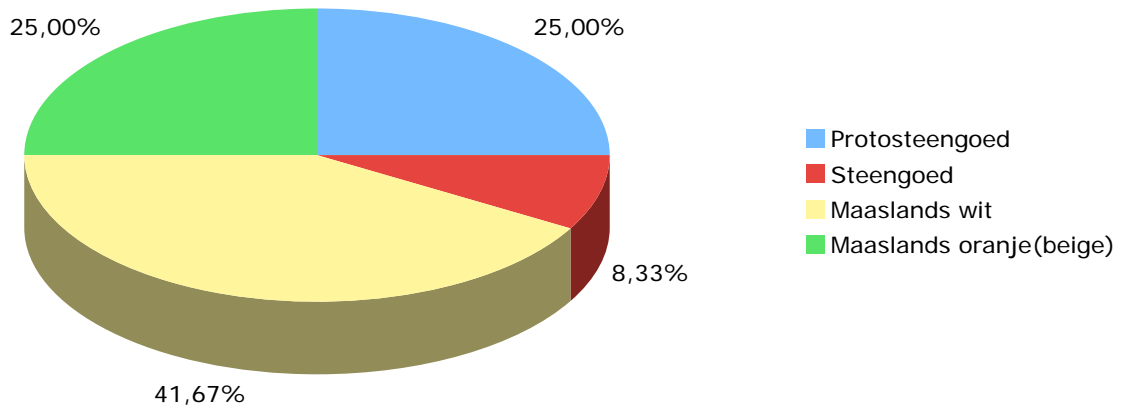
Ook in de openliggingsfase is één wandfragment (tekening 76) met groene opgelegde slibbanden aangetroffen.

4.3.2.3. Het geïmporteerde aardewerk

Inleiding

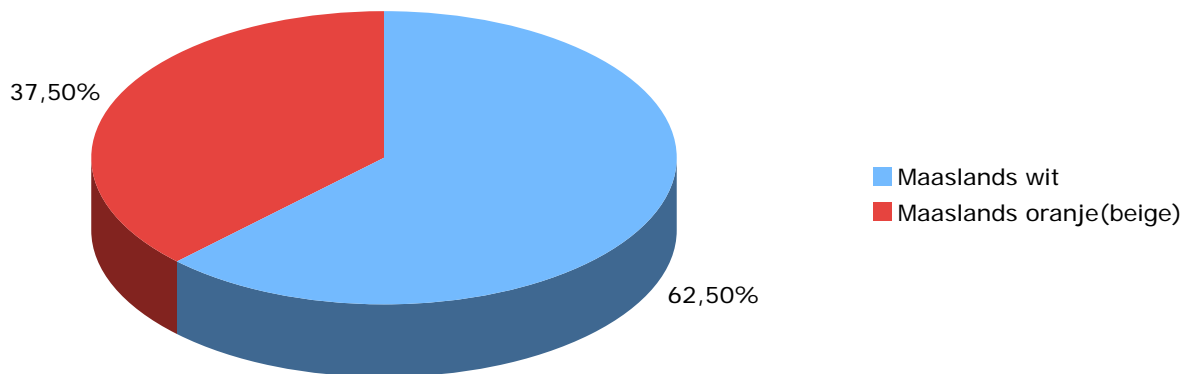
Het geïmporteerde aardewerk is, waar

Dichtwerpingsfase: verhouding tussen de verschillende groepen importaadewerk (aantal bodems)

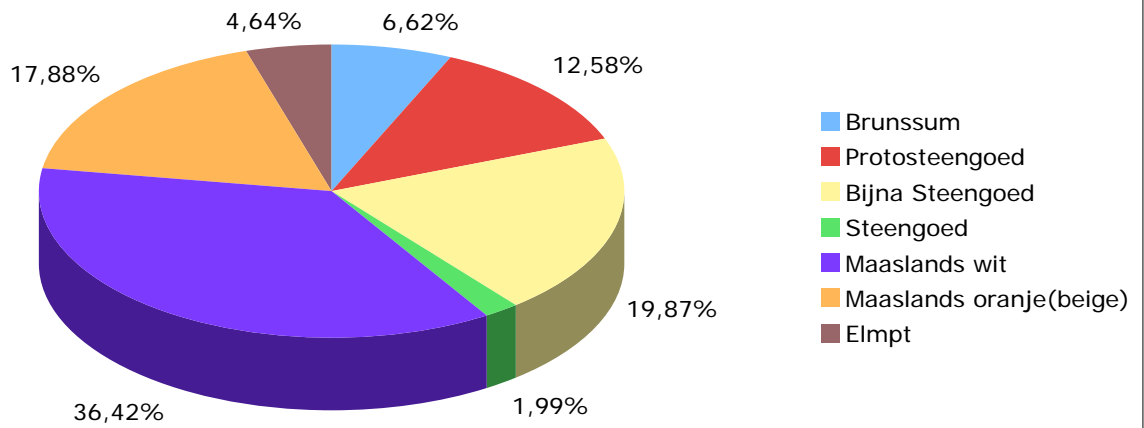
47.

Dichtwerpingsfase: verhouding tussen de verschillende groepen importaadewerk (aantal randen)

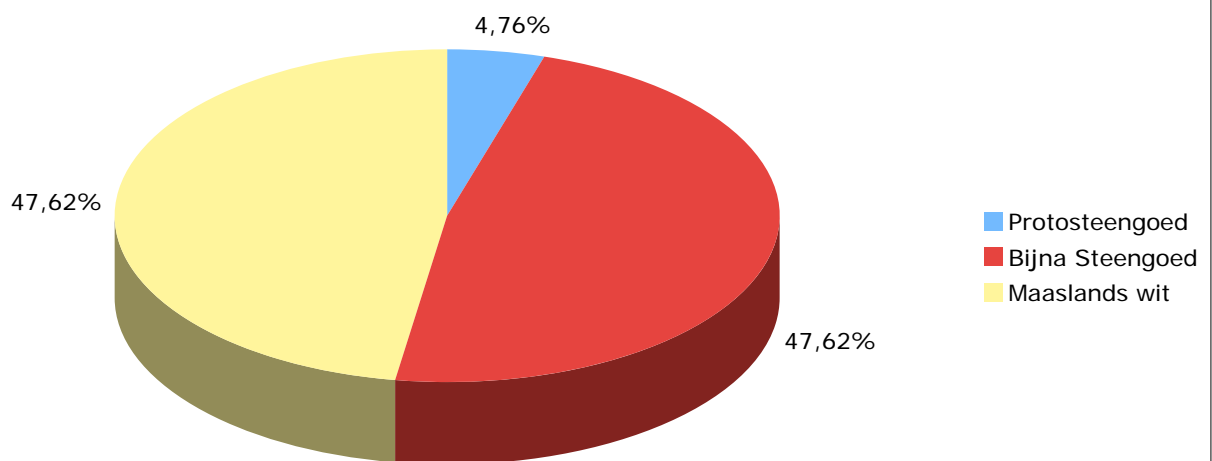
48.

Dichtwerpingsfase: verhouding tussen de verschillende groepen importaadewerk (aantal scherven)

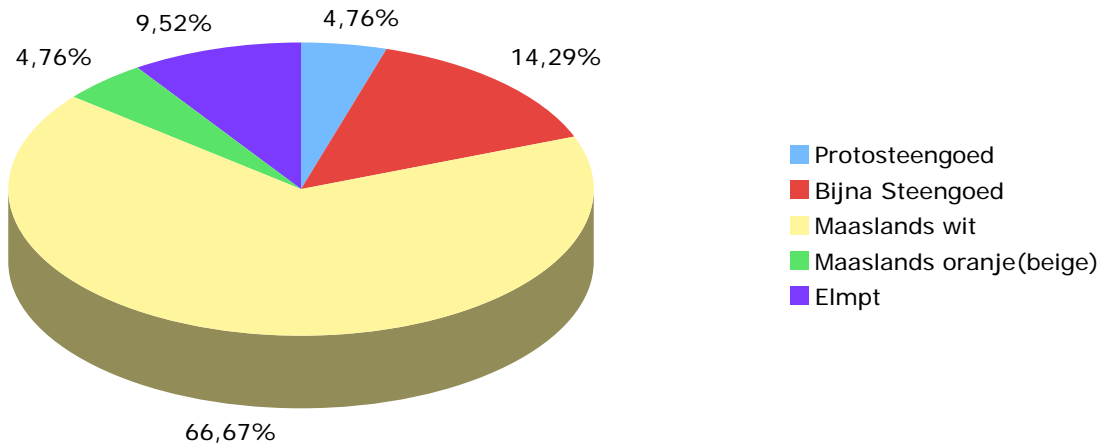
49.

Gebruiksphase: verhouding tussen de verschillende groepen importaadewerk (aantal bodems)

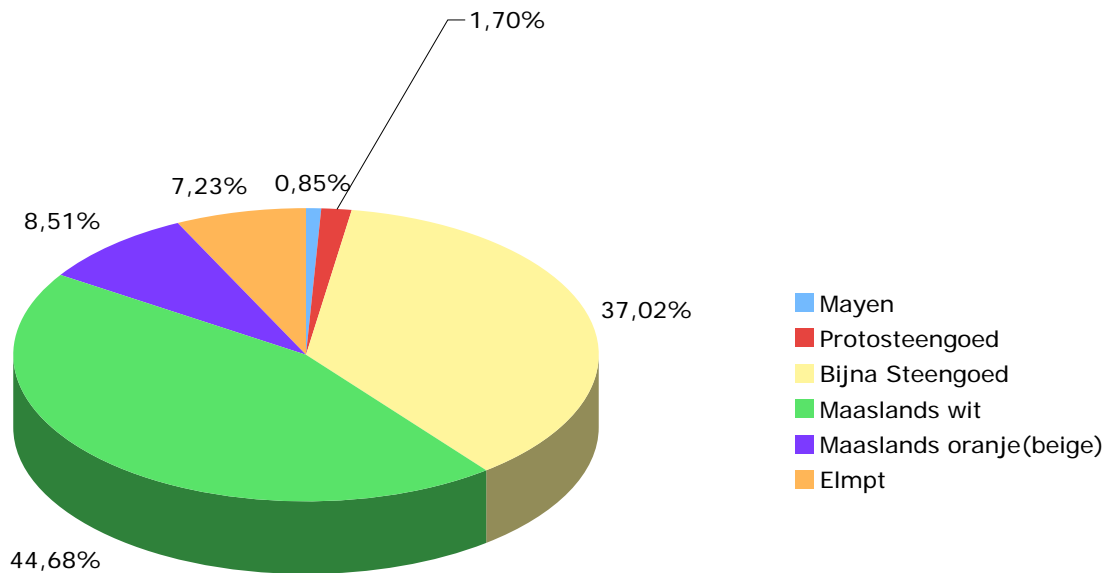
50.

Gebruiksfase: verhouding tussen de verschillende groepen
 importardewerk (aantal randen)

51.

Gebruiksfase: verhouding tussen de verschillende groepen
 importardewerk (aantal scherven)

52.

mogelijk, ingedeeld volgens de regio of plaats van herkomst. Voor het steengoed (vroeg, bijna of echt) dat in deze context aanwezig is, is dit niet mogelijk. Daarom wordt deze groep ingedeeld volgens de graad van versintering, waarbij bij echt steengoed het baksel volledig versinterd is.

Als we een vergelijking maken tussen het totaal van de lokale productie en het totaal van de importceramiek komen we op een evenwichtige verdeling (afb. 45-46). Op basis van de telling van het aantal scherven zal in de openliggingsfase 49,58 % afkomstig zijn van import en 50,42% van lokaal vervaardigd aardewerk. In de dichtwerpingsfase is dit bijna hetzelfde, 51,01 % import en 48,99 % lokaal. De tellingen van het minimum aantal exemplaren van randen en bodems geven een gelijkaardig cijfer met uitzondering van de telling van de randen in beide fases (Openliggingsfase: 36,84 % import en 63,16 % lokaal aardewerk; dichtwerpingsfase: 25,81 % import en 74,19 % lokaal aardewerk). De reden hiervoor is het grote aantal bodemfragmenten en het ontbreken van randfragmenten in bijvoorbeeld bijna steengoed (afb. 47-52).

Het Zuid-Limburgs aardewerk

*Brunssum-Schinveld (afb. 53)

Van dit productiecentrum zijn alleen wandfragmenten (10 scherven) aangetroffen in de dichtwerpingsfase. Ze vertegenwoordigen 3,38 % van het aantal scherven in deze fase. Er zijn drie soorten baksels te herkennen: lichtgrijze, geelwitte en donkergrijze kern met oranje en grijs gevlekt oppervlak. De magering is zeer grof en breekt door het oppervlak. Volgens M. Bartels is de oranje kleur typisch voor de peri-

ode 3 (1225-1240).⁵⁹ Eén scherf is afkomstig van een kan en is op de schouder versierd met twee parallelle paarsbruine engobestrepen waartussen bijna verticale streepjes zijn aangebracht. A. Bruijn dateert deze versiering tussen 1200 en 1225 in de periode 2.⁶⁰

Het Rijnlands aardewerk

a. Proto-steengoed

In de dichtwerpingsfase bedraagt het proto-steengoed 6,42 % en in de openliggingsfase 0,84 % van het aantal scherven. Het minimum aantal exemplaren van de bodems bedraagt 13,64 % voor de dichtwerpingsfase en 2,56 % voor de openliggingsfase. Het MAE van de randen vertoont een andere percentage, 0 % in de dichtwerpingsfase en 1,75 % (1 rand) in de openliggingsfase.

Als we naar deze cijfers kijken, valt op dat, met uitzondering van de telling van de randen, het proto-steengoed vooral aanwezig is in de dichtwerpingsfase. Slechts enkele fragmenten zijn aangetroffen in de openliggingsfase.

*Dichtwerpingsfase

Drie bodemfragmenten behoren toe aan één kruik en 2 kannen. De kruik (tekening 9) en één van de kannen (tekening 10) hebben een standring. De andere kan (tekening 11) heeft een standring van met de duim uitgeknepen voetjes. Ook hier zijn verschillende baksels te herkennen. De breuk is meestal grijs tot donkergrijs. Soms is deze groenig grijs door een slechte bakking. Dit komt vooral voor op de delen waar de scherf dikker is. Het oppervlak van de scherf is in sommige gevallen voorzien

⁵⁹ Bartels 1999: 46.

⁶⁰ Bruijn 1963: p405, Abb.50 en p402, Abb.47. (datering: periode 2)

53.

van asneerslag of een bruine ijzerengobe.

*Openliggingsfase

Eén randfragment van een kan (tekening 78) heeft een langgerekte blokvormige rand met dubbele verdikte draairibbel op de overgang naar de hals en een platte top met lichte geul. Een randtype in dezelfde traditie is gekend van de aardewerkproductie in Zuid-Limburg⁶¹. Het baksel is grijs.

b. Bijna Steengoed

In de dichtwerpingsfase bedraagt het bijna steengoed 10,14 % en in de openliggingsfase 18,35 % van het aantal scherven. Het minimum aantal exemplaren van de bodems bedraagt 0 % voor de dichtwerpingsfase en 25,64 % voor de openliggingsfase. Het MAE van de randen vertoont een andere verhouding, 0 % in de dichtwerpingsfase en 5,26 % in de openliggingsfase.

Als we naar deze cijfers kijken, valt op dat, in elke telling, het bijna steengoed vooral aanwezig is in de openliggingsfase. Het aantal in de dichtwerpingsfase is veel kleiner, bovendien werden er daarin geen randen of bodems aangetroffen wat de verhouding enigszins vertekend.

*Dichtwerpingsfase

In de dichtwerpingsfase zijn geen randen of bodems aangetroffen. Wel aanwezig zijn vier wandfragmenten met radstempelversiering (tekening 12-15). De scherven vertonen een donkergrijze breuk waarin nog zandkorrels te herkennen zijn. Het baksel is nog niet volledig versinterd. Het oppervlak van de scherven is steeds voorzien van een paarse tot paarsbruine ijzerengobe. Aan de binnenkant zijn soms

⁶¹ Bruijn 1963: p409, Abb.54. (datering: periode 3 – 1225-1240)

druipsporen van deze engobe aanwezig.

*Openliggingsfase

Deze aardewerkgroep bevat in deze context alleen tafelgerei. Hiertoe behoren ook de bekeraars met eenvoudige uitstaande rand en afgeronde (tekening 79) of spitse top (tekening 80). Deze randen kunnen waarschijnlijk verbonden worden met de lensbodems op drie pootjes waarvan verschillende exemplaren zijn aangetroffen (tekening 88-91). Vergelijkbare voorbeelden zijn gekend uit Brunssum⁶². Van één andere beker is alleen de lensbodem met standring bewaard (tekening 82). Hij heeft een sterk geprononceerde draairibbel op het midden van de buik. Ook hiervan is een vergelijkbaar voorbeeld te vinden in Brunssum⁶³. Eén bodemfragment is mogelijk afkomstig van een beker, maar kan ook toebehoren aan een kannetje. Ook deze bodem is lensvormig en is voorzien van een standring (tekening 83).

Twee andere lensbodems met standring zijn toe te wijzen aan kannen (tekening 85-86). Drie bodemfragmenten (tekening 84,87,77) en één randfragment (tekening 81) zijn toe te wijzen aan kruiken. De bodems zijn allemaal lensvormig en hebben een standring. De rand is voorzien van een lintoor.

Op zeven wandfragmenten zijn radstempels aangetroffen. Het baksel heeft een grijze tot donkergrijze breuk. Het oppervlak is voorzien van bruine, paarse of paarsbruine ijzerengobe. Aan de binnenzijde komen druipsporen van deze engobe voor.

c. Steengoed

De telling van het aantal scherven leverde drie scherven steengoed op in de dicht-

⁶² Bruijn 1963: p444, Abb.86.10-12. (datering: periode 5früh – 1300-1350)

⁶³ Bruijn 1963: p434, Abb.76.10. (datering: periode 5 – 1300-1350/1380)

54.

werpingsfase. Het gaat om twee fragmenten van éénzelfde bodem en een wandfragment. Procentueel betekent dit dat 1,01 % van het aantal scherven in de dichtwerpingsfase beschouwd mag worden als echt steengoed. In de telling van het MAE van de bodems levert dit een percentage van 4,55 % op.

Het fragment (tekening 1) is afkomstig van een beker met vlakke bodem en heeft een band van fijne draairibbels op de schouder en een sterk geprononceerde draairibbel op de overgang van schouder naar buik. Het baksel is donkergrijs en het oppervlak is zowel aan de binnen- als de buitenkant voorzien van ijzerengobe en zoutglazuur. Een gelijkaardige vorm is terug te vinden in 's Hertogenbosch⁶⁴.

d. Elmpt (afb. 54)

In de dichtwerpingsfase bedraagt het aardewerk uit Elmpt 2,36 % en in de openliggingsfase 3,59 % van het aantal scherven. Het MAE van de randen vertoont een andere percentage, 0 % in de dichtwerpingsfase en 3,51 % in de openliggingsfase. Er zijn geen bodems aangetroffen. Al de scherven zijn afkomstig van grote dolia. Ze vertonen vaak sporen van vorst doordat ze vermoedelijke lange tijd buiten op het erf hebben gestaan voordat ze weggegooid zijn. De twee aangetroffen randfragmenten (tekening 74-75) hebben een naar binnen staande rand met doorn en afgeplatte top. Gelijkaardige fragmenten zijn aangetroffen in Dommelen⁶⁵ en 's Hertogenbosch⁶⁶.

Het Maaslands aardewerk

Voor dit onderzoek is het Maaslands aar-

⁶⁴ Janssen 1983: p200, fig.8.2. (datering: 14b)

⁶⁵ Theuvs 1988: fig.59.5. (datering: 12d-13A)

⁶⁶ Janssen 1983: p197, fig.5.2. (datering: 13)

dewerk onderverdeeld in twee groepen: oranje(beige)bakkend en witbakkend aardewerk. Of dit onderscheid te wijten is aan een verschillende herkomst of dat het een chronologische betekenis heeft, is niet geweten. Wat wel opvalt is dat, in verhouding tot het Maaslands witbakkend aardewerk, de oranje(beige)bakkende groep kleiner is. Bij de telling van het aantal scherven levert dit in de openliggingsfase 22,15% (MAE bodems: 25,64 %; MAE randen: 24,57 %) voor het witbakkende en 4,23 % (MAE bodems: 0 %; MAE randen: 1,75 %) voor het oranje(beige)bakkende aardewerk op. In de dichtwerpingsfase is de verhouding iets anders, namelijk 18,58 % (MAE bodems: 22,73 %; MAE randen: 16,13 %) voor het Maaslands witbakkend aardewerk en 9,13 % (MAE bodems: 13,64 %; MAE randen: 9,68 %) voor het Maaslands oranje(beige)bakkend aardewerk. Het baksel van het witbakkende aardewerk heeft een witgele tot witgrijze kleur, dat van het oranje(beige)bakkende een rozerode tot oranjerode kleur. Sporadisch vertonen de scherven spikkels en vlekken loodglazuur. Een uitzondering hierop zijn de kommen die binnenin volledig geglaazuurd zijn.

a. Maaslands witbakkend aardewerk

*Dichtwerpingsfase

Vijf vormengroepen kunnen onderscheiden worden. Een steelpan en een kookkan zijn gebruikt voor de bereiding van voedsel, kommen en kruiken voor de opslag van goederen en een drinkbeker/kommetje is gebruikt als drinkgerei op tafel.

Een fragment van een steelpan (tekening 61) heeft een naar buiten geplooid, verlengde rand met een eenvoudige afgeronde top. De buitenkant vertoont sporen van roet. Een gelijkaardige vondst wordt beschreven in de publicatie van R. Borre-

mans.⁶⁷

De rand van een kookkan (tekening 64) kan worden omschreven als naar buiten geplooid, verdikt en op de top afgerond.

Twee fragmenten van kommen zijn in de dichtwerpingsfase aangetroffen. De eerste rand is een naar buiten omgeploide, verlengde rand met afgeronde top (tekening 60), de tweede is een brede, bandvormige rand met geprononceerde doorn en een naar binnen afgeschuinde top (tekening 63). Deze laatste is mogelijk afkomstig van een tuitkom. Voor beide vinden we vergelijkingsmateriaal in Andenne.⁶⁸

Eén fragment van een kruik (tekening 62) heeft een rechte blokvormige rand die naar buiten is afgeschuind. Een gelijkaardig type is aangetroffen in Stavern.⁶⁹

Eén bodemfragment (tekening 65) kan met zekerheid toegewezen worden aan een drinkbeker/kommetje. De bodem is vlak. Een gelijkaardig voorwerp is gevonden in 's Hertogenbosch.⁷⁰

Vier fragmenten van lensbodems (tekening 66-69) kunnen niet toegeschreven worden aan een bepaalde vorm. Vier wandscherven vertonen versiering waarvan drie met radstempels (tekening 71-73) en één met banden opgelegd rood slib (tekening 70). Dit laatste kan beschouwd worden als de Maaslandse variant voor het hoogversierde aardewerk.

*Openliggingsfase

Zes vormengroepen kunnen onderscheiden worden. De kogelpotten en een kookkan zijn gebruikt voor de bereiding van voedsel, kommen en kruiken voor de

opslag van goederen of bereidingen in de keuken en een drinkbekers en kannen zijn gebruikt als drink- en/of schenkgerei op tafel.

Vier randen van kommen zijn te vergelijken met nummer 60 uit de dichtwerpingsfase (tekening 158-161). Een andere kom heeft een bandvormige rand met spitse top en geprononceerde doorn (tekening 162). Een vergelijkbare rand is nummer 163, alleen heeft deze een afgeronde top. Van deze laatste zijn er vergelijkbare exemplaren gekend uit Andenne⁷¹ en Huy⁷².

Eén fragment van een drinkbeker (tekening 164) heeft een eenvoudige, afgeronde en naar buiten toe op een punt getrokken rand. Een gelijkaardig voorbeeld is gevonden in Andenne.⁷³

Drie fragmenten van manchetranden afkomstig van kogelpotten vallen enigszins uit de toon en zijn zeker residueel. De eerste heeft een afgeronde bovenlip en een puntige onderlip (tekening 165), de tweede (tekening 166) een afgeronde boven- en onderlip. Van een derde fragment (tekening 167) is niet voldoende bewaard om een beschrijving te geven. Van de eerste twee zijn ook in Andenne voorbeelden gekend.⁷⁴

Eén rand (tekening 168) kan toegewezen worden aan een kruik en is gefacetteerd, naar binnen afgeschuind en extern licht ondersneden.

Twee andere randfragmenten behoren toe aan kannen. Het eerste fragment is een eenvoudige rechte rand met draairibbels (tekening 169). De tweede (tekening

⁶⁷ Borremans 1966: fig.19: A4d/3/f. (datering: 13b-13d)

⁶⁸ kom: Borremans 1966: fig.15: A4d/b nr. 23. (datering: 13b-13d); (tuit)kom: Borremans 1966: fig.12: A4b/c nr. 3. (datering: 14b-14d) en Borremans 1966: fig.15: A4d/b. (datering: 13b-13d)

⁶⁹ Stilke 2001: Tafel 451/8. (datering: 12B-13a)

⁷⁰ Janssen 1983: p193, fig.2.11. (datering: 13b-13d)

⁷¹ Borremans 1966: fig.15: A4d/b nr. 19. (datering: 14a-14c)

⁷² Lauwerijs 1976: p124, Planche 5/19. (datering: 13B-14)

⁷³ Borremans 1966: fig. 18: A4d/1a/j nr. 8. (datering: 13b-13d)

⁷⁴ type 1: Borremans 1966: fig.27: A36/b2. (datering: 11d-12c); type 2: Borremans 1966: fig.27: A36/d nr. 4. (datering: 11d-12c)

55.

56.

170) is een rechtopstaande Y-vormige rand op een geribbelde hals. Van beide types kan in Andenne⁷⁵ vergelijkingsmateriaal gevonden worden. Van het tweede type is er bovendien in 's Hertogenbosch⁷⁶ een voorbeeld gekend.

Eén fragment van een kookkan heeft een naar buiten uitstaande, verdikte en naar buiten afgeschuinde rand. Een lintoor is bevestigd op de rand enerzijds en op de buik anderzijds. Dit type is ook te vinden in de publicatie van R. Borremans over Andenne.⁷⁷

Bij de bodemfragmenten bevindt zich een vlakke bodem van een beker (tekening 175). Drie fragmenten van lensbodems zijn voorzien van 1 bewaarde standvin (tekening 172-174). Ook zes lensbodems die niet aan een bepaalde vorm kunnen toegevoegd worden bevinden zich in de openliggingsfase (tekening 176-181).

Drie wandscherven zijn voorzien van een radstempelversiering (tekening 182-184).

Maaslands oranje(beige)bakkend aardewerk

*Dichtwerpingsfase

Twee vormengroepen kunnen onderscheiden worden. De eerste zijn de kruiken voor de opslag van goederen, de tweede de kogelpotten voor de bereiding van voedsel.

De kruiken zijn vertegenwoordigd door twee types. Het eerste type (tekening 53) heeft een haaks naar buiten geplooid blokrand, het tweede (tekening 54) een blokvormige, aan de binnenkant afge-

⁷⁵ type 1: Borremans 1966: fig.8: A3/a nr. 8. (datering: 14a-14c) en fig.18: A4d/1a/j nr. 12. (datering: 13b-13d); type 2: Borremans 1966: fig.21: A8-9/isolés nr. 2 en fig.28: A47/4/j nr. 1. (datering: ?)

⁷⁶ Janssen 1983: p193, fig.2.5. (datering: 13A)

⁷⁷ Borremans 1966: fig.23: A19/e nr. 6. (datering: 14a-14c)

ronde, rand met rechthoekige doorsnede. Voor beide voorbeelden is vergelijkingsmateriaal voorhanden.⁷⁸

De kogelpot (tekening 55) heeft een naar buiten geplooid, verdikte en op de top afgeronde rand met onderaan een verdikte afgeronde lip. Vergelijkbare voorbeelden kunnen gevonden worden in Andenne.⁷⁹ Ook drie verschillende lensbodemfragmenten zijn bewaard. De eerste heeft een standring van uitgeknepen voetjes (tekening 56). Van de tweede (tekening 57) en de derde (tekening 58) zijn er respectievelijk één meerledige en één enkelvoudige standvin bewaard. Ook hier kan niet gezegd worden tot welke vorm ze behoren. Ook hier is een wandfragment voorzien van een radstempelversiering (tekening 59).

*Openliggingsfase

In deze fase is een gelijkaardige randfragment van een kruik aangetroffen als type 1 in de dichtwerpingsfase. Deze haaks naar buiten geplooid blokrand is wel afgerond (tekening 152). Daarnaast zijn er 5 wandscherven met versiering aanwezig. Hiervan zijn er vier (tekening 154-157) voorzien van een radstempel en is er bij één fragment een gele slijband opgelegd op het voorwerp (tekening 153). Ook deze laatste kan weer beschouwd worden als de Maaslandse variant van het hoogversierde aardewerk.

De Eifelwaar

a. Mayen (afb. 55-56)

*Openliggingsfase

Slechts twee wandfragmenten konden toegewezen worden aan dit productie-

⁷⁸ type 1: Lauwerijs 1976: p124, Planche 5/n°5. (datering: 13a); type 2: Borremans 1966: fig.17: A4d/1/b nr. 1+2. (datering: 13a)

⁷⁹ Borremans 1966: fig.30: A56/b nr. 6. (datering: 11d-12c)

centrum. Ze zijn gekenmerkt door een bruin baksel en zijn voorzien van een donker grijsbruine engobe aan binnen- en buitenkant. De magering bestaat uit poreuze basaltlava en tefriet (zwart) die vaak in brokjes door het oppervlakte van de vorm heen steekt. De productie vindt plaats tussen de 10de en de 13de eeuw. Na het eerste kwart van de 14de eeuw verdwijnen de producten uit Mayen.⁸⁰

4.3.2.4. Interpretatie en discussie

Reeds tijdens de opgraving kon een onderscheid gemaakt worden tussen een openliggingsfase, met leerafval, en een dichtwerpingsfase, met grond uit de oorspronkelijke uitgraving. Ideaal gezien zouden we dus ook, op basis van de vondsten, een onderscheid moeten kunnen maken tussen deze twee fases. De meeste aardewergroepen vertonen echter een vrij grote éénvormigheid in de twee fases en hebben bovendien gelijkaardige dateringen. Sommige vormen in het grijs, lokaal vervaardigd aardewerk of het Maaslands aardewerk komen bijvoorbeeld in beide fases voor. De belangrijkste chronologische ijkpunten in dit geval worden dan ook geleverd door het geïmporteerde aardewerk uit het Rijnland, namelijk het steengoed. Wat bijvoorbeeld opvalt is dat het proto-steengoed en de producten uit Brunssum-Schinveld bijna enkel voorkomen in de dichtwerpingsfase terwijl ze nauwelijks aanwezig zijn in de openliggingsfase. Voor het bijna steengoed is juist het omgekeerde het geval. Deze groep vertoont een veel grotere aanwezigheid in de openliggingsfase dan in de dichtwerpingsfase. Op basis hiervan kunnen we een nauwkeurige datering van de context voorop stellen.

⁸⁰ Redknapp 1999, 101.

De overgang van proto-steengoed⁸¹ naar bijna steengoed⁸² gebeurt immers geleidelijk, maar vindt plaats in de loop van het derde kwart van de 13de eeuw. Het uitgegraven materiaal, dat gebruikt werd als ophoging van het terrein en voor het dichtwerpen van de gracht, dateert bijgevolg uit het midden of het derde kwart van de 13de eeuw. Het gelijktijdig voorkomen van vroeg en bijna steengoed ondersteunt deze hypothese. De openliggingsfase is te dateren in het laatste kwart van de 13de eeuw of het eerste kwart van de 14de eeuw. Het ontbreken van proto-steengoed enerzijds en echt steengoed anderzijds spreekt respectievelijk een oudere datering of een jongere datering tegen.

Dit sluit dus mooi aan bij de waarnemingen tijdens de opgraving. De enkele fragmenten recenter aardewerk, aanwezig in de dichtwerpingsfase (zoals bijvoorbeeld het echt steengoed) zijn waarschijnlijk te wijten aan de manier van opgraven waarbij al het materiaal uit het eerste deel van de coupe als één geheel verzameld werd. Oorspronkelijk zullen deze vondsten dus waarschijnlijk ook bij de openliggingsfase gehoord hebben.

De grote fragmentatie van het aardewerk uit deze context en het niet puzzelbaar zijn van de verschillende fragmenten wijzen erop dat we hier te maken hebben met een secundaire context of een indirecte dump. Dit wil zeggen dat materiaal van verschillende herkomst en gebruik naar een centrale plaats wordt gebracht, door elkaar geraak en dan gedumpt wordt. Dit leidt tot een homogeen karakter en heeft tot gevolg dat weinig fragmenten zullen passen in tegenstelling tot bijvoorbeeld

⁸¹ Datering volgens M. Bartels 1999: p43: 1200-1280.

⁸² Datering volgens M. Bartels 1999: p43: 1250-1310.

Aantal Bodems	Brunssum	Mayen	Protosteengoed	Bijna Steengoed	Steengoed	Maas wit	Maas rood	Elmpt	Lokaal rood	Hoogversierd	Grijs	Totaal	%
Drinkbeker				5	1	2						8	13,11
Kruik			2	2								4	6,56
Kan			2	2					1		6	11	18,04
Kom												0	0
Teil												0	0
Pan												0	0
Kogelpot												0	0
Kookkan												0	0
Steelpan												0	0
Dolium												0	0
Speelschijf												0	0
Andere				1		13	3				21	38	62,29
Totaal	0	0	4	10	1	15	3	0	1	0	27	61	100

57.

Aantal Randen	Brunssum	Mayen	Protosteengoed	Bijna Steengoed	Steengoed	Maas wit	Maas rood	Elmpt	Lokaal rood	Hoogversierd	Grijs	Totaal	%
Drinkbeker				2		1						3	3,41
Kruik				1		2	3				6	12	13,64
Kan			1			2					7	10	11,36
Kom						8					9	17	19,32
Teil											6	6	6,82
Pan									2			2	2,27
Kogelpot						3	1				17	21	23,86
Kookkan						2			1		1	4	4,55
Steelpan						1						1	1,14
Dolium								2				2	2,27
Speelschijf									2			2	2,27
Andere									4		4	8	9,09
Totaal	0	0	1	3	0	19	4	2	9	0	50	88	100

58.

	% aantal randen	Aantal bodems
Bereiding	31,82	0
Keuken/voorraad	42,05	6,56
Tafel	14,77	31,15
Hygiëne en verzorging	0	0
Andere	11,36	62,29
Totaal	100	100

59.

het aardewerk uit een beerput dat onmiddellijk wordt gedumpt op of in de buurt van de plaats van gebruik.⁸³ Dit maakt een statistisch onderzoek zeer interessant. Het verkregen beeld zal immers veel meer conform zijn met de werkelijkheid inzake de verdeling van het aardewerk per herkomst.

Als we gaan kijken naar de herkomst van het aardewerk valt op dat, op basis van de telling van het aantal scherven, zowel in de gebruiks- als in de dichtwerpingsfase de verhouding tussen import- en lokaal aardewerk ongeveer gelijk is. Dit percentage voor importen is enorm hoog, zeker als we het gaan vergelijken met gelijktijdige contexten uit andere steden. Een humeus vullingpakket in de oudste stadsversterking van Aalst⁸⁴ dat dateert uit de tweede helft van de 13de en het begin van de 14de eeuw levert slechts 1,4 % importaardewerk op (21 scherven op een totaal van 1496). Het gaat hier uitsluitend om aardewerk uit het Rijnland. Ook in Brussel geven contexten met een gelijkaardige datering een totaal ander resultaat. Fase I-B uit de opgraving van de Rijke Klarenwijk (datering: 13b-14A) bevat iets meer dan 10 % (op 1484 scherven) importaardewerk, Fase I-C (datering: 13B-14A) levert bijna 13 % (op 4139 scherven) op.⁸⁵ Ook hier is het overgrote deel afkomstig uit het Rijnland al kan ook een kleine fractie uit het Maasland herkend worden. Het beeld dat we uit Leuven krijgen is op het vlak van de verhouding import-lokaal dan ook totaal anders. Een belangrijke factor hierbij zal zeker de aanwezigheid van de producten uit het Maasland geweest zijn, die in de openliggingsfase 26,38 % en in de

dichtwerpingsfase 27,71 % van het totale aantal scherven uitmaken. Op dat ogenblik is in andere steden het aandeel van Maaslandse producten al bijna volledig uit het gamma verdwenen.

Bovendien is de herkomst van de importen ook veel gevarieerder. Waar we in Aalst alleen steengoed aantreffen, vinden we in Leuven, naast steengoed (39,07 % van de importen in de dichtwerpingsfase en 38,72 % van de importen in de openliggingsfase) en producten uit het Maasland (54,3 % van de importen in de dichtwerpingsfase en 53,19 % van de importen in de openliggingsfase), ook import uit Elmpt, Mayen en Brunssum-Schinveld, weliswaar in kleine hoeveelheden (afb. 57-59).

De verdeling van de vormensoorten laat een vrij evenwichtige verdeling zien. Het schenk- en drinkgerei wordt grotendeels vertegenwoordigd door kannen in lokaal grijs aardewerk, proto-steengoed en Maaslands aardewerk, en bekens in bijna steengoed en Maaslands aardewerk. Voor de bereiding van voedsel zijn het hoofdzakelijk de kogelpotten in lokaal grijs en in Maaslands aardewerk die aangetroffen zijn. Ook teilen in lokaal grijs aardewerk, kookkannen in lokaal grijs, lokaal rood en Maaslands aardewerk, pannen in lokaal rood aardewerk en een steelpan in Maaslands aardewerk zijn aangetroffen. Kommen en kruiken, voor gebruik in de keuken en voor de opslag van goederen zijn vervaardigd uit lokaal grijs en Maaslands aardewerk. Deze laatste categorie is de grootste met 42,05 % van het MAE van de randen.

⁸³ Zie ook Kaneda, Van Genabeek en De Ridder 2002: 30.

⁸⁴ De Groote en Moens 1995: 113.

⁸⁵ De Poorter 1995: 147-149.

60.

61.

5. De gracht op het zuidoostelijk deel van het terrein

5.1. Inleiding

Vanaf grondplan C (afb. 60) kwam er aan de oostzijde van het terrein een gracht aan het licht. Ze was het duidelijkst zichtbaar in de zuidoostelijke hoek en daarom werd er op deze plaats haaks op de grachtrand een coupe aangeduid die bij het verdere verdiepen bleef staan. Vanaf grondplan D (afb. 61) werd het duidelijk dat we niet te maken hadden met één gracht, maar met verschillende grachten die in een korte tijdsspanne op dezelfde plaats gevuld en opnieuw uitgegraven zijn. Ook op dit niveau werd dit banket aangehouden. Na het verdiepen naar grondplan E (afb. 62) werd, langs dit banket, met de graafmachine een sleuf gegraven tot op de veenlaag. Op deze manier werd een volledig profiel⁸⁶ bekomen van de opbouw van dit deel van het terrein (afb. 63-64). Nadien werden er uit het profiel pollenmonster en zeefstalen genomen. Bovendien werd een deel met de hand uitgegraven om aarde-werk te recupereren. Ook vondstrijke lagen in het vlak werden opgegraven.

5.2. De vullingslagen: stratigrafie en fasering

5.2.1. Beschrijving van de verschillende lagen

Coupe (afb. 65)

3088: laag, homogeen donker bruin, zandig mest + houtskool. (datering: 12B-13)

3089: doorsnijding.

3711(=3630): laag, vrij vast heterogeen donker bruinig grijs gelaagd met grijzig geel, zandige leem en zand + houtskool, organisch materiaal.

3713: laag, vrij vast, heterogeen donker bruinig grijs gelaagd met grijzig geel, zandige leem en zand + houtskool, organisch materiaal.

3714: laag, vrij vast, homogeen grijs met vlekken grijze leem, fijn zandige leem + houtskool, hout.

3837: laag, vast, heterogeen bruinig grijs met vlekken gele leem, zand + houtskool, verbrande leem. (datering: 12-13A)

3838: doorsnijding.

3839: laag, vast, heterogeen bruinig grijs met vlekken gele leem en geel zand, zand + houtskool, verbrande leem, keien. (datering: 12)

3840: laag, vast, homogeen geel, leem + houtskool.

3841: laag, vast, heterogeen grijzig bruin met vlekken geel zand, zand + houtskool, verbrande leem.

3842: doorsnijding.

3843: doorsnijding.

3844: laag, vast, heterogeen grijzig bruin gelaagd met geel en bruin lemig en donkerbruin organisch zand, zand + houtskool, verbrande leem. (datering: 12b-12d)

3845: laag, vast, homogeen grijzig bruin, zand + houtskool, verbrande leem, hout, kalk. (datering: 12)

3846: doorsnijding.

3847: doorsnijding.

3848: laag, vast, homogeen bruin, kleiig zand + houtskool, verbrande leem. (datering: 12b-12c)

3849: doorsnijding.

3850: doorsnijding.

⁸⁶ Elke keer dat er verdiept werd, werd het banket een 40-tal cm naar het zuiden opgeschoven. Op deze manier ontstond een trapvormig profiel. Dit was noodzakelijk gezien de onstabiele toestand van de bodem, waardoor er gemakkelijk instortingen voorkwamen.

62.

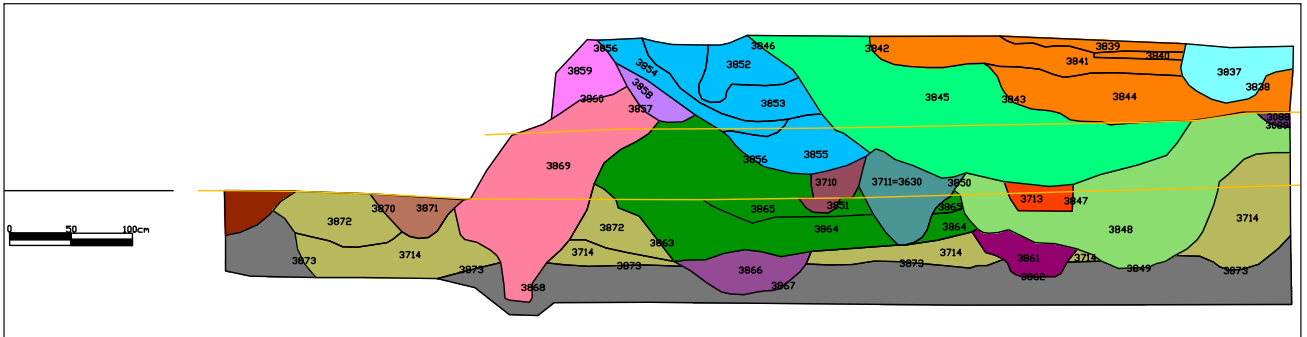

63.

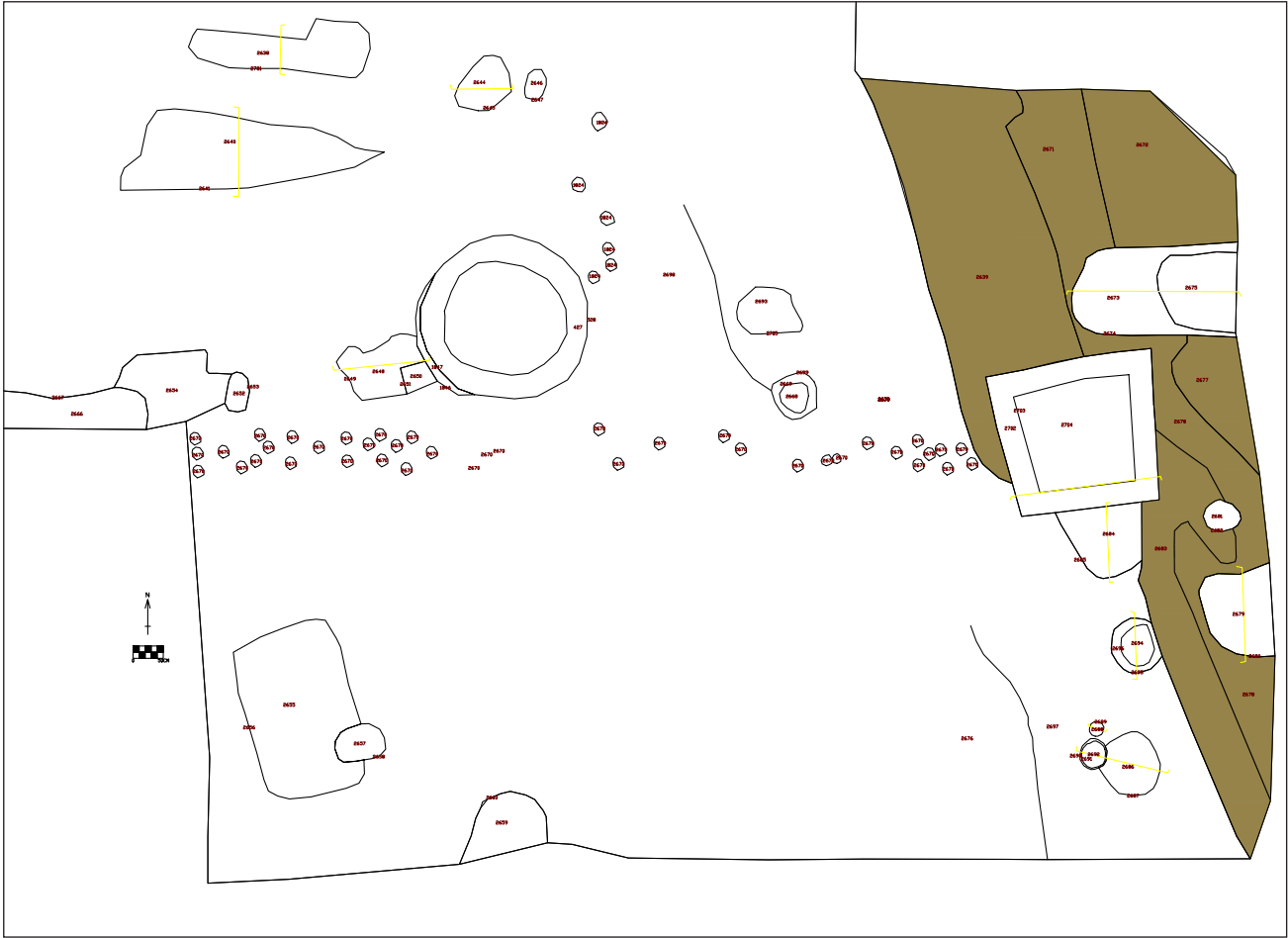

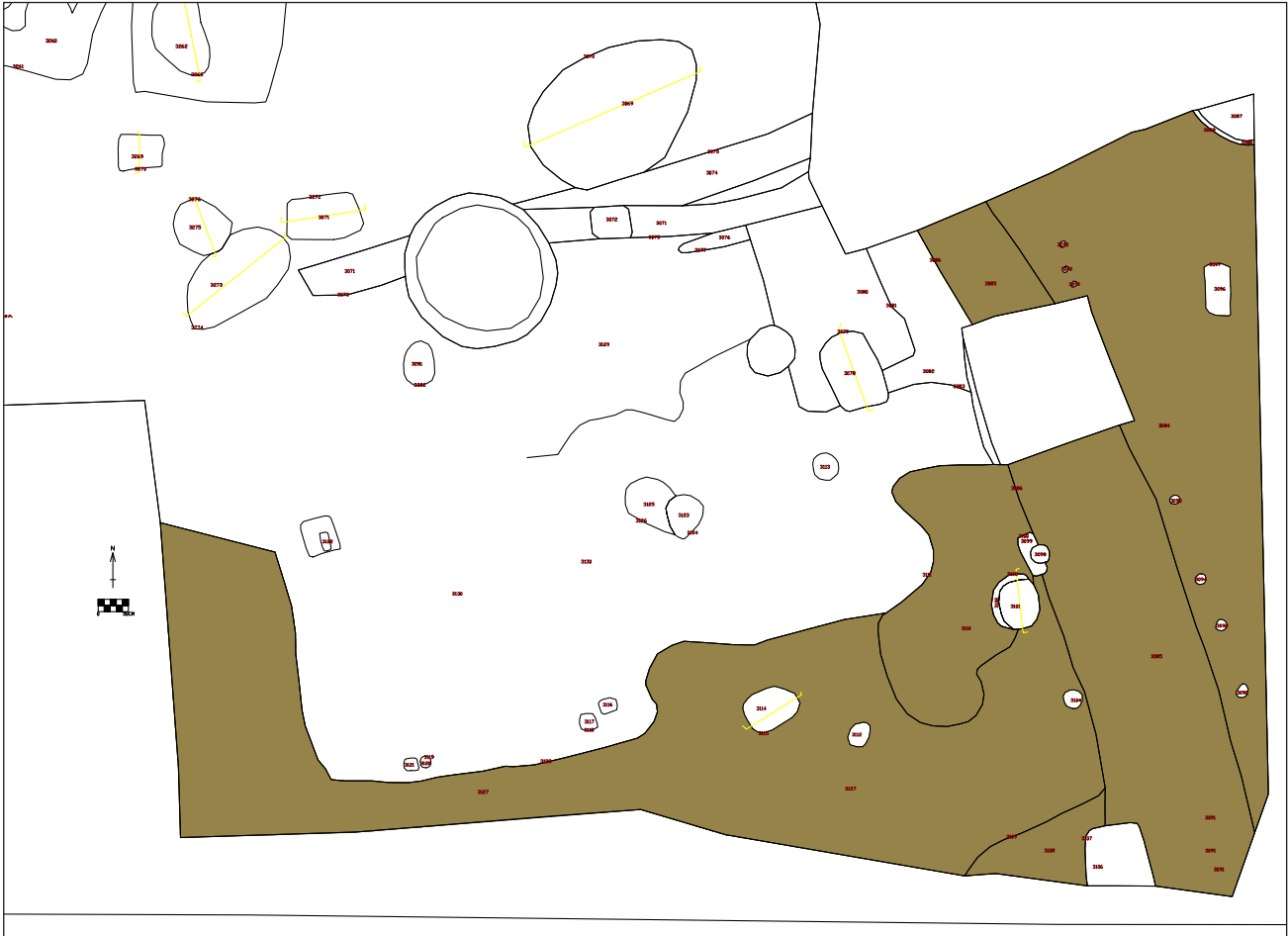
64.

65.

66.

67.

3851: doorsnijding.
3852: laag, vast, heterogeen bruinig grijs gelaagd met grijzig bruin zand, zand + houtskool, verbrande leem, keien. (datering: 12-13)
3853: laag, vrij vast, heterogeen geel gelaagd met bruin zand en bruine klei, zand + houtskool, verbrande leem, keien.
3854: laag, vast, heterogeen bruin met vlekken bruine klei, zand + houtskool, verbrande leem, hout.
3855: laag, vrij vast, heterogeen geel gelaagd met bruin organisch zand, grof zand + houtskool.
3856: doorsnijding.
3857: doorsnijding.
3858: laag, vrij vast, heterogeen geel gelaagd met bruin zand en bruine klei, grof zand + houtskool.
3859: laag, vrij vast, heterogeen gelig bruin gelaagd met geel zand, zand + houtskool, verbrande leem, kalk.
3860: doorsnijding.
3861: vast, homogeen bruin, zandige klei + houtskool.
3862: doorsnijding.
3863: doorsnijding.
3864: laag, vast, heterogeen bruin gelaagd met lichtbruin kleilig zand, zandige klei + houtskool.
3865: laag, vast, homogeen grijzig bruin, zand + houtskool, verbrande leem, kalk.
3866: laag, vast, heterogeen bruin met vlekken zwarte klei en bruine leem, klei + houtskool. (datering: 10-12)
3867: doorsnijding.
3868: doorsnijding.
3869: laag, vast, homogeen bruin, zandige klei + houtskool, verbrande leem, kalk.
3870: doorsnijding.
3871: laag, vast heterogeen grijzig bruin met vlekken zwarte klei, zandige klei + houtskool.
3872: laag, vast heterogeen donker grijs

met vlekken donkerbruine zandige klei, zandige klei + houtskool, verbrande leem.
3873: doorsnijding.

Grondplan C (afb. 66)

2639: laag, vrij vast, homogeen donker grijzig bruin, fijn lemig zand + houtskool, verbrande leem. (datering: 13-14A)
2671: laag, vrij los, homogeen donker grijzig bruin, fijn zand + houtskool, verbrande leem.
2672: laag, vrij vast, heterogeen donker grijzig bruin met vlekjes gele leem, fijn zand + houtskool, verbrande leem. (datering: 13-14A)
2677: laag, vrij vast, homogeen donker gelig bruin, fijn zand + houtskool, verbrande leem.
2678: laag, vrij vast, homogeen donker grijzig bruin, fijn lemig zand + houtskool, verbrande leem.
2683: laag, vrij los, homogeen licht groenig grijs, fijn zand + houtskool, verbrande leem.

Grondplan D (afb. 67)

3084: laag, vast, heterogeen bruinig grijs met vlekken geel zand, gele leem, bruin humeus zand, zandige leem + baksteen, houtskool, verbrande leem, kalksteen. (datering: 12b-12d)
3085: laag, vast, heterogeen grijzig geel met vlekken bruinig grijs zand en donker-grijze klei, zand + houtskool, kalksteen. (12-13)
3086: doorsnijding.
3108: laag, vast, heterogeen bruinig grijs met vlekken grijs zand, zand + houtskool, keien. (datering: 12)
3109: doorsnijding.
3110: laag, vast, homogeen bruinig grijs, zandige leem + houtskool, verbrande leem.
3111: doorsnijding.

68.

3127: laag, vast, heterogeen bruinig grijs met vlekken gele leem, leem + houtskool, verbrande leem, keien, kalksteen.

3128: doorsnijding.

Grondplan E (afb. 68)

3703: laag, vrij vast, heterogeen grijs met vlekjes grijze leem en vivianiet, fijn zandige leem + houtskool, verbrande leem, keien.

3704: laag, vrij vast, heterogeen donker grijs met vlekjes grijs zand en grijze leem, zandig leem + houtskool, hout. (datering: 12)

3709: laag, vrij vast, heterogeen grijs met vlekjes grijze leem, zandige leem + houtskool.

3710: laag, vrij vast, heterogeen donker grijzig bruin, zandige leem + houtskool, organisch materiaal.

3711: laag, vrij vast, heterogeen donker bruinig grijs gelaagd met grijzig geel zand, zandige leem + houtskool, verbrande leem, organisch materiaal.

3712: laag, vast, heterogeen, donker bruinig grijs, zandige leem + houtskool.

3713: laag, vrij vast, heterogeen donker bruinig grijs gelaagd met grijzig geel zand, zandige leem + houtskool, organisch materiaal.

3714: laag, vrij vast, homogeen grijs met vlekken grijze leem, fijn zandige leem + houtskool, hout.

3716: laag, vrij vast, heterogeen donker grijs met vlekjes grijze leem, zandige leem + houtskool, verbrande leem.

3850: doorsnijding

Spoornummers niet vermeld op plan

3874: nummer voor aardewerk verzameld uit een laag onder 3084 en 3085 op grondplan D. Deze laag komt overeen met nummer 3630 en 3711 op het latere grondplan E. (datering: 12B)

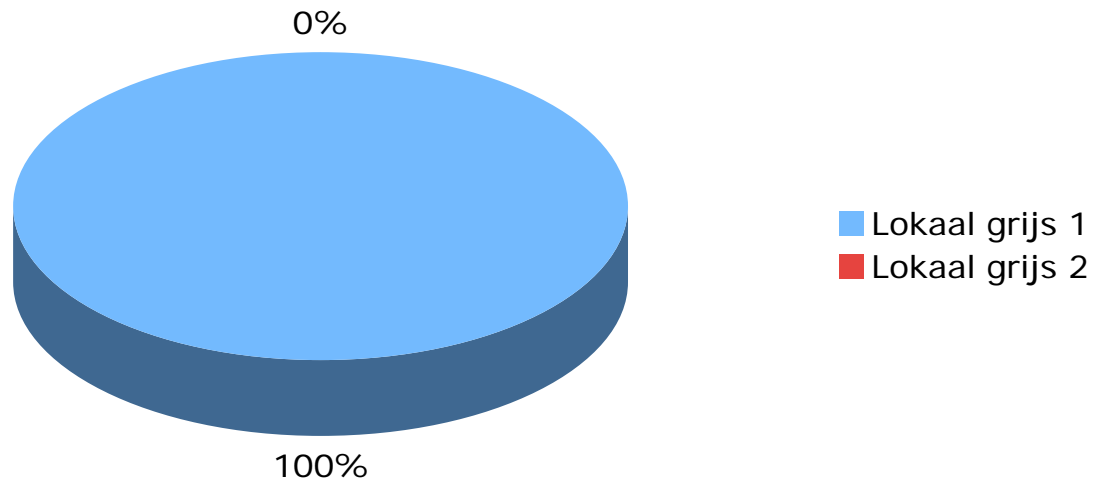
5.2.2. Interpretatie

Op grondplan C en D leek de structuur één grote gracht met verschillende vullingen te zijn. Bij het dieper afgraven bleek dat dit niet het geval was en dat we te maken hadden met verschillende grachten, uitgegraven in de opvulling van een grote gracht. De oorspronkelijke gracht was uitgegraven tot in het veen (S3873). Onderaan waren spitsporen te herkennen. De opgegraven breedte op de vlakke bodem van deze gracht bedraagt 8m¹⁵. Alleen aan de westzijde kon het begin van de helling van de gracht vastgesteld worden. Aan de oostzijde viel deze buiten het onderzoeksgebied. De maximumbreedte kon bovendien niet vastgesteld worden door de vele recentere heruitgravingen. Deze gracht werd toegeworpen met een homogeen pakket grijze leem (S3714). In deze vulling werden geen scherven aangetroffen. Een datering vooropstellen is dus niet echt mogelijk al kunnen we veronderstellen dat deze niet veel ouder zal zijn dan de 12de-eeuwse heruitgravingen.

De dateringen van de verschillende opvullingen van de recentere grachten situeren zich tussen het tweede kwart van de 12de eeuw en de eerste helft van de 14de eeuw, met een zwaartepunt in de 12de eeuw. Tussen deze data werd ook hier het terrein dus geleidelijk opgehoogd door het uitgraven en opvullen van grachten, al blijkt dat het dumpen van afval hier niet de initiële bedoeling is geweest. Verschillende grachten hadden namelijk een gelaagde opbouw van sliblaagjes, die alleen maar kan verklaard worden door een langere gebruiksduur.

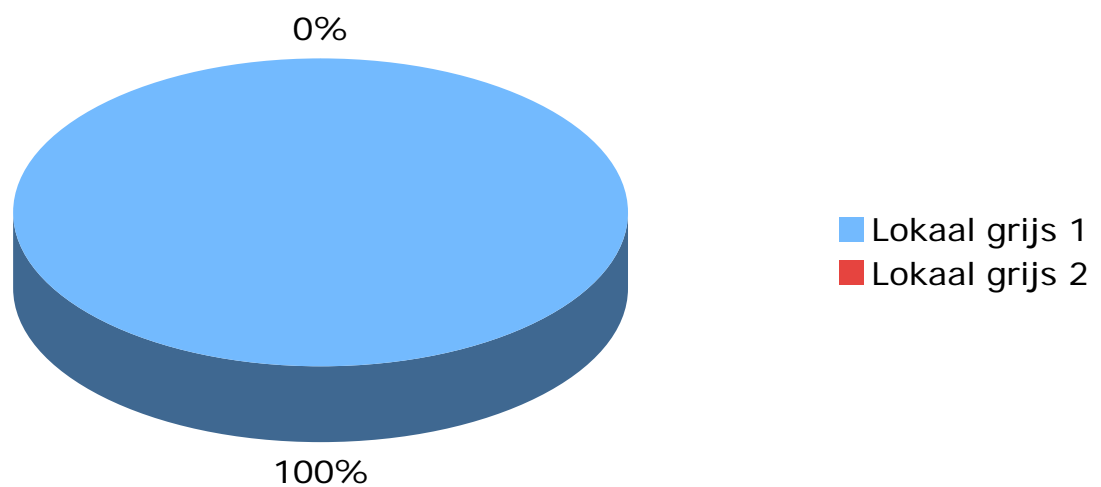
Het hier onderzochte aardewerk is afkomstig uit twee van deze heruitgravingen. De eerste gracht is S3850 met vulling S3711 (=S3630 en S3874). Ook de vondsten uit

Verhouding tussen de verschillende groepen
lokaal aardewerk (aantal bodems)

69.

Verhouding tussen de verschillende groepen
lokaal aardewerk (aantal randen)

70.

de vullingen S3084 en S3085 behoren hier gedeeltelijk toe. Oorspronkelijk werden de vondsten immers tot deze laag gerekend, totdat duidelijk werd dat we met een aparte structuur te maken hadden. Hiermee moet wel rekening gehouden worden in de uiteindelijke interpretatie.

Een tweede vulling, die doorsneden wordt door S3711, is S3848. Deze komt op het grondplan overeen met S3712 en S3713. Hieruit werden enkel vondsten gerecupereerd uit het profiel.

5.3. Het materiaal

5.3.1. Inleiding

Gezien de kleine hoeveelheid scherven uit de verschillende contexten afzonderlijk werd er beslist om ze samen te onderzoeken. Bij een eerste bestudering bleek immers dat de vondsten uit dezelfde periode dateren en dat de samenstelling van het materiaal grote overeenkomsten vertoonde. Bovendien zou door een grotere hoeveelheid materiaal een meer accuraat beeld van de periode bekomen kunnen worden.

5.3.2. De keramiek

5.3.2.1. Inleiding

De beide bestudeerde contexten waren geen gesloten contexten en ze werden bovendien slechts gedeeltelijk opgegraven.⁸⁷ In totaal werden met de hand 439 scherven gerecupereerd.⁸⁸

Er werd een kwantificatie gedaan op basis van twee systemen: de telling van het aantal scherven enerzijds en de telling van het Minimum Aantal Exemplaren (MAE)⁸⁹

⁸⁷ Zie hoger.

⁸⁸ 109 uit de S3848 en 320 uit de S3630.

⁸⁹ Dit gebeurde voor de randen en de bodems afzonder-

anderzijds. Het had in dit geval geen zin om te spreken van MAI of Minimum Aantal Individuen.⁹⁰ Scherven uit de twee contexten konden niet aan elkaar gepast worden. Er werd geen enkel archeologisch volledig individu opgegraven. Dit had waarschijnlijk te maken met de aard van de context. Hoewel het hier waarschijnlijk ook gaat om een secundaire depositie of indirecte dump, zal het materiaal niet zo verregaand verplaatst zijn en een grote homogeniteit vertonen. De graad van fragmentatie was veel kleiner dan bij de gracht op het noordoostelijk deel van het terrein, en er konden vaak verschillende scherven gepuzzeld worden.

Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen grijs aardewerk van lokale of regionale herkomst enerzijds en importproducten uit het Maastrand en het Rijngebied anderzijds.

5.3.2.2. Het aardewerk van lokale of regionale herkomst

De algemene technische kenmerken⁹¹

Het aardewerk van lokale of regionale oorsprong heeft een grote technische eenvormigheid. Het zijn allemaal potten die gevormd zijn op een sneldraaiend pottenbakkerswiel. Op basis van de bakfels kunnen we het onderverdelen in twee technische groepen. Groep 1 heeft een matig fijne⁹², regelmatig verspreide en dichte⁹³ tot zeer dichte⁹⁴ zandverschraling.

---

lijk.

⁹⁰ De Groote 2008: 2.1.3 (nog te verschijnen).

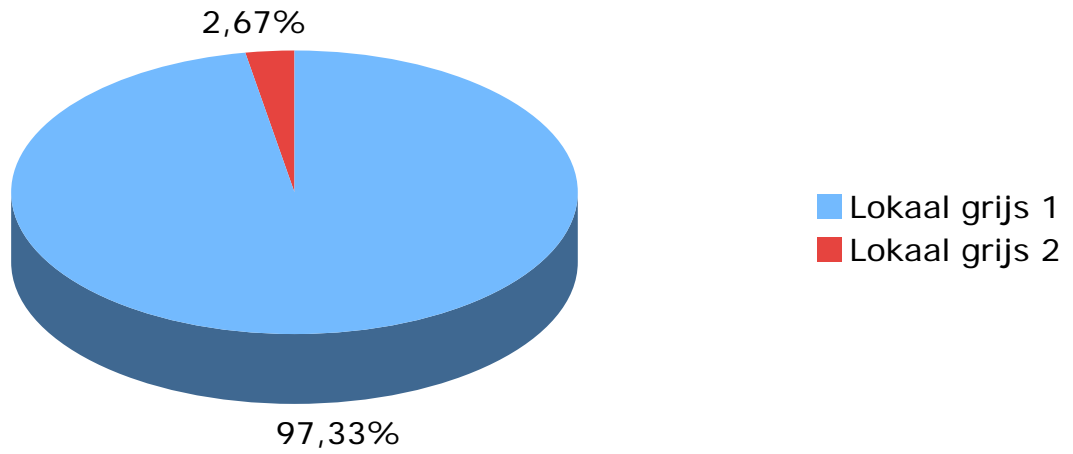
⁹¹ Hiervoor werd het systeem gebruikt dat door Koen De Groote werd opgesteld in het kader van zijn doctoraatsverhandeling. De Groote 2008: 2.2 (nog te verschijnen).

⁹² Korrels > 0,2 mm – 0,5 mm.

⁹³ Tussen 20 en 40 % verschralingpartikels per oppervlakte-eenheid.

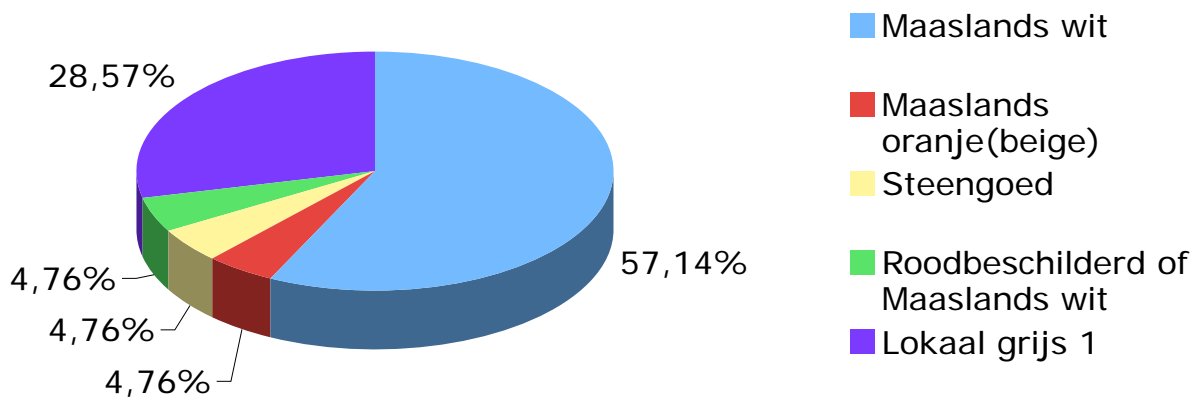
⁹⁴ Meer dan 40 % verschralingpartikels per oppervlakte-eenheid.

Verhouding tussen de verschillende groepen lokaal aardewerk (aantal scherven)

71.

Verhouding tussen de verschillende aardewerkgroepen (aantal bodems)

72.

Het oppervlak van dit aardewerk voelt ruw aan. Een tweede groep wordt gekenmerkt door een fijne⁹⁵, regelmatig verspreide en dichte zandverschraling. De oppervlakte van deze groep voelt glad aan. De kleur van het reducerend gebakken aardewerk is donkergrijs.

Het aardewerk van lokale of regionale oorsprong is steeds onversierd.

Als we de twee groepen vergelijken dan kunnen we duidelijk zien dat groep 1 een overwicht heeft van 97,33 % van het totaal aantal scherven van het grijze aardewerk terwijl groep 2 veel minder vertegenwoordigd is met slechts 2,67 % van het totaal. Het MAE van de randen en de bodems is zelfs 100 % voor groep 1 (afb. 69-71).

Deze verhouding komt zeer goed overeen met de verhouding tussen het ruwwandig en gladwandig lokaal grijs aardewerk uit een opgraving in de dorpskern van Moorsel⁹⁶. Het lokaal grijs aardewerk uit de buitengracht op deze opgraving leverde een meerderheid ruwwandige aardewerk van 97 % op terwijl de gladwandige groep slechts een aandeel had van 3 %. Men moet echter enige voorzichtigheid ten toon spreiden om deze situatie door te trekken naar Leuven.

Er werd getracht een vergelijking te maken van onderstaande vormtypes met contexten uit Aalst, maar er konden geen gelijkaardige randtypes herkend worden (afb. 72-74).⁹⁷

---

⁹⁵ Korrels 0,1 mm – 0,2 mm.

⁹⁶ Pieters, De Groote, Erynck en Callebaut 1999: 138-141.

⁹⁷ De Groote en Moens 1995; Pieters, De Groote, Erynck en Callebaut 1999.

Grijs, reducerend gebakken aardewerk

Het grijze, reducerend gebakken aardewerk bedraagt 17,09 % (75 scherven) van het aantal scherven. Het minimum aantal exemplaren van de bodems bedraagt 28,57 % en het MAE van de randen 21,95 %. Deze vrij gelijkaardige verhouding tussen MAE en aantal scherven toont trouwens aan dat het om een secundaire depositie gaat. Een directe deponering van de vondsten zou voor het grijs, reducerend gebakken aardewerk een veel lager MAE-percentage ten opzichte van het percentage van het aantal scherven opgeleverd hebben.⁹⁸

Twee vormgroepen kunnen onderscheiden worden, namelijk pannen en kogel- en/of tuitpotten. Hoewel kogelpotten verschillende functies⁹⁹ kunnen hebben (bijvoorbeeld ook voor het opslaan en bewaren van voedsel) worden ze hier geplaatst in de categorie bereiding van voedsel. Op bijna alle fragmenten zijn immers sporen van roet aangetroffen die er op wijzen dat het voorwerp in het vuur gebruikt is geweest.

Bij de kogel- en/of tuitpotten zijn twee randtypes te herkennen. Het eerste randtype is een (licht) uitstaande, bovenaan afgeplatte rand met afgeronde lip (tekening 3). Drie andere randfragmenten zijn hiervan een afgeleide. De eerste twee hebben een aan de buitenkant iets verdikte afgeronde lip (tekening 4-5), de tweede heeft een zwaarder en verdikt profiel (tekening 6).

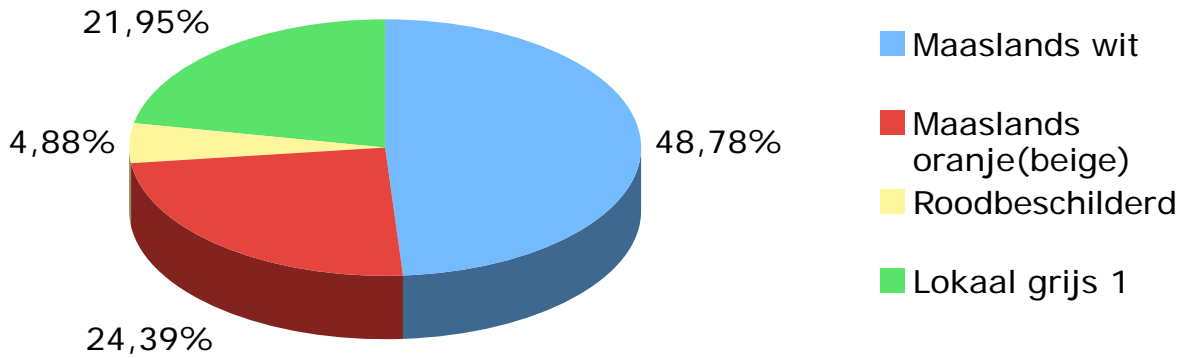
Een tweede randtype bestaat uit een uitstaande zware rand met een verticaal opgetrokken en afgeronde lip (tekening 7). Eén fragment van een tuit werd opgegra-

---

⁹⁸ Zie hoger.

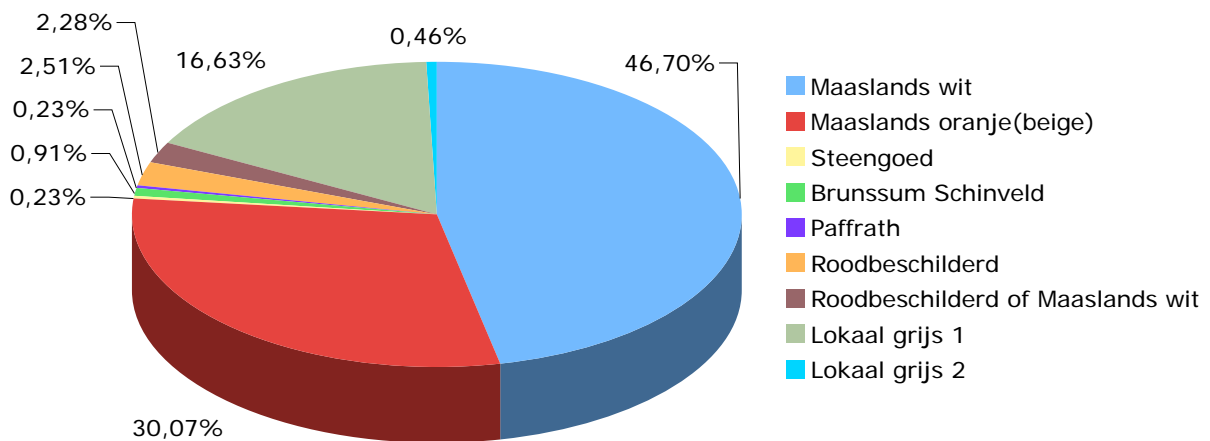
⁹⁹ De Groote en Moens 1995: 106.

Verhouding tussen de verschillende aardewerkgroepen (aantal randen)

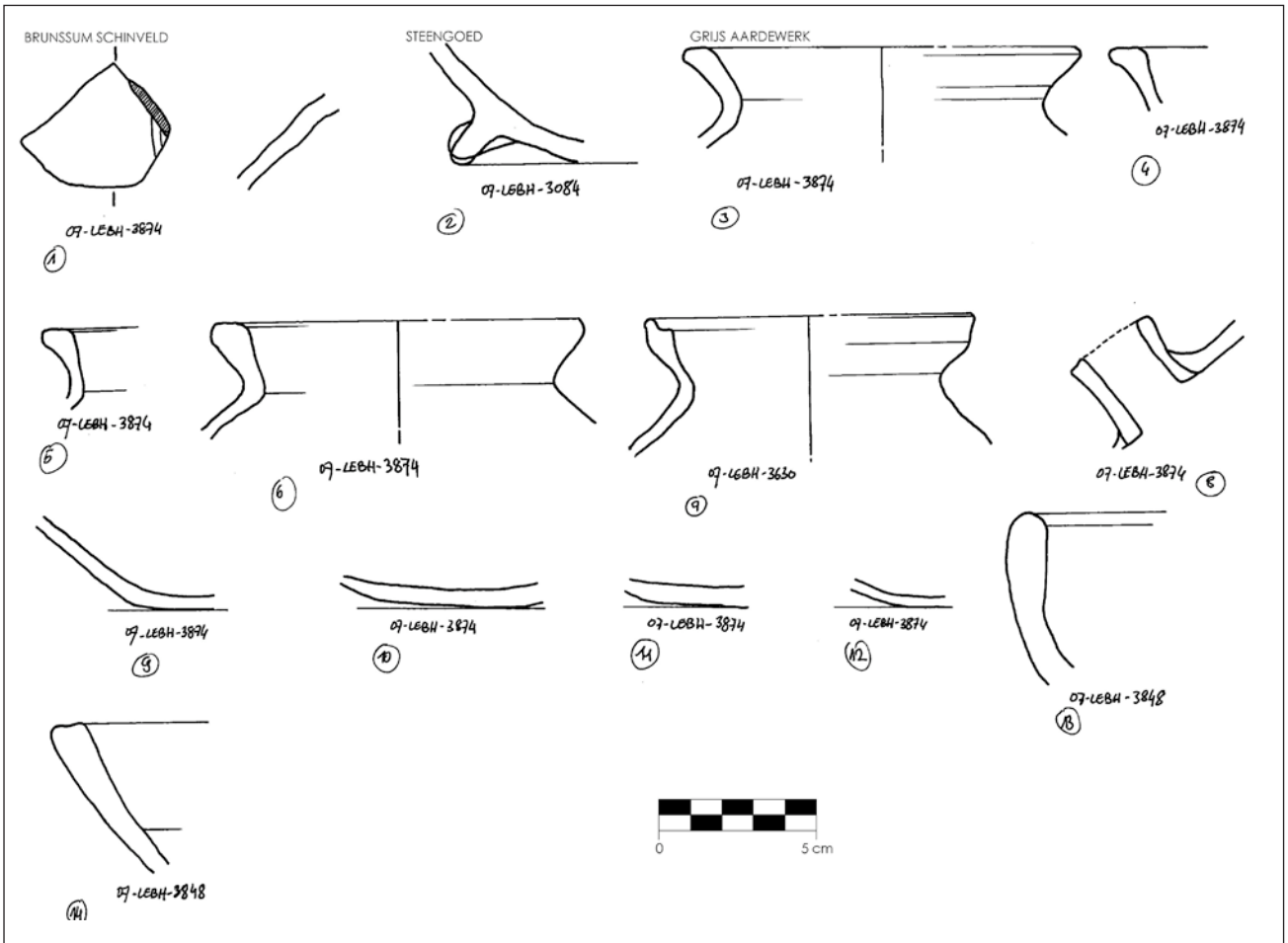

73.

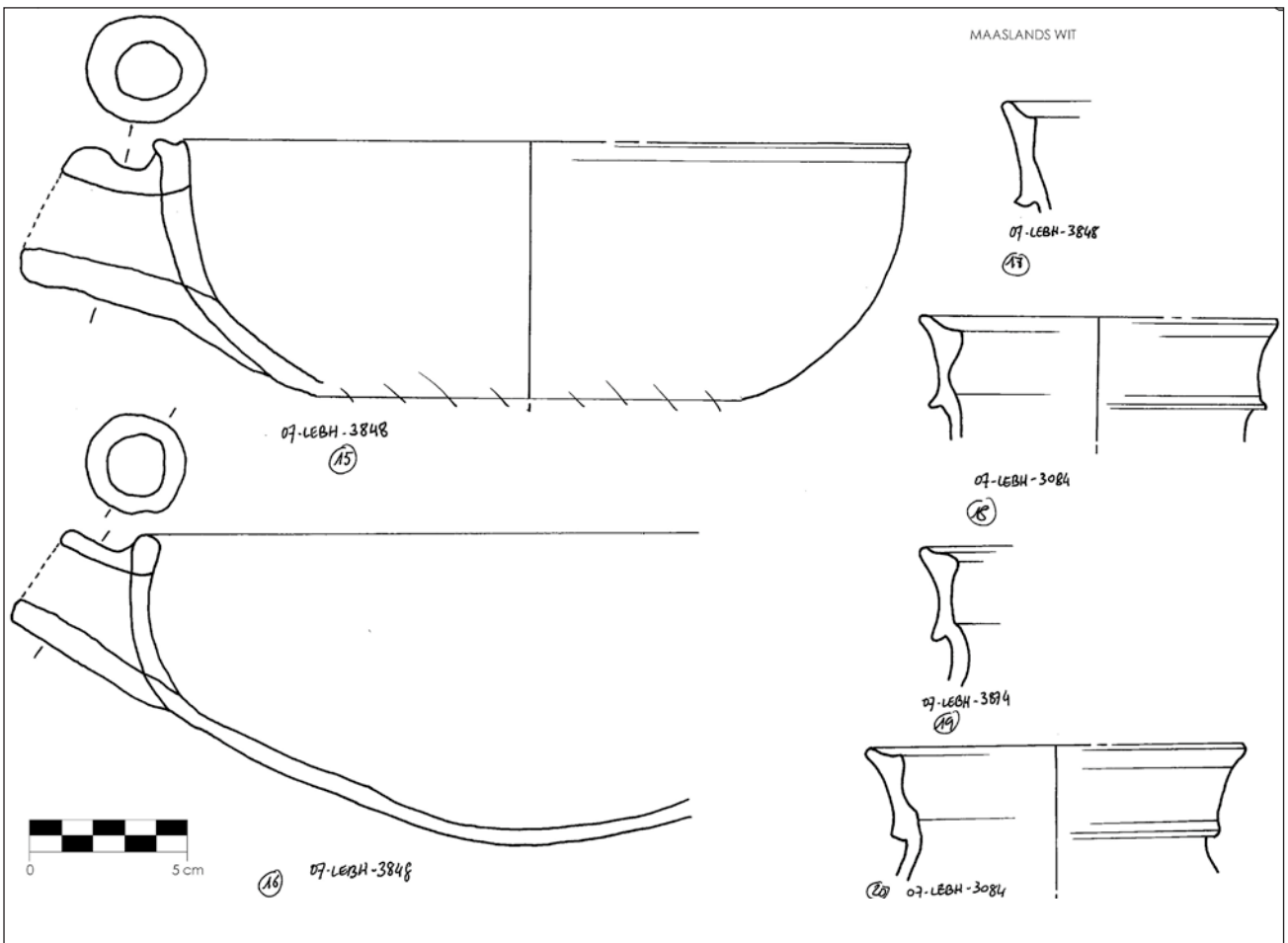
Verhouding tussen de verschillende aardewerkgroepen (aantal scherven)

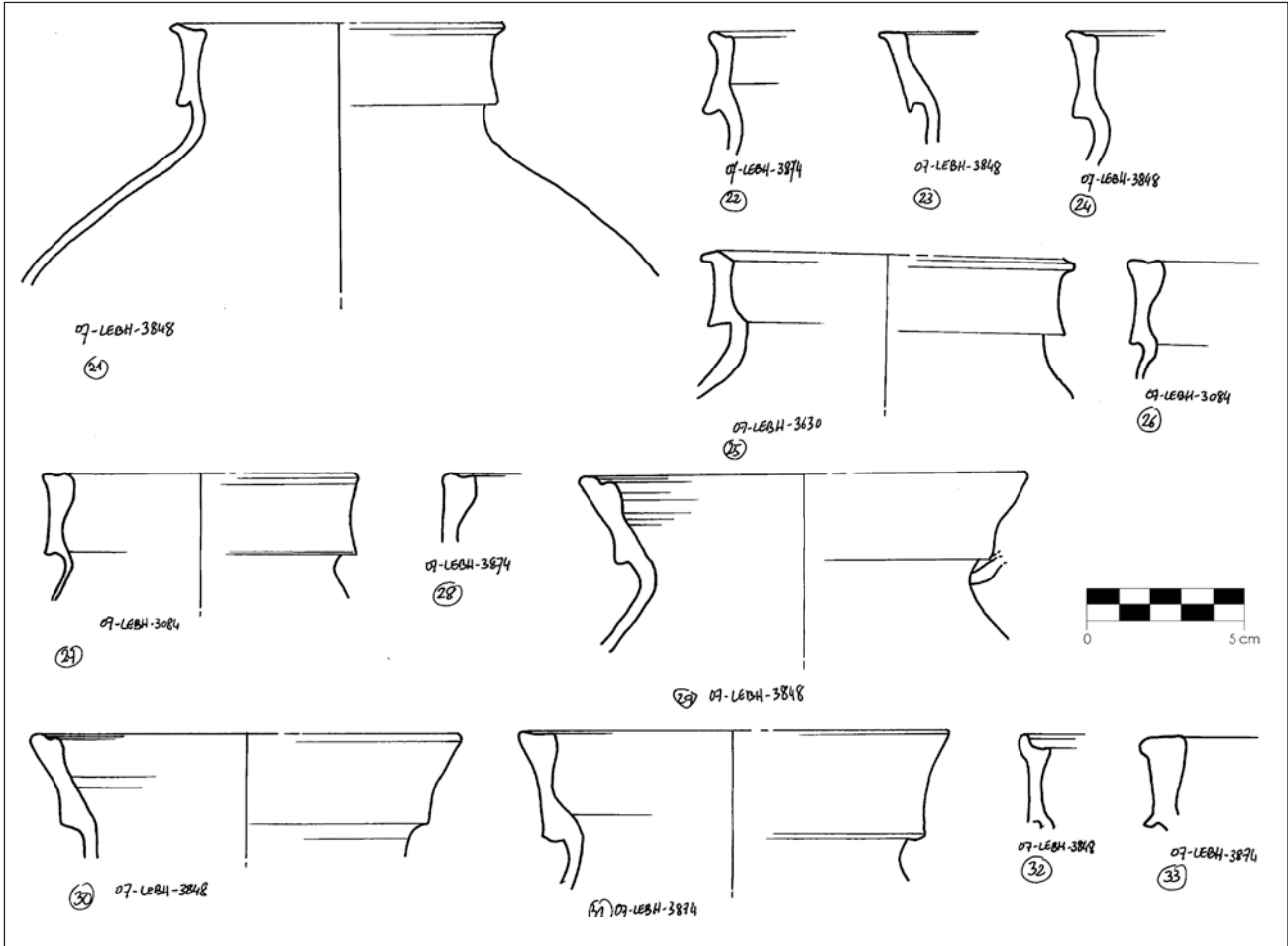
74.

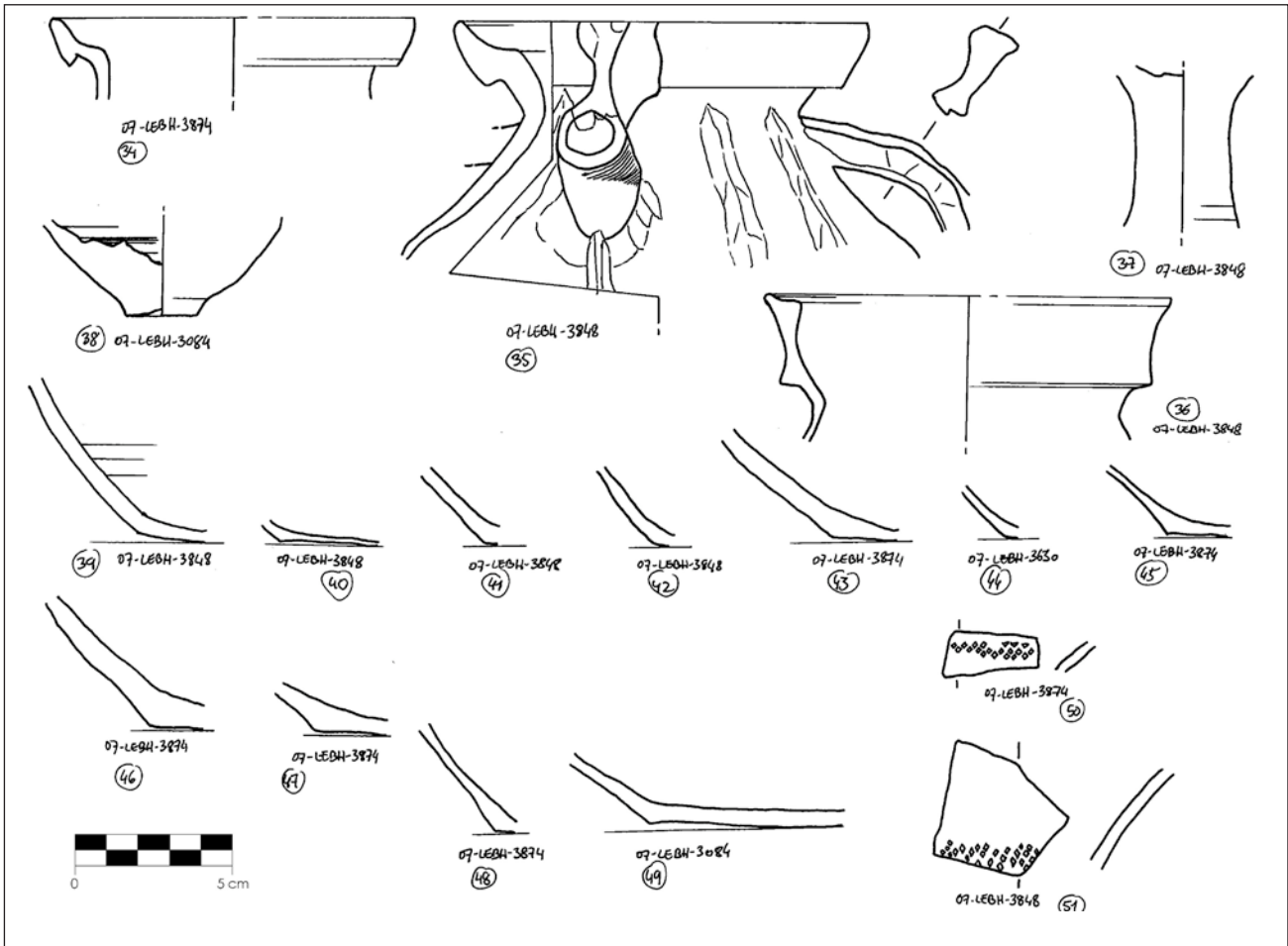
75.

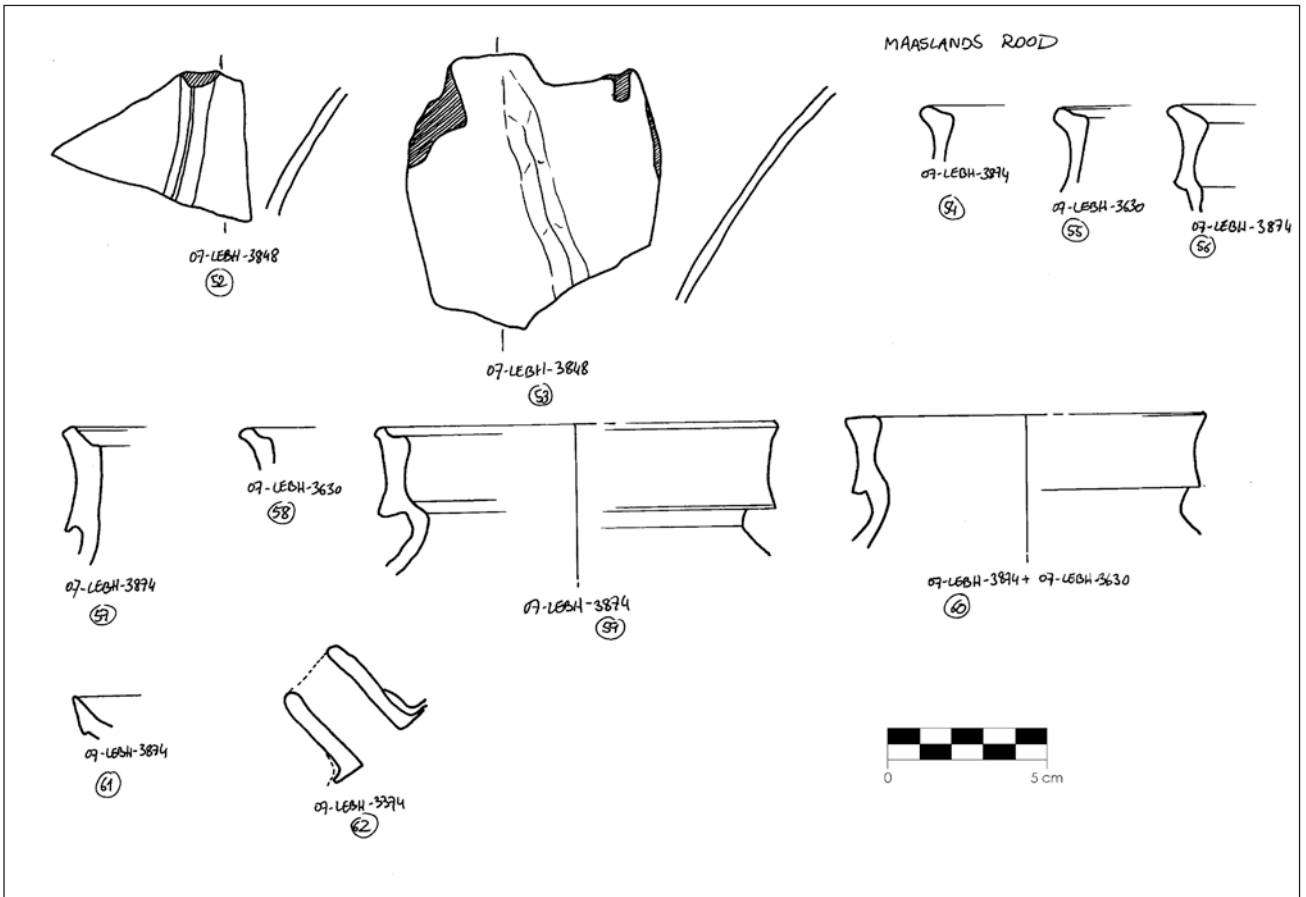
76.

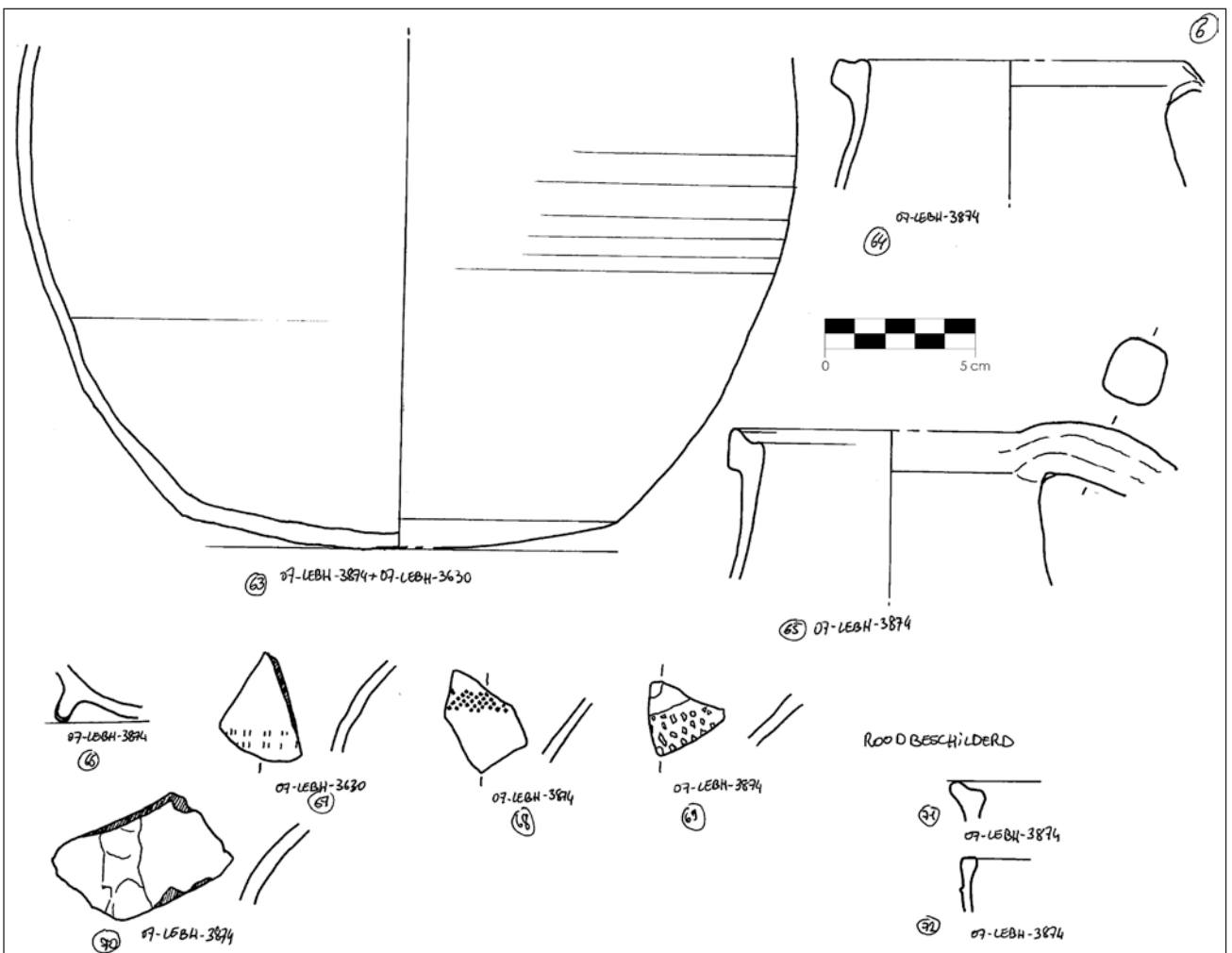
77.

78.

79.

80.

81.

82.

ven. Deze bleek doorgestoken te zijn door te wand, net als de Maaslandse voorbeelden¹⁰⁰ (tekening 8).

Vier fragmenten van lensbodems kunnen toegeschreven worden aan kogel- en/of tuitpotten (tekening 9-12).

De randfragmenten van de pannen zijn onder te verdelen in 4 types. Het eerste heeft een eenvoudige, rechtopstaande rand met afgeronde top (tekening 13). De tweede rand is eenvoudig en naar boven toe licht verdikt en heeft een afgeplatte top voorzien van een geultje (tekening 14). De twee andere panfragmenten zijn voorzien van een holle ronde steel. Het eerste fragment met steel heeft een aan de buitenzijde verbrede, wat puntige rand met afgeplatte top, die voorzien is van een geultje (tekening 15). Het andere fragment is een licht naar binnen gebogen rand met een verdikking aan de buitenkant van de afgeronde top. De bodem is bol (tekening 16).

5.3.2.3. Het geïmporteerde aardewerk

Inleiding

Het geïmporteerde aardewerk is ingedeeld volgens de regio of plaats van herkomst, namelijk het Zuid-Limburgs aardewerk uit Brunssum-Schinveld en het Rijnlands aardewerk dat onder te verdelen is in twee groepen: het roodbeschilderde aardewerk, ook wel Pingsdorf genaamd, en het zogenaamde Paffrath aardewerk. Een bodemfragment van een kan in steengoed (tekening 2) wordt hier buiten beschouwing gelaten omdat dit fragment naar alle waarschijnlijkheid intrusief is.

De producten uit het Maasland zijn ook in deze context onder te verdelen in een

witbakkende groep en een oranje (beige-)bakkende groep.

Als we een vergelijking maken tussen het totaal van de lokale productie en het totaal van de importceramiek blijkt dat de importen een groot overwicht hebben. Op basis van de telling van het aantal scherven is 82,92 % afkomstig van import en 17,08 % van lokaal vervaardigd aardewerk. De tellingen van het minimum aantal exemplaren van randen en bodems geven een gelijkaardig cijfer: randen: 78,05 % import en 21,95 % lokaal; bodems: 71,43 % import en 28,57 % lokaal.

Het Zuid-Limburgse aardewerk

*Brunssum-Schinveld (afb. 81)

Vier wandfragmenten werden opgegraven. Ze vertegenwoordigen 0,91 % van het aantal scherven. Er zijn twee soorten baksels te herkennen. Het eerste heeft een donkergrijze breuk en een beigebruin oppervlak, het tweede is licht beigegrijs op breuk en oppervlak. Deze laatste heeft een roodbruine beschildering. De magering is zeer grof en breekt door het oppervlak.

Het Rijnlandse aardewerk

a. Roodbeschilderd aardewerk (afb. 82)

In deze periode is het vaak moeilijk om een onderscheid te maken tussen het roodbeschilderde aardewerk en het Maaslands witbakkende aardewerk indien sporen van beschildering of glazuur ontbreken. Waar mogelijk is het onderscheid gemaakt. Elf scherven, waarvan 2 randfragmenten kunnen met zekerheid aan deze groep worden toegeschreven. Tien scherven, waarvan één bodemfragment, kunnen zowel tot deze groep als tot

¹⁰⁰ Zie verder.

83.

84.

het Maaslands witbakkend aardewerk behoren. Het roodbeschilderde aardewerk vertegenwoordigt 2,51 % van het aantal scherven. Dit kan oplopen tot 4,79 % als alle twijfelgevallen ook afkomstig zouden zijn van deze productie. Het MAE van de randen en de bodems moet gezien het kleine aantal met enige omzichtigheid bekeken worden. Het bedraagt voor de randen 4,88 % en voor de bodems 0 of 4,76 %. Het baksel is grijs, donkergrijs of beigegrijs. De kleur van het oppervlak varieert van beige(grijs) tot grijs en bruin.

De drie identificeerbare fragmenten zijn afkomstig van een beker en van twee kruiken. De beker heeft een rechtopstaande Y-vormige rand (tekening 71). Gelijkaardige voorbeelden zijn gekend uit Pingsdorf¹⁰¹. De rand afkomstig van een kruik (tekening 72) is rechtopstaand, wat verdikt en bovenaan afgeplatte. Net onder de rand bevindt zich een geprononceerde draairibbel. Ook dit type kan terug gevonden worden bij Sanke¹⁰².

Het bodemfragment is afkomstig van een met de duim uitgeknepen standring met lensbodem. Dit bodemfragment wijst naar een afkomst uit het Rijnland, het baksel echter, is eerder Maaslands (tekening 66).

b. Het zogenaamde Paffrath aardewerk (afb. 83)

Het zogenaamde Paffrath aardewerk is hier slechts aanwezig met één wand-scherf. Het baksel is lichtgrijs en gelaagd, en het oppervlak heeft een metaalglans. Deze scherf maakt 0,23 % uit van het totale aantal scherven.

Het Maaslands aardewerk

¹⁰¹ Sanke 2002: Tafel 3.13. (datering: 12de eeuw)

¹⁰² Sanke 2002: Tafel 128/4. (datering: 12B)

Ook bij deze context wordt een opsplitsing gemaakt tussen het oranje(beige)bakkend en het witbakkend aardewerk. Wat ook hier opvalt is dat, in verhouding tot het Maaslands witbakkend aardewerk, de oranje(beige)bakkende groep kleiner is. Bij de telling van het aantal scherven levert dit 46,70% (MAE bodems: 57,14 %; MAE randen: 48,78 %) voor het witbakkende en 30,07 % (MAE bodems: 4,76 %; MAE randen: 24,39 %) voor het oranje(beige)bakkende aardewerk op. Het MAE van de randen van het oranje(beige)bakkende aardewerk zal in dit geval meer de werkelijkheid benaderen dan de telling van het aantal scherven aangezien een groot deel van de wandscherven afkomstig zijn van één individu waartoe ook het enige bodemfragment hoort. Dit verklaart ook het lage MAE van de bodems. Dit betekent dat 66,67 % of 2/3 van het aantal scherven afkomstig is uit het Maasland.

Het baksel van het witbakkende aardewerk heeft een witgele tot witgrijze kleur, dat van het oranje(beige)bakkende een rozerode tot oranjerode kleur. Bij het witbakkende aardewerk vertonen de scherven sporadisch spikkels en vlekken loodglazuur op de rand en de hals. Bij de oranje(beige)bakkende groep vertonen de vormen loodglazuurvlekken over het volledige lichaam. Versieringen bestaan uit opgelegde verticale banden of horizontale radstempels.

a. Maaslands witbakkend aardewerk (afb. 84)

Ook hier is het aantal vormen beperkt. Het betreft hier bijna alleen maar kogel- en/of tuitpotten. Ook hier vertonen een aantal scherven roetsporen. Eén wandfragment is afkomstig van een kandelaar (tekening 37). Eén bodemfragment is toe te wijzen aan een drinkbeker en heeft een vlakke

85.

86.

bodem (tekening 38).

De randfragmenten van de kogelpotten zijn onder te verdelen in twee randtypes: de manchetrans en de sikkeland.

Deze manchetrans bestaan in verschillende vormen. Een eerste type (tekening 17) heeft een sterk ondersneden en puntige onderlip en een afgeronde naar binnen afgeschuinde bovenlip. Een gelijkaardig type kwam bij opgravingen in Dommelen aan het licht.¹⁰³ Een tweede type (tekening 18-19) is hiermee verwant, maar is voorzien van een afgeronde onderlip. Een gelijkaardig voorbeeld is gepubliceerd door R. Borremans.¹⁰⁴ Ook een derde randfragment (tekening 20) kan gelijkaardig genoemd worden, maar heeft een puntige, weinig geprononceerde onderlip. Hiervan zijn zowel in Andenne¹⁰⁵ als in Dommelen¹⁰⁶ gelijkaardige exemplaren aangetroffen.

Een vierde type heeft een sterk ondersneden en afgeronde onderlip en een afgeronde wat verdikte bovenlip (tekening 21-22). Een vijfde type sluit hierbij aan, maar de bovenlip is hier afgeplat (tekening 23). Type zes heeft een puntige weinig geprononceerde onderlip en een afgeronde (tekening 24 en 36) of afgeplatte bovenlip (tekening 25). Vergelijkingsmateriaal is te vinden in Andenne¹⁰⁷ en Huy¹⁰⁸.

Bij type zeven (tekening 26-28) heeft de manchetrans een geprononceerde puntige onderlip en een aan de binnenkant verdikte en afgeronde bovenlip met een geultje in de top. Gelijkaardige randprofi-

len zijn terug te vinden in Andenne¹⁰⁹ en Dommelen¹¹⁰. Type acht (tekening 31) sluit hierbij aan, maar heeft een weinig geprononceerde puntige onderlip. Type negen (tekening 29-30) is een licht uitstaande manchetrans met weinig geprononceerde en afgeronde onderlip en verticaal opgetrokken afgeronde bovenlip. In Huy zijn vergelijkbare voorbeelden van deze randvorm aangetroffen.¹¹¹

Type tien bestaat uit een manchetrans met Y-vormige top (tekening 32) en kent gelijkaardige voorbeelden in Andenne¹¹². Een laatste type wordt gevormd door een zware manchetrans met afgeronde aan de binnenkant verdikte bovenlip en puntige geprononceerde onderlip. Ook hiervan is in Andenne een zelfde voorbeeld aangetroffen.¹¹³

Twee andere fragmenten zijn sikkelanden. Een eerste (tekening 34) is ook gevonden in Andenne¹¹⁴. Het tweede type (afb. 85-86) is voorzien van twee lintvormige oren, waarvan er één bewaard is gebleven, en van een door de wand doorgestoken tuit die met een brugje verbonden is met de rand. De versiering bestaat uit opgelegde verticale banden. Een gelijkaardig voorbeeld is tijdens dit onderzoek nergens gevonden, maar de versiering komt ook voor in Andenne en wordt daar gedateerd tussen 1075 en 1175.¹¹⁵

Verschiedende fragmenten van lensbodems zijn toe te wijzen aan kogel- en/of tuitpot-

¹⁰³ Theuws 1988: Fig.55/14. (datering: 12b-12c)

¹⁰⁴ Borremans 1966: fig.27: A36/d nr. 1. (datering: 11d-12c)

¹⁰⁵ Borremans 1966: Fig.30: A56/b nr.1. (datering: 11d-12c)

¹⁰⁶ Theuws 1988: Fig.55/20. (datering: 12b-12c)

¹⁰⁷ Borremans 1966: Fig.31: A57/b nr.4. (datering: 11d-12c)

¹⁰⁸ Lauwerijs 1976: p113, Planche 4/32. (datering: 12a-12c)

¹⁰⁹ Borremans 1966: Fig.12: A4c/c nr.6. (datering: 11d-12c) en Borremans 1966: Fig.31: A57/b nr.15. (datering: 11d-12c)

¹¹⁰ Theuws 1988: Fig.55/18. (datering: 12b-12c)

¹¹¹ Lauwerijs 1976: p124, Planche 5/32. (datering: 12c)

¹¹² Borremans 1966: Fig.27: A36/d nr.2. (datering: 11d-12c)

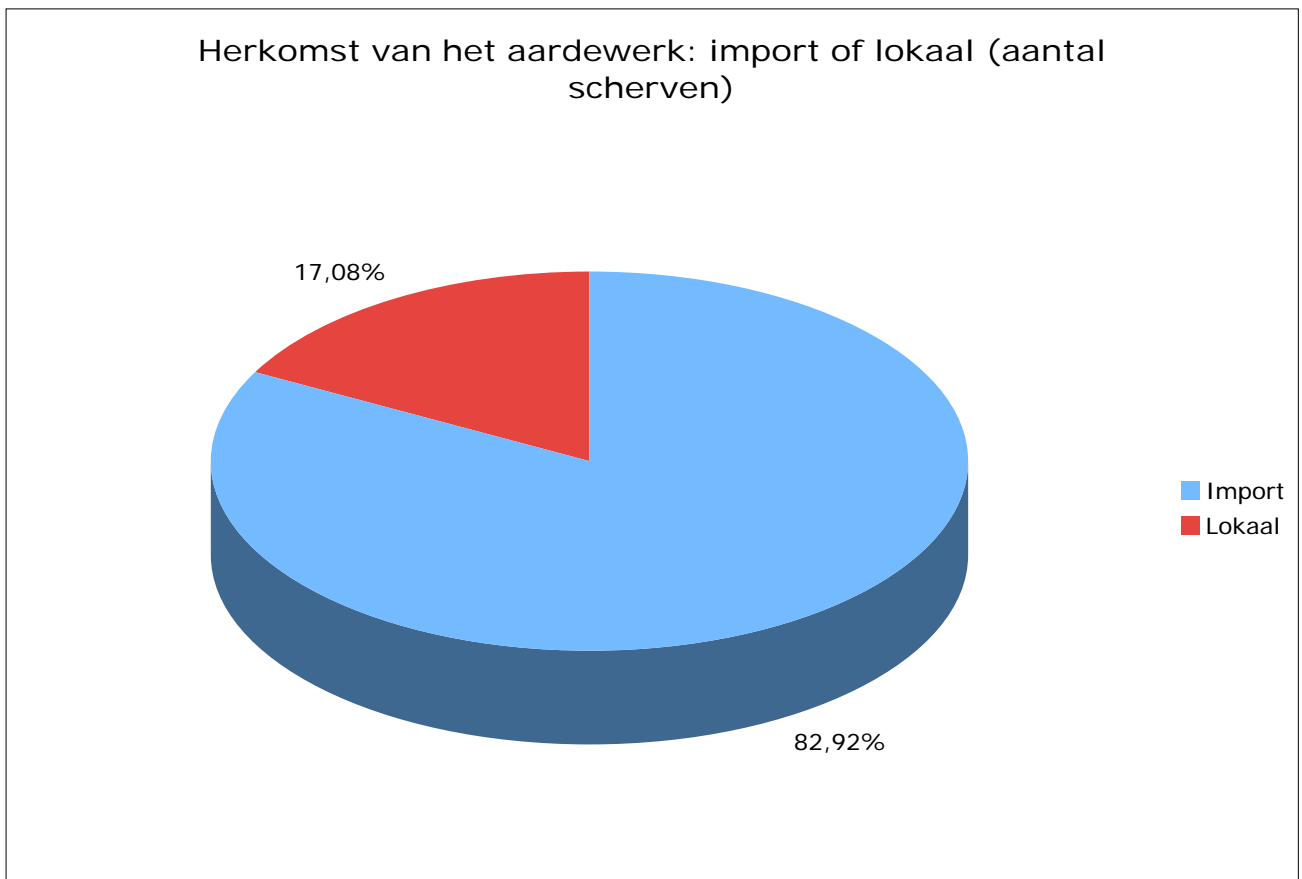
¹¹³ Borremans 1966: Fig.31: A57b nr.15. (datering: 11d-12c)

¹¹⁴ Borremans 1966: Fig.8: A3b nr.4. (datering: 11d-12c)

¹¹⁵ Borremans 1966: Fig.27: A36/d nr.5.

87.

88.

ten (tekening 39-49). Ook enkele versierde wandfragmenten werden aangetroffen. Ze zijn voorzien van een radstempelpersiering (tekening 51) of verticaal opgelegde banden (tekening 52-53).

b. Maaslands oranje(beige)bakkend aardewerk (afb. 87)

Bij het Maaslandse oranje(beige)bakkende aardewerk zijn twee vormtypes te herkennen. De eerste vorm, de kogel- en/of tuitpot, sluit qua randtypologie perfect aan bij het witbakkende aardewerk. De twee enige aanwezige randtypes zijn ook hier de manchtrand en de sikkeland. Het eerste type manchtrand (tekening 54-58) komt overeen met type twee bij het witbakkende aardewerk. Het tweede type (tekening 59) is gelijkaardig aan type zes bij de witbakkende groep. Een laatste randtype (tekening 60) sluit aan bij type acht. Het tweede randtype dat werd opgegraven en dat behoort tot een kogelpot, is een sikkeland. Deze (tekening 61) komt overeen met het eerste type bij het witbakkende aardewerk. Ook hier is een doorgestoken tuit te herkennen (tekening 62). Eén bodemfragment met lensbodem is toe te wijzen aan de kogelpot (tekening 63).

De tweede vorm is de kruik. Hier zijn twee randtypes te herkennen. Enerzijds een haaks naar buiten geplooide blokvormige rand met een geultje in de top (tekening 64) en anderzijds een naar buiten geplooide blokvormige rand met naar binnen afgeschuinde top en een geultje in de top (tekening 65). Het eerste type is te vergelijken met een exemplaar dat werd opgegraven in Wierde.¹¹⁶ Voor het tweede type werd vergelijkingsmateriaal gevonden in Huy.¹¹⁷

¹¹⁶ Lauwerijs en Petit 1967: Planche III/6. (datering: 12-13)

¹¹⁷ Lauwerijs 1976: Planche V/5. (datering: 13a)

Drie fragmenten vertonen een radstempelpersiering (tekening 67-69). Bij één wandfragment zijn er opgelegde verticale banden aanwezig (tekening 70).

5.3.2.4. Interpretatie en discussie

Een datering van de context gebeurt vooral op basis van het Maaslands aardewerk. In de eerste plaats sluit het ontbreken van een groot aantal sikkelanden een datering voor 1125 uit. In Dommelen wordt dit randtype tot die datum gevonden in associatie met ander goed gedateerd aardewerk uit die periode.¹¹⁸

De aanwezigheid van een grote hoeveelheid kogelpotten met manchtrand, die beschouwd wordt als de opvolger van de sikkeland, wijst op een datering tussen 1125 en 1175. Een latere datering is volgen Theuws¹¹⁹ en Janssen¹²⁰ niet mogelijk. Zij baseren deze hypothese op het feit dat 's Hertogenbosch is gesticht in 1185 en dat daar nog geen manchtranden aangetroffen zijn onder de vondsten uit de stichtingsperiode. Een datering ouder dan 1125 lijkt bovendien in Dommelen door associatie met andere aardewerksoorten niet mogelijk.

Een derde element dat ons enig inzicht kan verschaffen in de datering van deze context is de aanwezigheid van twee randfragmenten van kruiken. Volgens Janssen¹²¹ zijn de kruiken de opvolgers van de kogelpotten tussen 1175 en 1200. Theuws stelt wel dat uit vondsten in Dommelen blijkt dat beide vormen gelijktijdig voorkomen en vermoedt dat de kruiken vanaf het midden van de 12de eeuw in het vormenspectrum van Andenne ver-

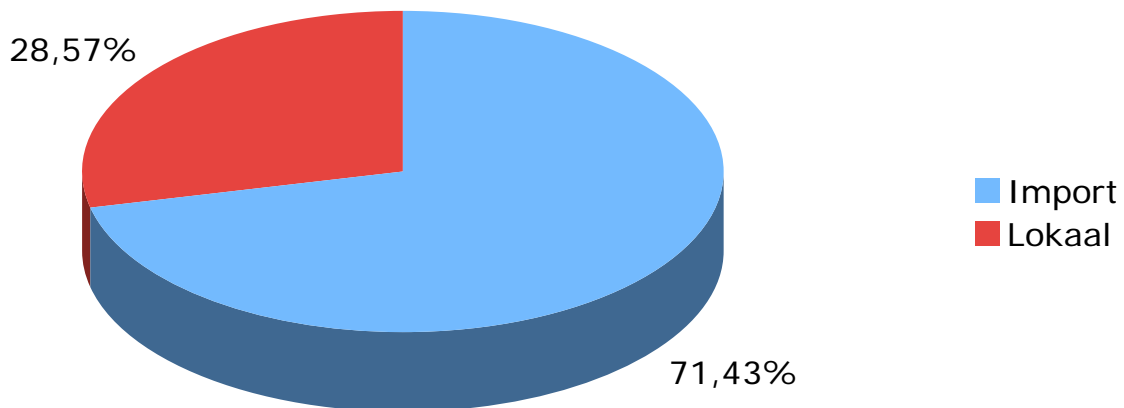
¹¹⁸ Theuws 1988: 330.

¹¹⁹ Theuws 1988: 331.

¹²⁰ Janssen 1983: 193.

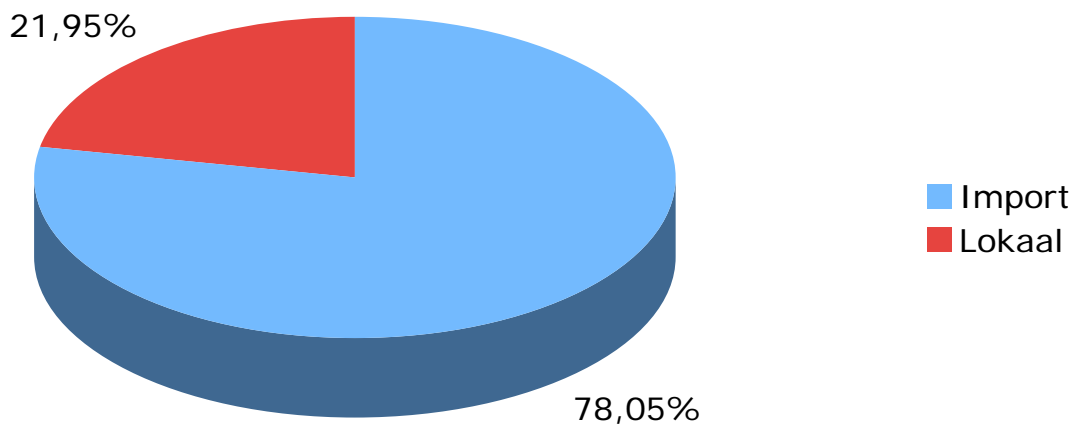
¹²¹ Janssen 1983: noot 37.

Herkomst van het aardewerk: import/lokaal (aantal bodems)

89.

Herkomst van het aardewerk: import/lokaal (aantal randen)

90.

schijnen.¹²² Ook in Leuven is dit dus het geval. Bijgevolg kunnen we voor deze context dus een datering tussen 1150 en 1175 voorop stellen.

Ook hier wijst de fragmentatie van het aardewerk en het vrij beperkt puzzelbaar zijn van de verschillende fragmenten erop dat we te maken hebben met een deels secundaire context of een indirecte dump. Het materiaal is naast secundair gedumpt waarschijnlijk ook rechtstreeks in de gracht gegooid. De grootte van de scherven en het reconstrueerbaar zijn tot één vorm (bijvoorbeeld 63) zijn hiervoor een aanwijzing. Ook hier is een statistisch onderzoek dus zeer interessant, al kan er bij bepaalde tellingen een vervorming van de werkelijkheid optreden.

Er is voor gekozen om voor dit onderdeel geen onderverdeling in functiecategorieën te maken, aangezien bijvoorbeeld een kogelpot voor verschillende doeleinden kan gebruikt worden. Deze verschillende gebruiken hebben geen invloed op de typologie en bijgevolg kan dit onderzoek daar dan ook geen uitsluitsel over geven (afb. 88-90).

Als we gaan kijken naar de herkomst van het aardewerk valt op dat, op basis van de telling van het aantal scherven de

verhouding tussen import- en lokaal aardewerk enorm verschilt. 82,92 % van het aantal scherven is afkomstig van import. Slechts 17,08 % is lokaal vervaardigd. Dit wijst erop dat er op dat ogenblik slechts een beperkte productie aanwezig was in de regio van Leuven. Bovendien is deze lokale productie beperkt tot kogelpotten en pannen. Dit percentage voor importen is zeer hoog. Een belangrijke factor hierbij zal zeker de aanwezigheid van de producten uit het Maasland geweest zijn, die 66,67 % van het totale aantal scherven of 92,58 % van het totale aantal scherven afkomstig uit import uitmaakt. De andere importen (roodbeschilderd: 3,02 %, zogenaamd Paffrathardewerk: 0,27 %, Brunsum-Schinveld: 1,10 %) zijn hierdoor bijna verwaarloosbaar (afb. 91-94).

De verdeling van de vormensoorten is vrij beperkt. Het meest vertegenwoordigd zijn de kogelpotten die 76,19 % van het vormengamma van de randen en 72,72 % van het vormengamma van de bodems uitmaken. Op de tweede plaats komen de pannen met respectievelijk 9,53 % en 9,09 %. De kruiken hebben een gelijkaardige vertegenwoordiging met 7,14 % van de randen en 9,09 % van de bodems. De andere vormencategorieën zijn verwaarloosbaar. Het gaat om een enkele beker, tuitpot en kandelaar.

¹²² Theuws 1988: 331.

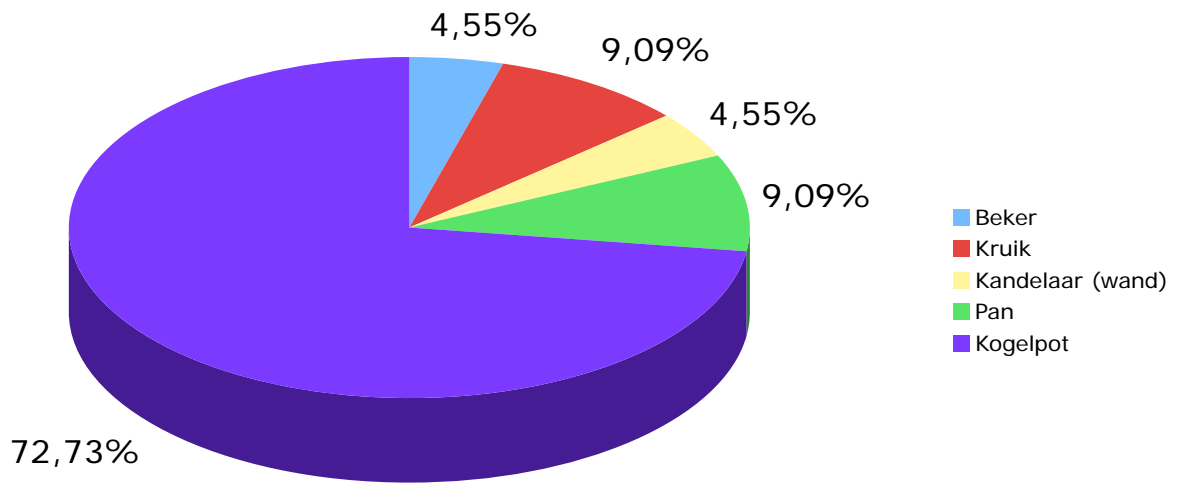
Aantal Bodems	Maas wit	Maas oranje (beige)	Steengoed	Brunsum	Paffrath	Roodbeschilderd	Roodbeschilderd of Maaslands wit	Grijs	Totaal	%	
Beker	1								1	4,55	
Kruik			1					1	2	9,09	
Tuitpot									0	0	
Kandelaar (wand)	1								1	4,55	
Pan								2	2	9,09	
Kogelpot	11	1						4	16	72,72	
Totaal	13	1	1	0	0	0		1	6	22	100

91.

Aantal Randen	Maas wit	Maas oranje (beige)	Steengoed	Brunsum	Paffrath	Roodbeschilderd	Roodbeschilderd of Maaslands wit	Grijs	Totaal	%	
Beker						1			1	2,38	
Kruik		2				1			3	7,14	
Tuitpot	1								1	2,38	
Kandelaar (wand)	1								1	2,38	
Pan								4	4	9,53	
Kogelpot	19	8						5	32	76,19	
Totaal	21	10	0	0	0	2		0	9	42	100

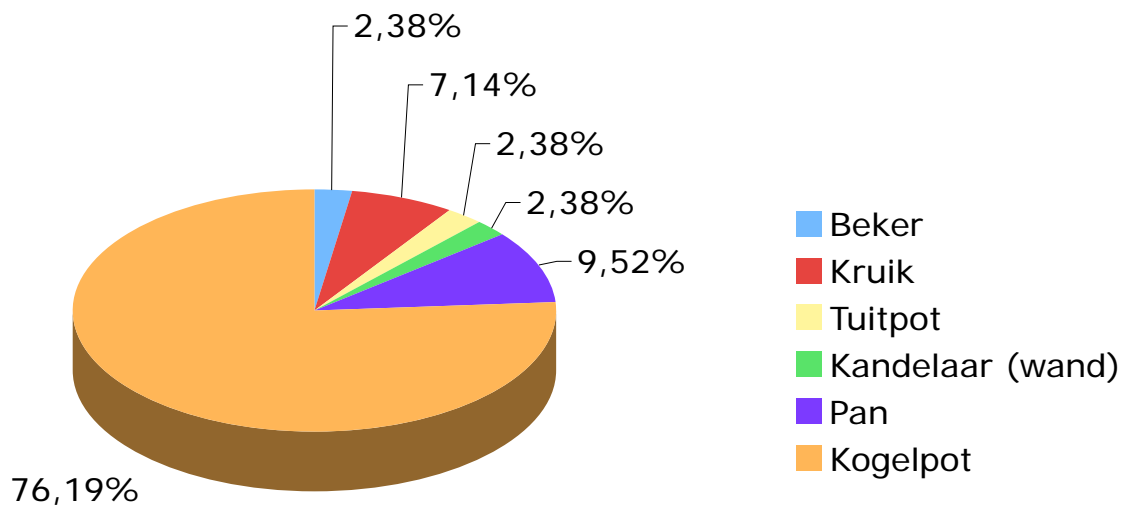
92.

Verhouding tussen de verschillende vormtypes op basis van de bodems

93.

Verhouding tussen de verschillende vormtypes op basis van de randen

94.

6. Besluit

Het archeologisch onderzoek op het Barbarahof in Leuven leverde een grote hoeveelheid nieuwe inzichten op over de geschiedenis van Leuven en over de materiële cultuur van haar bewoners. De oudste sporen dateren uit het midden van de 12de eeuw en kunnen verbonden worden met de ingebruikname van het terrein voor bewoning, nadat het in 1161 binnen de eerste stadsomwalling kwam te liggen. De hier besproken 12de-eeuwse grachtcontext kan met dit eerste gebruik van het terrein in verband gebracht worden. Vanaf de 13de en het begin van de 14de eeuw kwam het terrein bovendien in gebruik als stortplaats voor afval, waardoor het stelselmatig opgehoogd werd. De langwerpige kuil op het noordoostelijk deel van het terrein is gegraven om leerafval te dumpen.

Ondanks het feit dat voor dit onderzoek slechts een beperkt deel van het opgegraven materiaal onderzocht is geweest, levert het enkele nieuwe inzichten op over de materiële cultuur van de bewoners van Leuven in de 12de en de 13de eeuw. De lokale productie lijkt aan te leunen bij de Zuid-Brabantse traditie, zoals we die ook kunnen herkennen in Brussel, Mechelen en Aalst. Daarenboven merken we ook een belangrijke invloed op uit het Maasland. Het aandeel van Maaslands aardewerk bedraagt in de 12de eeuw nog 2/3 van het aantal scherven. Op het einde van de 13de eeuw zakt dit aandeel naar iets meer dan 1/4 van het aantal scherven. Dit is een belangrijke daling, maar in vergelijking met andere steden (zoals Mechelen, Brussel of Aalst), waar het Maaslands aardewerk op dat moment bijna volledig uit het gamma verdwenen is, is dit nog steeds

een belangrijk aandeel. Uit een eerste snelle bestudering van de vondsten van de opgraving van het Barbarahof blijkt bovendien dat het aandeel van het Maaslands aardewerk tot minstens in de eerste helft van de 15de eeuw belangrijk blijft in Leuven.

7. Bibliografie

M. Bartels (1999) *Steden in Scherven 1. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle-Amersfoort.

R. Borremans en R. Warginaire (1966) *La ceramiek d'Andenne. Recherches de 1956-1965*, Rotterdam.

A. Bruijn (1963) Die mittelalterliche keramische Industrie in Südlimburg, in: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 12-13*, 357-459.

G. De Boe (1981) Een laat-middeleeuwse pottenbakkersoven te Tongeren, in: *Archaeologia Belgica 238 Conspectus 1980*, 76-80.

K. De Groote (1993) Het afval van de Rijke Klaren. Noodonderzoek in de voormalige abdij van Beaulieu te Petegem (gem. Wortegem-Petegem, prov. Oost-Vlaanderen), in: *Archeologie in Vlaanderen*, 335-412.

K. De Groote en J. Moens (1995) De oudste stadsversterking van Aalst (prov. Oost-Vlaanderen), in: *Archeologie in Vlaanderen 4*, 95-148.

K. De Groote, J. Moens, D. Caluwé, B. Cooremans, K. Deforce, A. Eryvynck, A. Lentacker, E. Rijmenants, W. Van Neer, W. Vernaeve en I. Zeebroek (2004) De Valcke, de Slotete en de Lelye, burgerwoningen op de Grote Markt te Aalst (prov. Oost-Vlaanderen): onderzoek naar de bewoners, analyse van een vroeg-16de-eeuwse beerputvulling en de evolutie tot stadhuis, in: *Archeologie in Vlaanderen 8*, 281-408.

K. De Groote (2008) *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw)*, *Relicta Monografieën 1*, twee delen, Brussel. (in druk)

W. De Maeyer, M. Deceuninck, M. Berkers, K. De Langhe, B. Fath, R. Ribbens, N. Vanholme en K. De Groote (2008) *Leuven Barbarahof, Archeologische opgraving, onuitgegeven rapport*, Wevelgem.

A. De Poorter (1995) *De Rijke Klarenwijk: Van Priempoort tot klooster. Archeologie in Brussel 1*, Brussel.

A. De Poorter (2001) Céramique de la fin du Moyen Âge dans un puits à Tirlemont (B), in: M. Lodewijckx (red.) *Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 12. Belgian Archaeology in a European Setting 1*, 207-219.

S. Degré (1995) *Brouwerijen in de Sint-Katelijnwijk. Archeologie in Brussel 2*, Brussel.

A. Diekmann (1997) *Middeleeuwse ambachten en stedelijk wonen. Archeologie in Brussel 3*, Brussel.

H.L. Janssen (1983) *Van Bos tot Stad. Opgravingen in 's Hertogenbosch, 's Hertogenbosch*.

A. Kaneda, R. Van Genabeek en T. De Ridder (eds.) (2002) *Vlak-verslag 4.4: Het aardewerk uit een middeleeuwse kasteelgracht, Vlaardingen*.

J. La Rivière (2006) *De Dijle in Leuven, een vloek en een zegen: een relaas van 115 jaar waterbeheersing 1891-2006*, Brussel.

- E. Lauwerijs (1976) Céramiques du Xe au XIIIe siècle trouvées à Huy en 1971/72, in: *Bulletin du Cercle Archéologique Hesbaye-Condruz* 14, 95-132.
- E. Lauwerijs en G. Petit (1967) Un atelier de potiers au Moyen Age à Wierde, in: *Bulletin du Cercle Archéologique Hesbaye-Condruz* 7, 11-28.
- A. Meulemans, H. Meulemans en P. Reekmans (2004) *Huizen en straten van het oude Leuven, deel 1*, Leuven.
- M. Pieters, K. De Groote, A. Eryvnc en D. Callebaut (1999) Tussen kapel en kerk: een archeologische kijk op de evolutie van de dorpskern van Moorsel (10de-20ste eeuw), in: *Archeologie in Vlaanderen* 5, 131-157.
- M. Redknap (1999) *Hartgebrannte Mayer Ware (Ware ME)*, z.p.
- M. Sanke (2002) Die mittelalterliche Keramikproduktion in Brühl-Pingsdorf : Technologie - Typologie - Chronologie, *Rheinische Ausgrabungen* 50, Mainz.
- H. Stilke (red.) *Schriften des Archäologischen Landesmuseums Band 6. Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa. Band 3: Tafeln*, Neumünster.
- F. Theuws, A. Verhoeven en H.H. Van Regteren Altena (1988) Medieval Settlement at Dommelen Parts I and II, in: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 38, 229-430.
- L. Troubleyn, F. Kinnaer, A. Eryvnc e.a. (2007) *Het Steen en de burgers. Onderzoek van de laatmiddeleeuwse gevangenis van Mechelen*, Mechelen.
- D. Tys (1998) De rijkdom van grijs. Het middeleeuws reducerend gebakken aardewerk uit enkele Antwerpse sites, in: *Berichten en rapporten over het Antwerps Bodemonderzoek en Monumentenzorg* 2, 161-199.
- H. Vander Linden (1975) *Geschiedenis van de stad Leuven*, Leuven.
- E. Van Ermen (ed.) (1997) *Van Petermannen en koeienschieters: kroniek van Leuven*, Leuven.
- E. Van Even (1880) *Geschiedenis van Leuven: geschreven in de jaren 1593-1594 door Willem Boonen*, Leuven.

